

Уредништву
«Геолошких Анала»
Београд

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

ГОДИНА XII.

СВЕСКА 12.

ДЕЦЕМВАР

1891

УРЕЂУЈЕ

Пера П. Ђорђевић

ИЗДАЈЕ

УПРАВА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

Просветни Гласник^о излази у месечним свескама од 6 и више табака на четвртини — Стаје годишње: за Србију 12 динара; за друге земље 15 динара (франака). — Претплата се шаље управи државне штампарије Краљев. Србије у Београду. — Рукониси шаљу се уредништву (у министарству просвете и црквених послова у Београду). Они се не враћају.

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1891

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

ПРЕГЛЕД СВ. 12. ГОД. XII

(ДЕЦЕМВАР 1891.)

СЛУЖБЕНИ ДЕО

1. (*Претписи министра просв. и цркв. посл.*): Средње школе (постављења и премештаји), стр. 659; — Основне школе (постављења и разрешења управитеља), стр. 659, постављења, премештаји и разрешења учитеља; стр. 662.
2. *Умрли наставници у 1891. год.*; стр. 662.
3. *Расписи и одлуке мин. просв. и цркв. послова*: (учитељско усавршавање; књиге школама препоручене); стр. 663.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВ. САВЕТА

4. (*Записници ред. састанака Главн. Пр. Савета*): Састанак 494., стр. 663.; — Састанак 495., страна 664.

НАУКА И НАСТАВА

5. *Извештај о међунар. конгресу за фотографију неба*, од Б. М. Станојевића; стр. 667.
6. *Фабрикација соде*, по д-р Вагнеру и д-р Фишеру (свршетак), од Милутина Витковића; страна 668.
7. *О номиналним сложеним речима у српском језику* (свршетак) од Симе Н. Томића; стр. 677.
8. *Је ли историја наука?* — Први део. I — (свршетак), од Паскала Виларија, прев. с талијанскога Ст. Д. Поповић; стр. 690.
9. *Како треба да почне настава из геометрије у ср. школама*, извод из књиге Јак. Фалка, од Вл. Зделара; стр. 697.
10. *О народној просвети у Русији* — II. —; од Радована Кошугића; стр. 703.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

11. *Књижевне обзране*:
 - а.) *Ручни речник руско-српског језика*. Израдио Таса Стојановић, Београд 1891. Свеске I. и II.* Реферат од Г. М. Ј.; стр. 710.
 - б.) *Pædagogischer Jahresbericht von 1890*. Herausg. v. Albert Richter, 43. Jahrg. Leipzig 1891. Реферат од Г. М. Ј., стр. 713.
 - в.) *Лукијан Мушички*, од Платона Кулаковског. Прев., допун. и исправ. Ђ. С. Борђевић. Београд 1890. Реферат од А. Г., стр. 714.
 - г.) *Истинске приче*. Автобиографија у одломцима од Драгашевића. — 7. Аподоксис или десет дана затвора 1891. Београд. Реферат од А. Г.; стр. 715.
12. *Нове књиге и листови*: Хрвојев служабник (*Missale glagoliticum Hervoiæ ducis spalatensis*); страна 716.
13. *Библиографски списак уредништву послатих књига*; стр. 717.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

14. *Гласови о школама* (иностранство): Стање руских универзитета до првог фебр. 1891., стр. 719; — основне школе у Маџарској; женско образовање у Румунији, стр. 720; — новогрчки језик у маџ. сред. школ.; — највећа школа на свету; — предлог закона о осн. настави у Румунији, стр. 721.
15. *Разни записи*; стр. 726.
16. *Ради одбране*: Основни метод у латинској грам. од Јов. Туромана; стр. 727.
17. *Просветни добротвори* (средњим и основним школама); стр. 730.

Уз ову свеску иде преглед садржаја Пр. Гл. за целу 1891. годину.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Вр. 12.

XII.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења.

Претписом министровим постављени су:

у I. београдској гимназији: за учитеља језика I кл. *Стеван Чутурило*, преф. учитељ језика, 15. новембра ове год.

у II. београдској гимназији: за учитеља музике III кл. *Владислав Ник. Штирски*, преф. учитељ музике и певања, 15. новембра ове год.

у зајечарској гимназији: за учитеља цртања и лепог писања II кл. *Драгутин Јовановић*, преф. учитељ цртања и лепог писања, 18. дек. ове год.

у горњо-милановачкој нижој гимназији: за предавача *Ђура Ристић*, предавач у оставци, 1. децембра ове године.

у вишој женској школи у Крагујевцу: за управитеља *Сима Живковић*, директор крагујевачке гимназије у пензији, који се привремено примио да бесплатно врши ову дужност; — за класну учитељицу *Полексија Срејићева*, преф. учитељица осн. школе; — за учитељицу туђих језика и за заступницу друге класне учитељице *Даринка Николићева*, преф. учитељица језика у беогр. V. Ж. Школи; — све троје 15. новембра ове год. — Плату ће овим двома учитељицама до одобрења државног буџета за 1892. годину издавати суд крагујев. општине, који је за сада и све друге школске издатке на се примио.

Премештаји

Претписом министарским премештени су:

у неготинску нижу гимназију: за предавача *Софроније Симић*, предавач вел.-градишт. ниже гимназије, по молби, 1 децембра ове год.

у велико-градиштанску нижу гимназију: за привр. учитеља немачког језика, *Саира Рацга*, привр. учитељ немачког језика неготинске ниже гимназије, 1. децембра ове год., по молби.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења управитеља

Претписом министарским од 1. децембра ове године постављени су:

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК 1891.

у Београду: за управитеља осн. школа на Зап. Врачару *Петар М. Никетић*, учитељ IV. р. мушке школе на Зап. Врачару; — за управитеља осн. школа на Ист. Врачару *Стеван Јанковић*, учитељ I. р. исте школе.

у Нишу: за управитеља мушке осн. школе код Саборне Цркви, на Арнаут-пазару и Београд-махади *Василије Марковић*, учитељ IV. р. 1. од мушке основне школе у Нишу; — за управитеља осн. мушке школе на Стамбол-Капији и Јагодан-Махали *Јевто Савић*, учитељ IV. р. 1. од мушке школе у Нишу; — за управитеља женске школе у Нишу *Михаило Ивковић*, учитељ III. р. 4. од мушке школе у Нишу.

у ваљевском округу: за управитеља осн. школе у Звечкој *Вучко Поповић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школе у Боговађи *Светозар Стојковић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе; — за управитеља у Рабровици *Панга Симић*, учитељ II., III. и IV. разр. исте школе.

у врањском округу: за управитеља основне школе у Лесковцу *Димитрије Лазаревић*, учитељ III. р. 3. од мушке школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Печењевцу *Трандафило Коичић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе.

у крагујевачком округу: за управитеља осн. школе у Лапову *Милија Јовановић*, учитељ IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школе у Наталничима *Драгутин Арнаутовић*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школа у Аранђеловцу *Милутин Стојановић*, учитељ III. и IV. р. мушке школе у истом месту; — за управитеља у горњем кварту вароши Крагујевца *Стеван Борђевић*, учитељ III. р. 2. од мушке школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школа у Жаркову *Ненад Стевановић*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Варичу *Алимаџе Бирчанин*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школе у Баћевцу *Јован Влајковић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школа у Баточини *Андрија Јовановић*, учитељ IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школе у Каменцу *Сава Великић*, учитељ III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Бадњеvcу *Владимир Марковић*, учитељ III. и IV. разр. осн. школе у истом месту; — за управитеља основне школе у Јунковцу *Периша Бекић*, учитељ II., III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — за управитеља

осн. школе у Клоки *Милија Ракић*, учитељ II. и III. разр. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Чукојевцу *Димитрије Тодоровић*, учитељ II., III. и IV. разр. основне школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Бањи *Милан Протић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе.

у крајинском округу: да врши дужност управитеља осн. школе у Рајцу *Марин Јанковић*, учитељ II., III. и IV. разр. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школа у Текији *Војислав Пантелић*, учитељ II., III. и IV. р. мушке школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Кобишници *Илија Станковић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школа у Брзој Паланци *Светозар Милошевић*, учитељ III. и IV. р. мушке школе у истом месту; — за управитеља осн. школа у Радујевцу *Петар Јовановић*, учитељ I. и II. разр. мушке школе у истом месту; — за управитеља основне школе у Прахову *Срдан Новаковић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Душановцу *Драгољуб Буквић*, привремени вршилац дужности учитеља II., III. и IV. р. исте школе.

у крушевачком округу: да врши дужност управитеља осн. школе у Витошевцу *Милутин Петровић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Сталаћу (ср. расивски) *Тодор Пешић*, привр. вршилац дужности учитеља III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Наупару *Младен Грашић*, привр. вршилац дужности учитеља III. и IV. разр. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Ратајима *Герасим Поповић*, привр. вршилац дужности учитеља III. и IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школе у Тешици *Сретен Драговић*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школа у Александровцу *Милан Магић*, учитељ IV. и III. р. 2. од. мушке школе у истом месту; — за управитеља осн. школа у Ражњу *Миливоје Саковић*, учитељ III. и II. р. 1. од. мушке школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Прћидовици *Михаило Ризнић*, учитељ IV. и III. разр. 2. од. исте школе.

у моравском округу: да врши дужност управитеља основне школе у Багрдану *Станоје Савић*, учитељ II. р. 2. од. и III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школе у Војсци *Светозар Михаиловић*, учитељ II., III. и IV. разр. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школе у Црквенцу *Ранко Ранић*, учитељ II., III. и IV. разр. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школе у Медвеђи *Љубомир Радивојевић*, учитељ III. и IV. разр. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Д. Видову *Михаило Веселиновић*, привр. учитељ III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школе у Поточцу *Димитрије Станковић*, учитељ II. р. 2. од. и III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Вошњанима *Магија Ми-*

легић, учитељ III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Милутовцу *Драгомир Агатоновић*, учитељ III. и IV. разр. осн. школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Јасници *Вукашин Агатоновић*, учитељ III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Варварину *Божа Ружић*, учитељ III. р. осн. школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Белушаћу *Сретен Васиљевић*, учитељ II., III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — за управитеља основних школа у Свилајнцу *Ђорђе Иковић*, учитељ III. р. 2. од. основне школе у истом месту.

у пиротском округу: да врши дужност управитеља осн. школе у Вошњанима *Милорад Грбић*, учитељ II., III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школа у Б. Паланци *Живојин Поповић*, учитељ III. и IV. р. осн. мушке школе у истом месту; — за управитеља осн. школа у Цироту *Новак Михаиловић*, учитељ IV. р. осн. мушке школе у истом месту.

у подринском округу: за управитеља осн. школе у Ковиљачи *Јован Јеремић*, учитељ III. и IV. разр. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основ. школа у Меховицама *Љубомир Ристовић*, заступник учитеља III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школе у Љубовићи *Милан Хаџић*, учитељ II., III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Недељицама *Љубомир Протић*, учитељ III. и IV. разр. осн. школе у истом месту; — за управитеља основне школе у Богатићу *Живојин Милојевић*, учитељ III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Белој Цркви *Владимир Поповић*, учитељ II., III. и IV. разр. основне школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школе у Јаребицама *Живојин Манојловић*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — за управитеља основне школе у Мајуру *Владислав Поповић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — за управитеља основне школе на Охридџу *Урош Палегашевић*, учитељ III. и IV. р. исте школе.

у подунавском округу: за управитеља осн. школе у Крњеви *Танасије Ристић*, учитељ III. р. исте школе; — за управитеља основне школе у Ковачевцу *Светозар Јевтић*, учитељ III. и IV. р. осн. школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Азањи *Панга Мајсторовић*, учитељ IV. разреда основне школе у истом месту; — да врши дужност управитеља осн. школе у Великој Крсној *Војислав Крушежевић*, учитељ III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Вел. Орашју *Душан Рајић*, учитељ III. и IV. разреда осн. школе у истом месту; — за управитеља основне школе у М. Пожаревцу *Јован Филиповић*, учитељ II. р. 2. од. и III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Марковцу *Владислав Новаковић*, учитељ III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — за управитеља основне школе у Конатицама *Радивоје Живановић*, учитељ II., III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — за управитеља основних школа у

Смедереву *Тодор Благојевић*, учитељ IV. разреда основне мушке школе у истом месту; — за управитеља основне школе у Шопићу *Димитрије Миловиновић*, учитељ II., III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — за управитеља основне школе у Стојнику *Илија Милосављевић*, учитељ II., III. и IV. разреда осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Трновцу *Игњат Миливојевић*, заступник учитеља III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Трбушници *Никола Борђевић*, учитељ III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — за управитеља осн. школе у Гроцкој *Никола Соколовић*, учитељ III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Ст. Ацибеговцу *Милан Исаиловић*, учитељ II., III. и IV. разреда основне школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Ратару *Димитрије Марковић*, учитељ II., III. и IV. разреда осн. школе у истом месту; — да врши дужност управитеља основне школе у Остружници *Милан Малешевић*, привр. вршилац дужности учитеља II., III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља основне школе у Венчанима *Јован Панић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе; — за управитеља основне школе у Вел. Плани *Владимир Сретеновић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља основне школе у Кораћници *Аксентије Ивановић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Лицама *Владимир Ваца*, учитељ III. и IV. р. исте школе.

у пожаревачком округу: да врши дужност управитеља основне школе у Кули *Павле Стојићевић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља основне школе у Ореовици *Николије Миодраговић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Ракињу *Јован Динић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе; — за управитеља основне школе у Шапину *Живко Јовановић*, учитељ IV. разр. исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Пересници *Живојин Васић*, учитељ II., III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Салаковцу *Живота Лукић*, учитељ II., III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Рановцу *Милан Радисављевић*, учитељ II., III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља основне школе у Смољинцу *Никола Пантелић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља осн. школе у Макцима *Владимир Глишић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Ливадици *Хранислав Лазаревић*, учитељ II., III. и IV. разреда у истој школи; — за управитеља основне школе у Дубравици *Димитрије Богдановић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Жагубици *Михаило Куачевић*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Кљичевцу *Никола Милићевић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност

управитеља основне школе у Влашком Долу *Коста Штерић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Божевцу *Михајло Илић*, учитељ III. разр. исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Барама *Драгутин Марковић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља осн. школе у Великом Градишту *Лазар Зарић*, учитељ IV. разреда исте школе.

у рудничком округу: за управитеља основне школе у Бељини *Мијаило Јовичић*, учитељ II., III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља основне школе у Брезни *Димитрије Марковић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе; — за управитеља основне школе у Горњем Милановцу *Љубомир Јанковић*, учитељ IV. разреда осн. мушке школе у истом месту; — за управитеља основне школе у Врби *Добросав Дукањан*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Гучи *Милутин Аранђеловић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — за управитеља основне школе у Жељевици *Филип Радловић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља основне школе у Кадањевцу *Илија Кнежевић*, учит. III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Миоковцима *Бранислав Обрадовић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе.

у тимочком округу: да врши дужност управитеља основне школе у Жунџама *Милун Јанковић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Васиљу *Трајко Ристић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Д. Каменници *Драгутин Младеновић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе.

у топлачком округу: да врши дужност управитеља основне школе у Каменици *Игњат Маринковић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Јелашници *Сава Ораховац*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Дединој Бари *Тодор Миленковић*, учитељ II., III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља основних школа у Прокупљу *Аћим Чавдаревић*, учитељ IV. разреда основне мушке школе у истом месту; — за управитеља основне школе у Гор. Матејевцу *Павле Дробњак*, учитељ III. и IV. разреда исте школе.

у ужичком округу: да врши дужност управитеља основне школе у Студеници *Мирко Попоновић*, учитељ II., III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља основне школе у Севојну *Војин Љешичевић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе; — за управитеља осн. школе у Рогачици *Јосиф Вуковић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — за управитеља осн. школе у Г. Добрињи *Миленко Поповић*, учитељ III. и IV. разр. исте школе; — за управитеља основне школе у Ариљу *Владимир Илић*, учитељ IV. р. исте школе.

у црноречком округу: да врши дужност управитеља основне школе у Валакоњу *Драгутин Михаиловић*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Бра-

тарници *Светислав Пешић*, привремени учитељ III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Ласову *Сава Николић*, привр. врш. дужности учитеља III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Рготини *Војислав Шумкарић*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља основне школе у Подгорцу *Сима Јеврић*, учитељ II., III. и IV. р. исте школе; — да врши дужност управитеља осн. школе у Леновцу *Драгутин Викторскић*, учитељ III. и IV. р. исте школе; — за управитеља основне школе у Грљану *Коста Марковић*, учитељ III. и IV. р. исте школе.

Разрешења управитељска

Претписом министровим од 1. дец. ов. г. разрешен је:

у врањском округу: *Јован Биволаревић*, управитељ осн. школа у Лесковцу.

Постављења учитеља

Претписом министра просвете постављени су: у крагујевачком округу: за учитељицу I. разр. шк. у Бадњевцу *Даринка Димитријевићева*, сврш. ученица Више Ж. Школе, с испитом, 23. новембра ове године.

у крајинском округу: за учитеља II., III. и IV. разр. шк. у Михаиловцу *Рајко Лешијанин*, сврш. ученик учит. школе, с испитом, 10. децембра ове год.; — за привр. врш. учитељске дужности I. разр. шк. у Рајцу *Ружица Јовановићка*, пређ. заслужница учит., 1. децембра ове године.

у моравском округу: за учитеља школе у Превешту *Богосав Вукићевић*, сврш. ученик учитељске школе, с испитом, 1. децембра ове године.

Премештаји учитеља

Претписом министра просвете премештени су: у ваљевском округу: за учитељицу II. разр. мушке школе у Обреновцу *Милева Брајковићева*, учитељица I. и II. разр. школе у Топчидеру, окр. подунавског, 5. децембра ове године, по потреби, због спајања одељења у Топчидеру.

у крајинском округу: за учитељицу I. разр. школе у Михаиловцу *Станка Лешијанка*, учит. I. и II. разр. школе у Ласову, окр. црногорског, 13. децембра ове године, по молби.

у крушевачком округу: за привр. вршиоца дужности учитеља III. и IV. разр. школе у Стадању *Тодор Пешић*, привр. врш. дужности учитеља II., III. и IV. разр. школе у Витошевцу, 2. децембра ов. год., по молби; — за учитеља II., III. и IV. разр. школе у Витошевцу *Милутин Петровић*, учитељ III. и IV. разр. школе у Стадању, 1. децембра ове године, по молби.

у пиротском округу: за учитеља школе у Шпају *Љубомир Балчић*, учитељ у Дојкинцима, 16. нов. ове год., по молби; — за учитеља школе у Дојкинцима *Недељко Петровић*, учитељ у Шпају, 16. новембра ове године, по молби.

у подринском округу: за учитеља I. разр. школе у Коцељеви *Андрија Станојевић*, учитељ V. разр. више осн. мушке школе у Крупњу, 5. децембра ове године, по потреби, због затварања V. разр. у Крупњу.

у подунавском округу: за привр. врш. дужности учитеља школе у Пружатовцу *Душан Поповић*, привр. врш. дужности учитеља школе у Поповићу, 1. децембра ове год., по молби; — за привременог учитеља школе у Ландолу *Павле Радосављевић*, привр. учитељ III. и IV. разр. школе у Коларима, 5. дек. ове год., по потреби, због спајања одељења; — за привр. учитеља школе у Поповићу *Ђурило Јанковић*, привр. учитељ шк. у Јошаничкој Бањи, окр. рудничког, 13. децембра ове године, по молби.

у рудничком округу: за учитеља II., III. и IV. разр. школе у Студеници *Мирко Поповић*, учитељ осн. школе у Ковиљу, окр. ужичког, 20. новембра ове године, по молби.

у тимочком округу: за учитељицу II. разр. мушке школе у Бањи Алексиначкој *Милица Димитријевићка*, учит. I. разр. 2. одељ. мушке шк. у Свилајци, 6. децембра ове године, по потреби, због спајања одељења у Свилајци.

у ужичком округу: за учитеља школе у Ковиљу *Михаило Ђурчић*, учитељ II., III. и IV. разр. школе у Студеници, окр. рудничког, 20. новембра ове године, по молби.

у црногорском округу: за привр. учитељицу I. разр. школе у Вражогрнцу *Томира Цакићка*, привр. учитељица I. и II. разр. школе у Рготини, 1. децембра ов. год., по молби; — за учитељицу I. и II. разр. школе у Рготини *Јелени Богдановићева*, учитељица I. разр. школе у Вражогрнцу, 1. децембра ове год., по молби; — за учитељицу IV. разр. женске школе у Зајечару *Милева Спасићка*, учитељица II. разр. 2. одељ. мушке школе у Свилајци, окр. моравског, 6. децембра ове године, по потреби, због спајања одељења у Свилајци.

Разрешења учитеља

Министарским претписом разрешени су:

у моравском округу: *Драгомир Азатоновић*, учитељ III. и IV. разр. осн. школе у Милутовцу, 3. децембра ове године, што није на време отишао на дужност.

у рудничком округу: *Тодор С. Аџимовић*, учитељ III. и IV. разр. осн. школе у Грачацу, пошто је рукоположен, 11. децембра ове године.

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ У ГОД. 1891.

у крајинском округу: *Петар Т. Јовановић*, учитељ I. и IV. разр. осн. школе у Рајцу, 9. децембра ове године.

у подунавском округу: *Иванка Ђ. Јовановићка*, учитељица осн. школе у Реснику, 11. децембра ове године.

у тимочком округу: *Љубица В. Протића*, учитељица I. разр. осн. школе у Новоме Хану, 4. септембра ове год.; — *Илија Марковић*, учитељ осн. школе у Св. Аранђелу, 30. октобра ове године.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Учитељско усавршавање на страни.

Министар просв. и цркв. послова учутио је под 10. нов. 1891. г., ПБр. 17801., свима средњим властима овај распис:

Ради унапређења наставе у нашим основним школама, намеран сам послати неколико наших одличних учитеља на страну, да тамо, слушањем предавања и похођењем основних школа, допуне своју наставничку спрему, а у исто време проуче рад и уређење основних школа у туђим напреднијим државама, како би, својим искуством, које буду стекли непосредним разматрањем, користили нашим школама.

Ову моју одлуку изволите одмах саопштити г. г. учитељима у подручном Вам кругу и позвати их, да ми се најдаље до половине месеца децембра, пријаве који би желели ићи на страну ради свога усавршавања.

Пријавити се могу од садашњих учитеља основне школе они, који су најмање с врло добрим успехом свршили учитељску школу, који су одлично или врло добро оцењивани за рад у својој школи, који су рођени у Србији и који су потпуно здрави. О свем том треба да се поднесу уредне сведоџбе.

Поред тога у пријави молитељ треба да изјави:

- а.) може ли се задовољити самом својом систематичком платом, или му је за издржање на страни потребна још и државна помоћ;
- б.) колико влада којим туђим језиком?

При иначе једнаким приликама претпостављаће се они, који не траже државну помоћ и који знају један туђи језик.

Бављење на страни биће за једну годину дана. Учитељ ће се у свом раду и учењу на страни управљати према нарочитом упутству министра просвете и црквених послова, коме ће подносити извештаје о свом раду.

Књиге, школама препоручене.

I. За ручне књиге ученичке:

1. *Сриска читанка* за IV. р. осн. шк. (од П. П. Ђ. и Ур. Ђ.), друго (непромењено) издање, минист. расписом од 8. нов. 1891., ПБр. 17.611., у свима основним школама;

2. *Примери из српске литературе*, I. део, од Ж. П., друго (раширено) издање, минист. расп. од 11. нов. 1891., ПБр. 15.351., у свима оним средњим школама, у којима се предаје историја српске књижевности.

II. За књижнице основних школа:

3. *Учење васељенске цркве*, од Вл. Гетеји, у преводу Ник. Дучића, архимандр., мин. расписом од 6. нов. 1891., ПБр. 16.959.

4. *Историја школске дисциплине*, од Јосифа Стојановића, мин. расп. од 17. окт. 1891., ПБр. 15.555.; — и

5. *Учитељ, педагошко-књижевни лист*, орган Учитељског Удружења, мин. расп. од 14. нов. 1891., ПБр. 17.822.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА.

САСТАНАК 494-ти

23. октобра 1891. г., у Београду.

Били су: председник Стев. Марковић; редовни чланови: др. М. Јовановић-Ватут, Ж. Поповић, Стев. Ловчевић; ванредни чланови: Љуб. Јовановић, Мих. Јовић, Урош Благојевић и Дим. Соколовић.

Пословој: Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога саставка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 30. пр. месеца, ПБр. 15.006., којим се пита Савет за мњење о квалификацији г. Тихомиша Вељковића, свршеног ученика историјско-филолошког одсека филозофског факултета Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу овога кандидата, па је нашао: да г. Вељковић има прописну квалификацију за предавача у средњим школама, и то за предмете историјско-филолошке групе.

III.

Прочитан је извештај г. Ђ. Козарца о квалификацији г. г. Светислава К. Матића и Драгољуба С Поповића, који су се на страни школовали.

Савет је по прочитању извештаја прегледао молбе и документе ових кандидата, па је нашао:

I. да г. Светислав К. Матић има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за групу јестаственичких наука.

II. да се г. Драгољубу С. Поповићу не може признати квалификација за предавача у средњим школама, пре него што би поднео сведоџбе о свршеним средњим школама.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 21. овог месеца, ПБр. 16.305., којим се пита Савет за мњење о квалификацији г. Миленка Турудића свршеног техничара.

Савет је прегледао сведоџбу овога кандидата, па је нашао: да г. Турудић има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за математичке науке.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 21. овог месеца, ПБр. 16.308., којим се пита Савет за мњење о квалификацији г. Михаила В. Стојковића, свршеног слушаоца државних наука.

Савет је прегледао поднесене документе овога кандидата, па је нашао: да г. Стојковић, према поднесеним сведоџбама, нема квалификације за предавача у средњим школама.

VI.

Прочитан је извештај г. г. Стојана Марковића и Уроша Благојевића по актима кривице г. Војина Ђешевића, учитеља у Ужицу.

Савет је усвојио мњење г. г. известилаца и одлучио: да је г. Ђешевић крив, али да кривица његова није такве врсте, да би га за њу требало казнити отпустом из службе.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 11. овог месеца, ПБр. 15.539., којим се шаље Савету на оцену молба г. Н. Дућића архимандрита, који подноси превод дела „Учење васељенске православне цркве, пропраћено с разликама, које се налазе у другим хришћанским црквама,“ од Владимира Гетеја, и молу да се ово дело препоручи за црквене и школске књижице.

Савет је одлучио: да се ово дело може препоручити, да га по могућности набаве књижице основних и средњих школа.

VIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 12. овог месеца, ПБр. 15.701., којим се шаље Савету на оцену превод дела „Leitfaden der mathematischen Geographie für Mittelschulen und Lehrerbildungs-Austalten von Mihael Geistbeck, од г. Косте Ф. Ковачевића професора.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г. г. Мил. Недељковић и Стев. Довчевић.

IX.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 21. овог месеца, ПБр. 16.328., којим се шаље Савету на преглед и оцену дело у рукопису, „Минералогичка и геологичка, за више разреде средњих школа,“ од г. Јована Ђ. Докића, професора.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Јов. Жујовић и Петар Павловић.

X.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 19. овог месеца, ПБр. 15.437., којим се пита Савет за мњење о прештампавању дела „Флора околине Београда“ од др. Ј. Панчића.

Савет је одлучио: да се ово дело, овако какво је, може прештампати за школску потребу у 2000 примерака.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 495-ти

6. новембра 1891. год., у Београду.

Били су: *логаредседник*, Пера П. Борђевић, редовни чланови: Стојан Марковић, др. Мил. Јовановић-Батут, Љуб. Ковачевић, Ж. Поповић; *ванредни чланови*: Жив. Милосављевић, Ђ. Станојевић, Ј. Миодраговић, Свет. Ј. Никетић, Стев. Вајаловић, Сава Антоновић, Ник. Стевановић, Дим. Ј. Пунтовић и Станоје Ј. Николић.

Пословом: Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 1. овог месеца, ПБр. 17024., које гласи:

Главном Просветном Савету.

Част ми је известити Главни Просветни Савет, да су, у име његовог Величанства Александра I. Краља Србије, господи Краљевски Намесници, на мој предлог, а на основу чл. 7. закона о уређењу Главног Просветног Савета, благоволели, високим указом својим од 1 овог месеца, поставити за редовне чланове Савета: г. г. Стојана Марковића, професора Велике Школе, Ђ. Милијашевића, директора и професора III. београдске гимназије и Жив. Живановића, професора III. београдске гимназије.

Г. Стојан Марковић наименован је истим указом и за председника Главног Просветног Савета. Нека Главни Просветни Савет изволи ово примити знању и управљати се по томе.

ПБр. 17.024.

1. новембра 1891. год.

Београд.

*Министар
просвете и црквених послова,
Анд. Николић*

Савет је примио знању овај акат г. министра просвете и цркв. послова.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 1. овог месеца, ПБр. 17.158., које гласи:

Главном Просветном Савету.

Част ми је известити Главни Просветни Савет, да сам претписом својим од 1. овог месеца, а на основу чл. 8. закона о уређењу Главног Просветног Савета, поставио за ванредне чланове Савета на годину дана ова лица:

Живка Милосављевића, проф. Велике Школе; Борђа Станојевића, професора Војне Академије; Др. Павла Поповића, инспектора санитет, завода, Милоша Давидовића, директора крагујев. гимназије; Михаила Марковића, директора нишке гимназије; Петра Живковића, директора ужичке реалке; Димитрија С. Јовановића, директора крушевачке гимназије; Светозара Никетића, професора Бого-

словје; Стевана Бајадовића, проф. оvd. реалке; Михаила Поповића, проф. крушевачке гимназије; Дуку Лазаревића, проф. I. београдске гимназије; Јована Миодраговића проф. београд. учит. школе; Саву Антоновића, проф. београд. учитељ. школе; Милоша Марковића, проф. крагујевач. гимназије; Љубомира Јовановића, проф. II. београд. гимназ.; Никодија Стевановића, учитеља V. раз. оvd. осп. школе; Борђа Ивковића, учитеља свилајначке осп. школе; Тому Тодоровића, учитеља крушевачке осп. школе; Димитрија Путниквића, учитеља осп. школе код Саборне Сркве; и Станоја Николића, учитеља основне школе у Палидули. Нека Главни Просветни Савет изволн примити ово знању и управљати се по овоме.

Сва г.г. ванредни чланови Савета извештени су о томе нарочитим писмом мојим.

ПБр. 17.158.

1. новембра 1891. год.

Београд

*Министар
просвете и црквених послова,
Анд. Ђиколић*

Савет је узео на знање овај акат г. министра просвете и црквених послова о постављењу ванредних чланова.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 2. овог месеца, ЦБр. 1.531., које гласи:

Главном Просветном Савету.

Према наређењу т. 15., чл. 19., закона о црквеним властима, ја сам саопштио Његовом Високопреосвештенству, г. Митрополиту, програм хришћанске науке за основне школе, како га је усвојило Главни Просветни Савет.

Г. Митрополит, писмом својим од 30. пр. м., ЕБр. 1875., известно ме је, да је размотрио исти програм и да је нашао: да је програм по коме се је до сад предавала хришћанска наука у основним школама написан више у духу православља, а нови више у правцу Лутеровог учења.

Као разлог овоме, Његово Високопреосвештенство наводи да се по досадањем програму колико толико учило о старозаветној историји, а било је говора и о Св. Тројници, која је оснoв науци хришћанској, док напротив у новоме програму о овоме нема ни речце.

Сем тога нови програм обухвата само обичаје а не и науку хришћанску, услед чега се деца учећи по њему, не могу упознати с главним основама хришћанства, па с тога предлаже: да се нови програм одбаци а досадањи и даље задржи.

Како, према закону о црквеним властима, учење хришћанске науке у нашим школама, стоји под надзором Архиепископског Сабора, то саопштавам Главном Просветном Савету ове примедбе саборског

председника с молбом, да их узме у обзир приликом израде дефинитивног програма, за науку хришћанску.

ЦБр. 1531.

2. новембра 1891. г.

Београд.

*Министар
просвете и црквених послова,
Анд. Ђиколић*

По прочитању овога писма настала је подужа дебата у Савету, у којој је учествовала већина чланова. По свршетку дебате сложили су се сви чланови и донели оваку одлуку:

Главни Просветни Савет, надајући да се при изради програма за основу школу руководи једино педагошким начелима наставе и васпитања у основној школи, а у духу православне цркве, жали, што му је од стране Његовог Високопреосвештенства г. митрополита учињена незаслужена замерка, да је програм израђен у духу лутеранизма.

Поводом овога писма Његовог Високопреосвештенства Савет је даље одлучно: да се умолу г. г. Фирмилијан архимандит, професор и ректор Богослов. и Дим. Соколовић учитељ, пређашњи чланови Савета, који су и састављали овај програм, да га на пово прегледају и Савету о њему реферују. Њима ће се ставити на расположење акти о преписци по овоме питању.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 31. пр. мес., ПБр. 16233., којим се шаљу Савету на оцену молба и документи г. ђце Персиде Јовановићеве, пензионисане учитељице, о уважењу неких година учитељске службе.

Савет је одлучно: да се за преглед и оцену овога питања умолу г. г. Љуб. Ковачевић и Живко Милосављевић.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 30. пр. месеца, ПБр. 16.964., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Драгољуба С. Поповића, који је накнадно поднео захтеване сведоче о свршеним средњим школама.

Савет је одлучно: да се за преглед и оцену квалификације овога кандидата умолу г. г. Ђ. Миљашевић и Ђ. Станојевић.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 31. пр. месеца, ПБр. 16.983., којим се пита Савет за мњење о квалификацији г. Љубомира Р. Цветковића, свршеног техничара.

Савет је прегледао сведоче овога кандидата, па је нашао: да г. Цветковић има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за групу математичких наука.

VIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 30. пр. месеца, ПБр. 16.777., којим се пита Савет за мњење: има ли г. Михаило В. Стојковић, свршени слушаца државних наука, прописне квалификације за учитеља француског језика у средњим школама.

Савет је одлучио: да се г. Стојковићу не може признати квалификација за учитеља француског језика докле не би прво положио испит пред нарочитом комисијом из овог и из срп језика.

IX.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 24. пр. месеца, ПБр. 16.237, којим се пита Савет за мњење о квалификацији г. Недељка М. Вукотића, студента духовне академије, који тражи место учитеља рускога језика.

Савет је одлучио: да се за оцену молбе и докумената овога кандидата умоле г. г. Ђ. Милијашевић и Св. Никетић

X.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 27. пр. месеца, ПБр. 16.325., којим се шаљу Савету на оцену акти по кривници г. Николе Дамњановића, учитеља у Липолисту.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Живко Милосављевић и Никодије Стевановић.

XI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 24. пр. месеца, ПБр. 16.626., којим се шаљу Савету на оцену акти по кривници г. Глигорија Јовановића, учитеља школе карапске.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Стојан Марковић и Жив. Милосављевић.

XII.

Прочитан је реферат г. г. Мпх. Валтровића и Ђ. Крстића о збирци гипсаних модела за цртање које је министарству понудио г. Херман Зимањи, оvd.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

По жељи Главног Просветног Савета прегледали смо моделе од гипса за цртање слободном руком, које је министарству просвете на откуп понудио г. Херман Зимањи, оvd., и част нам је поднети Главном Просветном Савету мишљење наше о истим моделима у следећем:

Модел од гипса — свега двадесет комада — које је за наставу у цртању слободном руком израдио г. Херман Зимањи, веома су поучљиви у школама, у којима се наставник у цртању у опште служи моделима, т. ј. геометријским телима од жиче и дрвета, у којима се основи цртања уче одмах с природе. Збирка г. Зимањија садржи сва проста геометријска тела: кругу, ваљак, призму и др., положена на плочу, те се на њима, поред сопствене сенке, може да види и бачена сенка. Геометријска тела овако спојена с плочом шире сазнавање оних појава у осветљењу, које цртач треба добро да зна при представљању природне и потпуне пластике у предмета које црта.

Модел г. Зимањија веома су добро средство за практично изучавање сенчења; а могу корисно послужити и као поучљива потврда при теориском конструксању сенке. И ако су, по главном смеру своје, средство за поучавање у правилном цртању с природе, ипак могу од користи бити и у школама, у којима се цртање предаје са штампаних прегледница, јер на моделима овим може наставник

ученицима да објасни многу појаву, која ученицима доста често остаје неразумљива на штампаном обрасцу. У збирци г. Зимањија прибрани су разни примерци од удубљења правилног облика — половина од шуље кругле, олак, ниша и др., те је њима попуњено кодо разно изведених и положених површина, које за цртача имају интереса по разним ступњима свога осветљења.

Модел се ови, према наведеноме могу употребити у свим школама, у којима се иде на уређењу и успешну наставу у цртању; с тога их и препоручујемо.

Модел су израђени чисто, довољно су велики, и умерена им је цена.

Ради вешања о зид требаће да се заоквире дрветом, чиме ће се боље сачувати од обијања.

О даљој понуди г. Зимањија, да састави неколико кола орнамената за прецртавање, за сада ишта друго рећи не можемо, но нека г. Зимањи неколико примерака изради од гипса, и нека их поднесе Главном Просветном Савету на оцену.

25. октобра 1891. г., у Београду.

Мпх. Валтровић, проф., Ђорђе Крстић, уч. цртања.

Савет је усвојио мњење г. г. референта. Г. г. референтима одређен је хонорар, свакоме по двадесет (20) дин.

XIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 24. пр. месеца, ПБр. 16.479., којим се шаље Савету на преглед и оцену дело „Из грчке Слободијаде“, преписа Војислав В. Рашић.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоли г. Светомир Николајевић.

XIV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 26. пр. месеца, ПБр. 14.277., којим се шаље Савету на оцену књига „Историја цивилизације у Енглеској од Х. Т. Бекла, српски од Б. Кнежевића.

Савет је одлучио: да се за оцену ове прве књиге умоли г. Стев. Ловчевић, професор.

XV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 28. пр. месеца, ПБр. 16.528., којим се шаље Савету на оцену молба г. Мпх. Јовића, председника главног одбора Учитељског Удружења, који моли, да се лист „Учитељ“ препоручи свима школским одборима да га претплаћују за своје књижице.

Савет је одлучио: да се овај лист може препоручити свима школама да се на њ претплате за своје књижице.

XVI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 29. пр. месеца, ПБр. 16.776., којим се пита Савет за мњење о прештампавању „Рачунице за III. и IV. раз. основне школе“.

Савет је одлучио: да се ова Рачуница може прештампати без измене у оноликом броју примерака, колико ће бити довољно да подмири школску потребу за годину дана.

С овим је свршен овај састанак.

НАУКА И НАСТАВА

ИЗВЕШТАЈ

О МЕЂУНАРОДНОМ КОНГРЕСУ ЗА ФОТОГРАФИЈУ НЕБА

од

Б. М. Станојевића,
професора Војне Академије

Актом г. министра просвете и црквених послова од 5. авг. о. г., ПБр. 10.862., изаслат сам на међународни конгрес за општу фотографију, који је држан у Брислу од 11. до 18. августа ове године. С тога сматрам за дужност, да г. министру поднесем овај извештај о раду тога конгреса.

Као члан перманентне комисије за спремање грађе за тај конгрес, приспео сам у Брисел 10 августа и био у седници те комисије, која је држата истога дана у 4 сата по подне. Задатак те седнице био је распоред материјала и утврђење дневног реда за конгрес.

Конгрес је отворен сутра дан у недељу, 11. августа, у 11 сати пре подне у општинској згради. Пошто је г. Женсен, као председник перманентне комисије, дужим говором отворио конгрес, и заблагодарио у име свију чланова те комисије на поклоњеном поверењу, приступило се избору часништва. За председника конгреса изабрат је г. Маес из Брисла.

За почасне председнике: Janssen, Davanne, капетан Abney, H. C. Vogel, De Blochouse, De Vylder.

За погледне председнике: Petersen, Sreznjevsky, Prikam.

За секретаре: Pector, Puttemaus, Fabre, Viquet, Станојевић.

Редовне су седнице отпочете у понедељак и држате су у току те недеље у индустријској школи. На тим седницама претресано је више питања, како практичне тако и научне вредности, међу којима су најважнија ова:

1. О димензијама и конструкцији објектива; после дуже дебате усвојен је метарски систем, коме су се највише опирали енглески изасланици.

2. О начину утврђивања објектива према димензијама мрачних комора, као и димензије фотографских плоча.

3. О избору јединице за мерење светлосних фотографских ефеката. Конгрес, тежећи да своје закључке доведе у склад с апсолутним системом мера С. G. S., решио је, да практична јединица осветљења (или практична јединица светлосне енергије) буде она количина светлости, коју, са даљине једног метра, прими један квадратни сантиметар осетљиве површине у једној секунди од децималне свеће. Тој јединици дато је име "Фот".

Перманентна је комисија предложила конгресу, да практична јединица за осетљивост фотографских пропарата буде она осетљивост фотографског слоја, која би, развијена на уобичајени начин, дала нормални сиви тон, кад на тај слој, са даљине једног метра управно пада светлост једне децималне свеће за једну секунду, т. ј. нормални сиви тон, који би постао од светлосне енергије једног «Фота».

Конгрес је заиста нашао, да је потребно да се утврди практична јединица за осетљивост фотографских препарата, али, пошто су једни чланови хтели, да се та осетљивост одређује термо-хемијским путем, а други опет чисто фотографским светлосним ефектом, конгрес је нашао, да питање још није сазрело за решење, па је зато образовао нарочиту комисију, која ће то питање подробније проучити и поднети идућем конгресу на решење. У ту су комисију ушли: Janssen, капетан Abney, Fabre, D. B. Pluvinel, Viquet, Puttemaus, Pricam.

4. Исто тако важна питања, којима се овај конгрес бавио, била су питања о оптичким особинама објектива, међу која долазе питања о главној жижној даљини објектива, о корисном отвору једног објектива о оптичком његовом пољу, о облику жижне површине или о минималном равном пољу, о оптичкој дубини жиже или о запремини главне жиже, о остигматизму, дисторзији, јасности, и т. д. Међу свима тим питањима, о којима се водила дискусија, конгрес је усвојио дефиницију за главну

жизну даљину, и то онако, како ју је већ утврдио конгрес од 1889. год. Што се других питања тиче, пошто се нашло да су доста сложена, те се не могу у брзо решити, конгрес је одредио нарочиту комисију, која ће их проучити и поднети идућем конгресу на решење. У комисију су ушли: Capitaine, Abney, D. B. Pluvinel, Fabre, Kowalsky, генерал Sebert, Buquet, Warnerke, комад. Moëssard, Станојевић.

Сва питања, која су остала нерешена, као и друга нова питања, спремиће и проучиће нарочита перманентна комисија. и поднеће идућем конгресу на решење. Та је комисија састављена од председника, потпредседника и секретара овогодишњег конгреса. Идући конгрес држаће се 1893. год. у Швајцарској. О самом месту идућег конгреса, решиће перманентна комисија.

Конгрес је установио фотографску међународну заједницу (L' Union internationale de Photographie) за ширење фотографске уметности.

На послетку је конгрес позвао изасланике разних држава, да се код својих влада заузму, да се отклоне царинске тешкоће при циркулисању фотографских препарата снабдених међународним знацима, које је усвојио конгрес од 1889. год., као и да се усавршавају и заведу закони о заштити својине фотографских снимака.

Извештавајући о свему овоме г. министру просвете и црквених послова, с молбом, да се одазове жељи конгреса завођењем закона о заштити умне и уметничке својине, сматрам за дужност, да благодарим г. министру на почаст, којом ме је одликовао као свог изасланика за поменути конгрес.

1. октобра 1891. год.
у Београду.

ФАБРИКАЦИЈА СОДЕ

по др. Вагнеру и др. Фишеру

Израдио
Милутин Витковић,
професор

(СВРШЕТАК)

Састав раствора, добивеног искувавањем а избистреног таложњем, зависи: од састава сирове соде, од трајања ваздушног

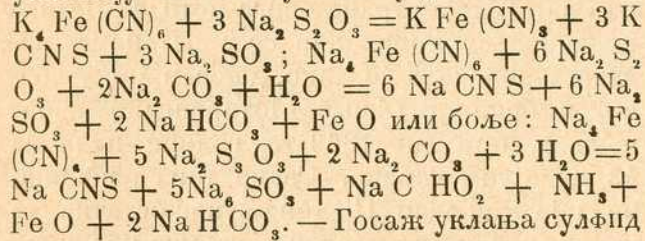
утицаја и воде, и најзад, од употребљене температуре, тако, да се не могу поставити општа упуства о томе. У раствору пречишћене соде, као што долази из апарата, може се налазити само сулфид гвожђа и натријум-фероцијанид. Као пример састава једног раствора да наведемо анализу раствора содног из фабрике „Matthes et Weber” у Duisburg-у на Рајни. Густина 1,25. Један литар раствора садржи 313,9 grm соли, које у сто делова садрже:

натријум-карбоната	71,250 ₀ °
натријум-хидрата	24,500
натријум-хлорида	1,850
натријум-тијо-сулфата	0,369
натријум-сулфита	0,102
натријум-сулфида	0,235
натријум-цијанида	0,087
алуминијум-хидрата	1,510
Силиције	0,186
Гвожђа	траг.

Сува, сирова сода не садржи натријум-хидрата, но се његово присуство тумачи утицајем креча на натријум-карбонат, поред воде. Трагови натријум-сулфида налазе се у нормално справљеној соди, али количина натријум-сулфида променљива је куд и камо више но количина натријум-хидрата, а зависи само од врсте и начина чишћења искувавањем. Највише се налази у раствору натријум-моно-сулфида; ако се појави и поли-сулфид, то он под утицајем натријум-хидрата прелази у моно-сулфид. Количина воде, која се употребљује за искување сирове соде, не утиче на каустицитет раствора, док количина натријум-сулфида расте, као што горе поменуемо, с количином воде, трајањем дигестије, растењем температуре и концентрације. Ово се тумачи као последица увећане растворљивости калцијум-сулфида који се с водом распада у калцијум-сулф-хидрат и гашени креч. Прво једињење даје с натријум-хидратом натријум-сулфид, а у толико лакше, што је концентрисанији раствор. И натријум-карбонат ступа у хемиску измену с калцијум-сулфидом, што је ређи раствор и виша температура, и што је дуже трајао хемизам. Отуда за праксу важи: да се сирова сода искувава брзо, да се употреби што мања количина воде, а да је температура што нижа. Напредак би био велики, кад би се пронашао апарат, помоћу кога

би се могла сирова сода да искувава за неколико сати (а не као код употребљених апарата, за неколико дана), а у коме би се употребило само толико воде да се добије одмах потпуно кронцентрован раствор. Такав раствор не би садржавао слободног натријум-сулфида.

Коцентровање содног раствора и кристализација соде. Пречишћени содни раствор садржи још неке стране састојке, који се уклањају на основу ових једначина:

— Госаж уклања сулфид оксидацијом помоћу атмосферског ваздуха. Раствор сирове соде испарава се до извесног ступња. Из пресићеног раствора одваја се натријум-карбонат као кристалиничан прах (содно брашно) с 1-им молекулом кристалне воде ($Na_2CO_3 + H_2O$). Колико кристалише, толико се вади (soggt es). За време испаравања и вађења притичу све нове и нове количине раствора, из судова који стоје више од оних, у којима кристалише сода. То траје читаве недеље и месеце, док још има чистог раствора. С почетка количина карбоната (Na_2CO_3) превлађује количину осталих састојака, но доцније је тај одношај све неповољнији, јер се поред карбоната налази и одваја све више кухињске соли и сулфата, а пришљамчена нечиста „љутица“ (Mutterlauge) каља соду све више.

Последња љутица (мрка љутица = Rothlauge) садржи само натријум-хидрата и натријум-сулфида, јер богатија садржина њихова своди моћ растворљивости содног раствора готово на нулу. Овако добивена сода, очишћена од прљаве љутице и осталих сталних састојака, калцинише се и суши на огњишту пламене пећи, која се ложи коксом, да би се натријум-сулфид примарног љутичиног раствора оксидисао те добио потпуно чист, бео производ. Овај продукт јесте *калцинисана сода*. Према каквоћи ове соде различна је садржина карбоната, па с тога и долазе у трговину врло многе врсте соде. Те врсте постају по класама, које се разликују према томе, у коме је тренутку испаравања добивена сода. Фабриканти јамче

за квалитет, и допуштају обично одбитак 3 до 5%. Сода, која садржи 90% натријум-карбоната зове се сода од 90 степени; која садржи 70%, сода од 70 степени и т. д. Процентални остатак јесте кухињска со и мала количина сулфата, који постају при при калцинисању. — Ако хоћемо да испаримо раствор, а да не остане љутице, служимо се пламеном пећи.

Потплата се огњишта добро набије содом, да не би раствор, који испарава, дошао у додир с опеком огњишта. Чим пех услед коксене ватре достигне топлоту угасито црвеног усијања, пусти се на огњиште млаз загрејаног раствора до 30° из таве, у којој се загревао. Чим раствор додирне усијану соду, наступа врење; маса се пенуша и брзо исуши. Ако се меша гвозденим жарачима, добива се спрашена сода. Чим се добије довољна количина соде, спречи се притицај раствора, а сода се вади из пећи. Помоћу заклопца и узица спроводи се гасно гориво у димњак или испод тавица за загревање раствора.

Ј. Вронп анализовао је соду добивену испаравањем сировог содног раствора и нашао да овај садржи:

натријум-карбоната	68,907 ;	65,513
натријум-хидрата	14,433 ;	16,072
натријум-сулфида	7,018 ;	7,812
натријум-тијо-сулфата	2,231 ;	2,134
натријум-хлорида	3,971 ;	3,862
натријум-сулфита	1,314 ;	1,542
натријум-алумината	1,016 ;	1,232
натријум-силиката	1,030 ;	0,800
нерастворне-супстанције	0,814 ;	0,974
	<u>100,000 ;</u>	<u>100,000</u>

Thelen је отклонио својим проналаском једну приличну незгоду, која се појавила с употребом гасног горива за загревање и концентрацију содног раствора. Незгода се састоји у томе, што содни раствор прима један део сумпор-диоксида, који се налази у диму гасног горива. Thelen је то извео заклонивши содни раствор од утицаја свих састојака гасног горива, а загревајући га у нарочитим тавама.

Да би добили кристалисану соду или содне кристале са 10 молекула кристалне воде (63%), раствара се калцинисана сода у врућој води, док се не засити. Течност се избистри таложењем, па се остави да се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

охлади и кристалише у гвозденим судовима. Сода се тада одваја у великим кристалима. Често се сода раствара у кацама од црнога лима, у које се нарочитом цеви доводи струја водене паре. Сода, која треба да се раствори, меће се у избушене сандучиће од лима, који се могу да дижу и спуштају — Каца се напуни цевима за $\frac{3}{4}$ водом, у њу се потопе сандучићи пуни соде, а за то се време упушта водена пара

Температура расте нагло, услед чега се сода раствара. Чим раствор достигне густину 30 до 40° В., одмах се раствор спроведе у судове за кристалисање, начињене од црнога лима (5 м. дуги, 2 м. широки, и 0, 45 м. дубоки). Кристалисање се довршава на средњој температури за 5 до 6 дана. Остатак се раствора (прљава љутица) оточи кроз отвор, који се налази на дну судова, и употреби за израду лошије соде, а содни кристали покупе и подвргну поново кристалисању. Најзад се скупе содни кристали у кугласту лимену кацу, која се загрева непосредно пламеном горива. Посредством једне баце, пламен обухвата кацу. Каца се напуни кристалима помоћу нарочите цеви; кристалима се дода мало воде, па се тек онда загревају. Кристали се растопе у својој кристалној води. Пошто је то постигнуто, удали се ватра, каца покрије дрвеним поклопцем, а течност остави да слегне. Кад се избистри раствор, он се помоћу натеза оточи у четвртасте сандучиће од ливеног гвожђа, чији је пречник: 40 до 50 см. Ту почиње кристализација, која се довршује после 8 дана. Кристализација се знатно подстиче, ако се у раствор спусте гвоздене полуге широке 6 до 7 см. Кад се одвоји остатак раствора, потопе се сандучићи у кацу, пуну кључале воде. Кристали се услед тога одлеме од зидова сандучића, те се простим преметањем истресе једноставна кристална маса из сандучића. Маса се за тим остави да се осуши у сушионицама, а из ових одмах пакује у бурад, да би се спречило свако могуће распадање. Кристално стање содино јамчи за чистоћу соде. — Кристална сода има једну незгоду, јер садржи велику количину воде, која поскупљује транспорт. — Кристална се сода употребљује више у Енглеској но у Француској и Немачкој.

Употреба Лебланкових содних остатака.

Узрок, што је Лебланков метод остао до данас најзначајнији у индустријском свету, јесу баш ови содни остаци. Занимљива је и чудна судбина њихова. Да отров и ђубре, кога се сваки курталисава, постане један од врло важних продуката, заиста није обична ствар. Содни остаци осташе као измет содне фабријације по Лебланковом методу све до 1863 године. Они су сматрани баш као најтамнија страна овога метода. Велика количина сумпора, који се у остацима налази, пропала је тако, да се н. пр. у содној фабрици у Dieuze (Лотарингија) избачени сумпор до 1869-те године цени на 43 милијуна марака. Свака тона алкалија, не даје мање но $1\frac{1}{2}$ тоне сувог остатка, те на тај начин произведене огромне количине гомилају се обично у близини фабрике, где образују читаве брегове знатне висине. На топломе времену ови остаци испуштају знатне количине сумпор-водоника, који на најштетнији начин досађује околним становницима. Осим тога, на кишном времену вода што тече низ масу ових остатака, садржи калцијум-сулфида и поли-сулфида, који трују бунарске воде и водоводе, с којима долазе у додир. — Сви покушаји и напрезања да се сумпор ослободи из ових остатака на прост а јевтин начин, те да отклони штете, управ рећи опасност, од ових остатака по опште добро, до скоро су била узалудна, и ако су многи хемичари и техничари за ову ствар жртвовали много труда, новаца и времена — 30 до 40 година.

По Richter-у содни остаци из Silesi-е код Саага имају у осушеном стању овај састав:

калцијум-сулфида	· · · · ·	37,62; 38,04; 39,10
калцијум-тијо-сулфата	· · · · ·	2,69; 3,02; 2,35
сулфида гвожђаног	· · · · ·	1,88; 1,75; 2,01
калцијум-сулфата	· · · · ·	1,68; 1,01; 1,38
калцијум-карбоната	· · · · ·	23,18; 22,24; 24,02
калцијум-оксида	· · · · ·	6,49; 7,00; 7,25
алуминијум-хидрата	· · · · ·	2,11; 2,02; 2,00
натрона	· · · · ·	2,52; 2,10; 1,86
силицијум. кисел. (вез.)	· · · · ·	4,24; 4,03; 4,62
воде	· · · · ·	2,32; 3,29; 1,51
песка	· · · · ·	7,74; 6,82; 7,21
угљеника	· · · · ·	5,41; 6,00; 6,39
магнезије	· · · · ·	0,64; 0,51; 0,71
калцијум-сулфита	· · · · ·	0,74; 0,31; 0,63
		99,26 98,17 101,06

Тек, као што поменуемо, од 1863. године добио је сумпор из содног остатка правилан промет, и то по начину Гукелбергером (L. Mond је у поправљеном стању увео у праксу). Сем ових, радили су с успехом P. W. Hofmann, M. Schafner и W. Helbig (1878). Први су методи засновани на промени нерастворног калцијум-сулфида, који се налази у остацима. Калцијум-сулфид се оксидацијом од атмосферског кисеоника претвори у растворна једињења (поли-сулфиде и тијо-сулфате), из којих се киселином (конц.) и искувавањем таложи сумпор. У пракси се употребљује хлоро-водонична киселина, која је споредни производ содне фабрикации по Лебланку.

Регенерација, теорија сумпора.

О правом току оксидационог процеса, као и о природи поли-сулфида, који се налазе у сумпорном раствору, било је доста различних гледишта, која су заступали разни хемичари. По П. В. Хофману и Е. Копу, претвара се прво калцијум-моно-сулфид, који се налази у содним остацима, утицајем ваздушнога кисеоника у негашени креч и калцијум би-сулфид. Прво од ових двају једињења претвара се под утицајем атмосферског угљен-диоксида и влаге у калцијум-карбонат, а би-сулфид се одмах оксидише у калцијум-тијо-сулфат. Овај се последњи повишењем температуре при оксидацији распада у сумпор и калцијум-сулфид, који, даљом оксидацијом, прелази у гипс. Ослобођени сумпор једини се с присутним калцијум-моно и би-сулфидом у калцијум-поли-сулфиде (тетра и пента-сулфид). Вода прима при растварању и испаравању растворних содних остатака поглавито калцијум-тијо-сулфат, с незнатном количином, готово нерастворног калцијум-сулфита, а сем тога и калцијум три-сулфид и тетра-сулфид. L. Mond напротив изводи из својих опита, да се сем калцијум-тијо-сулфата, налазе поглавито калцијум-би-сулфид и калцијум хидро-сулфид. C. Stahlschmidt доказује, да се у сумпорном раствору сем калцијумових једињења налазе у довољној количини и натријумова једињења. Он се позива на резултате истраживања од E. Schön-a (1862), по којима калцијум-тетра-сулфид и пента-сулфид не могу да постоје у раствору, а упућује на једињење

калцијум-окси-тетра-сулфид, које је посматрао Schön и чија је формула: $4 \text{Ca O}, \text{Ca S}_4 + 18 \text{H}_2$, које се лако добива у великој количини искувавањем оксидисаног раствора содног остатка и додатком алкохола. Из овог једињења поред тога, што се одваја сумпор хлороводоничном киселином, развија се и водоник тер-сулфид, који је први изближе испитао A. W. Hofmann (1868). Сем калцијум-окси-тетра-сулфида садржи сумпорни раствор по C. Stahlschmidt-у сувише калцијум-пента-сулфида као и сулфите калцијумове и натријумове, а уз то незнатне количине растворног гипса, и калцијум- и натријум-сулф-хидрата. Присуство веће количине тешко растворљивог калцијум-сулфита у раствору, што је C. Stahlschmidt доказао таложењем с алкохолом, објашњава он претпоставком, да је калцијум-сулфит у раствору хемиски везан с осталим металним сулфидима. Он овом приликом помиње да је већ Fr. Kuhlmann посматрао једно једињење у гомилама старих содних остатака, из којих га је издвојио. Формула му је $\text{Ca SO}_3 + 2 \text{Ca S} + 6 \text{H}_2 \text{O}$. И ако је међусобни однос појединих једињења код различних раствора различан, пошто је већ и сам састав содних остатака из којих се она добивају у разним фабрикама, знатно различан, ипак су та једињења онај чинилац на који се мора обазирати у хемиским реакцијама, које се дешавају за време бистрења и издвајања сумпора помоћу хлороводоничне или сумпорасте киселине, resp. сумпор-диоксида из раствора.

По C. Stahlschmidt-у дешавају се при постепеном и опрезном мешању сумпорног раствора ови процеси: хлоро-водонична киселина раставља поли-сулфиде у сумпор и сумпор-водоник, који претвара, ослобођавајући се из раствора, присутне сулфите у тијо-сулфате. Ако се тада додаду нове количине хлоро-водоничне киселине, то се из једног дела растворног тијо-сулфата ослобођава сумпор и сумпораста киселина, која претвара нерастављени тијо-сулфат у тритијонат. Ово бива по давно познатој реакцији за алкалне метале од Plessy-a: $2 \text{R}_2 \text{S}_2 \text{O}_6 + 3 \text{SO}_2 = 2 \text{R}_2 \text{S}_3 \text{O}_6 + \text{S}$. Чим буде сона киселина у сувишку, јавља се одмах слободна сумпораста киселина, те одмах раставља образовани тритијонат у сумпор-диоксид и калцијум-сулфат, особито кад се загреје.

Сумпораста киселина утиче управо као сôна киселина, и при том се добива на место калцијум-хлорида: калцијум-сулфид, а из овог и ослобођеног сумпор-водоника постаје калцијум тијо сулфат. Чим је сумпораста киселина у сувишку, постаје тритијонат, а овај се под утицајем поново додате сôне киселине распада у гипс и сумпорасту киселину. Поменути процеси показују да одвајање сумпора бива најпотпуније кад се слободна сумпораста киселина налази у раствору, у коме се налази и хлоро-водонична киселина, прва у такој количини, да у додатом раствору прелазе сва сулфо- и сулф-хидратна једињења у тијо-сулфат (по L. Mond-у, Gu-skelbergerу и P. W. Hofmann-у).

Ови тијо-сулфати требали би да се потпуно распадне при нормалном току процеса а додатком нове количине сôне киселине у слободну сумпорасту киселину и сумпор, од којих би прва служила опет искључиво на то, да се сулфиди претворе у тијо-сулфат и т. д. Пошто течност, која се отпушта, мора бити неутрална, то ће се с њом изгубити незнатна количина сумпора у виду калцијум-тијо-сулфата.

Поменута гледишта потпомажу и практичари искуством, који остављају увек један део течности у кадама, додају нове количине сôне киселине и сумпорног раствора, а на тај начин спречавају развијање сумпор-водоника или сумпорасте киселине. Најзад ћу да поменем Divers-ове једначине за хидрацију калцијум-сулфида у влажном содном остатку: $\text{Ca S} + \text{H}_2\text{O} = \text{Ca SH OH}$; $\text{Ca SH OH} + \text{H}_2\text{O} = \text{Ca H}_2\text{O}_2 + \text{H}_2\text{S}$; $\text{Ca SH OH} + \text{H}_2\text{S} = \text{Ca S}_2\text{H}_2 + \text{H}_2\text{O}$. — Од свих метода изабрао сам:

Најновији начин сумпорове регенерације по Шафнеру и Хелбигу. Док се по досадањим начинима, који се сви оснивају на оксидацији калцијум-сулфида, добива само половина сумпора, а сав креч и друга половина сумпора остају као содни остатак другога реда — Шафнер и Хелбиг добивају поново сав креч и сав сумпор, а на основу до сад у техници непримењене а корисне реакције: $\text{Ca S} + \text{Mg Cl}_2 = \text{Mg S} + \text{Ca Cl}_2$ и $\text{Mg S} + 2 \text{H}_2\text{O} = \text{Mg (OH)}_2 + \text{H}_2\text{S}$; употребљени магнезијум-хлорид добива се поново по једначини: $\text{Mg O} + \text{Ca Cl}_2 + \text{CO}_2 = \text{Mg Cl}_2 + \text{Ca CO}_3$. На место магнезијум-хлорида може се узети од њега само један

део, а у исто време или наизменце досипати хлоро-водонична киселина, услед чега се одвојена магнезија одмах поново раствори. Сумпор-водоник се преводи помоћу сумпор-диоксида у сумпор и воду, а по једначини: $2 \text{H}_2\text{S} + \text{SO}_2 = 3 \text{S} + 2 \text{H}_2\text{O}$. При томе се не образују само сумпор и вода но и остала једињења, као: тетра- или пента-тијонска киселина и т. д., па би ова реакција била «у великом» потпуно неупотребљива, да нису проналазачи изнашли средство, да се отклони образовање тетра- или пента-тијонске киселине, или кад би ове већ постале, да из њих добију сумпор. Ово је средство калцијум-хлорид или магнезијум-хлорид, у којима се распадају сумпор-водоник и сумпор-диоксид. Количина одвојеног сумпора одговара теорији. Ако се било сумпор-водоник, било сумпор ди-оксид налазе у сувишку, тај сувишак не утиче на растављање и налази се у течности непромењен. Не зна се сигурно каквог утицаја имају ова хлорна једињења при реакцији, само се зна, да је за целокупан сумпор, који се налази, потребан од прилике један еквивалент калцијум- или магнезијум-хлорида. Растављање содног остатка с магнезијум-хлоридом бива на топлоти у великим гвозденим судовима, који су снабдевени мешалицом. Магнезијум-хлорид остави се или да тече на целокупни содни остатак или се упуштају обе материје у еквивалентним количинама, мало по мало, а у исто време у суд за развијање. Да не би излапио сумпор-водоник, не допушта се да буде каквог притиска у суду за растављање, као и у суду за развијање. Сем тога, треба да буде поменутих хлорида и сумпор-диоксида у сувишку приправљених према одговарајућој количини сумпор-водоника, која струји из суда за развијање. Силиција и алуминија (шљака), ако остану у регенерисаном калцијум-карбонату, спречавају његово дејство, па се с тога уклањају или испирањем или кад се остаци растављања процеде кроз често сито. Регенерација магнезијум-хлорида и кречника из остатака реакционих, пошто су ослобођени од шљаке, бива кад се кроз тај остатак проводи ваздушна струја богата угљен-диоксидом (гасног горива). По Chance-у, сагорева сумпор-водоник у сумпор-диоксид.

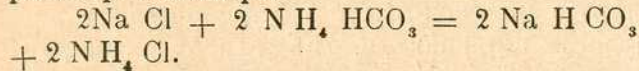
По новим предлозима Шафнеровим употребљава се магнезија за разлагање амони-

јачног раствора при амонијачној содној фабрикацији.

Задруга хемиских фабрика у Манхајму меша свеже содне остатке са еквивалентним количинама сулфата, према калцијум-сулфиду, и са мало воде, а под парним притиском од 5 атмосфера. Образовани натријум-сулфид одваја се од гипса искувавањем.

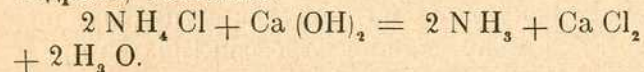
II. Амонијачни процес.

Кад се помеша кухињска со са спрашеним амон-би-карбонатом, па се та смеша остави на миру за неколико часова, пошто се претходно промеша, одваја се, као кристаличан прах, тешко растворљиви натријум-би-карбонат, а заостала течност је водени раствор нишадора:

Како натријум-би-карбонат на слабом црвеном усијању прелази у неутрални натријум-карбонат или соду:

$2\text{NaHCO}_3 = \text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{H}_2\text{O} + \text{CO}_2$, то је на тој реакцији основан нов начин содне фабрикације. Амонијак, који служи за таложње нове количине натријум-хлорида, добија се поново кречом (или магнезијум хидрата) гашеним:

Постоје нарочити методи за амонијачни процес, као:

а) Шлезингов метод и б) Solvay-ев метод.

а) Шлезингов метод. 1838-ме године изнађоше и остварише у Енглеској фабрично добивање соде из натријум-хлорида и амон-би-карбоната. Duar и Hemming, с каквим успехом не зна се, — Schloesing и Rolland добили су патент 1855 године за поправку горњег метода, који је у основу једнак с поменутиим. Шлезинг се користи концентрисаним раствором натријум-хлорида, који је засићен амонијаком и угљен-диоксидом. Амонијак се прво раствори у води, те се добије амонијачна вода; кроз ту воду проводи се угљен-диоксид, па се начини амон-би-карбонат. С раствором бикарбоната измеша се раствор натријум-хлорида, па се добије натријум-би-карбонат и раствор нишадора. Одвајање нерастворног би-карбоната натријумовог од течности бива центрифугама. Кад хоћемо да добијемо чисту соду, то се

и она испира помоћу центрифуга. Калци-нисање би-карбоната или претварање овог у соду врши се у цилиндру од гвозденог лима. Угљен-диоксид, који при томе одилази, спроводи се кроз амонијачну воду (фабрика Шлезингова и Роландова у Piteaих код Париза радила је од 1855 до 1857 године и производила месечно 25 тони соде).

б) Солвајев метод. Кад је у Немачкој заведен амонијачни метод у разним содним фабрикама, учинио је Е. Solvay битне поправке овом методу у својој фабрици у Couillet-у у Белгији, а доцније у Varangeville-Dombasle-у код Nancy.

Претварање натријум-хлорида у натријум-бикарбонат врши се у три међусобно спојена апарата, од којих први служи за справљање концентрисаног раствора натријум-хлорида, други за засићење тог раствора с амонијаком, а трећи за растављање амонијачно-алкалне течности угљен-диоксидом. Справљање раствора натријум-хлорида бива у ниском гвозденом резервоару (а у дрвеном или каменом), који је управним преградама раздељен у шест или више одељака, од којих је сваки са суседним тако спојен, да вода, која се упусти у први, доспева вијугајући се до последњег. Овај се резервоар пуни натријум-хлоридом, а вода се упушта кроз отвор, који се налази при дну у једном ћошку, а у који улази једна цев, која долази са дна друге каде. Ова друга када стоји поред поменутог резервоара а напуњена је водом. Овај други резервоар (не када) подељен је такође преградом на два одељка. У први, који је окренут резервоару за искувавање, цури кроз цев са славином непрестано вода, па пошто преграда његова није виша од преграде у базену за искувавање, то течност доспе у оба суда на исту висину. Вода, која је у кади за воду, отиче преко ограде кроз цев из другог одељка. У путу постаје вода засићени сони раствор. Пошто је овај у неколико гушћи но што треба, то се у последњи одељак упушта вода, која га од 25° ареометарских разблажује (разређује) до 23 или 24°. — Последњи је одељак нешто пространији од осталих, и у њему се налази једна решетка, управо цедило, које задржава нечистоћу соног раствора, да не пређе у апарат, у коме се раствор засићује амонијаком. Овај је апарат дубљи но шири, начињен од ка-

ласаног гвозденог лима, или од олова с дрвеном облогом (кошуљицом). Он стоји дубље но резервоар за растварање, а у вези је с последњим његовим одељком преко цеви, која иде са дна једнога на дно другог апарата. Услед тога се течност влада у апаратима (2) по закону комуникационих судова. Други суд има порозно дно, кроз чије рупице струји амонијак и дели се у многе клобуке; с тога га сони раствор лакше апсорбује. Услед апсорпције знатно се повећава запремина течности, а густина опада од 23 или 24° до 13 или 16°. Пошто висина течности расте у истој сразмери, а по закону комуникационих судова, то је овај појав просто средство, да се регулише ток, те да и из другог апарата отиче само довољно засићени раствор амонијаком. При томе је само потребно, да се бочна цев за отицање намести на ону висину, до које се пење течност, кад њена густина опадне до 16°. Пошто при апсорпцији наступа знатно повишење температуре, то се засићена течност спроводи прво у суд за хлађење, да би се расхладиле од змијуљасте цеви (табарке), кроз коју тече хладна вода. Раствор се најзад доводи у апсорпциони апарат, где наступа хемизам између раствора и апсорбованог угљен-диоксида, који се производи било печењем кречника, било растављањем карбоната киселином. За апсорпциони апарат употребљава се један цилиндар. У овом су цилиндру наслагани ситно а често избушени тасови, који су облика куглиног сегмента, а тако исто и неколико плоча с једном или више рупица, које пропуштају само гас и засићену течност тако, да се свежа придшла течност не може да меша са засићеним раствором на дну суда. По обиму избушених тасова изрезани су подесни зупци, да би течност и гас кроз њих могли пролазити, кад се запуши по нека рупица. Овај «апсорбатор» треба да је увек готово пун, до год се утерује угљен ди-оксид помоћу компресионе пумпе. Овим се не само гас доводи у присни додир с течношћу, с којом се сусреће, већ производи и знатну механичку снагу, ширећи се, а везује при томе толику топлоту, да спречава загревање течности, што би иначе било услед апсорпције угљен ди-оксида у амонијаку, која се не би иначе могла отклонити на други подесан начин. Течност долази од прилике на

три метра испод горњег обода цилиндаровог, а кроз цев из једног корита, тако, да је висина увек на истом ступњу. Корито је затворено а комуницира с горњим крајем цилиндаровим једном цеви, те одржава у оба апарата исти притисак. Ово корито може да снабде неколико апсорпционих апарата. На тај се начин течност обнавља само у горњој половини. Она врло лагано опада, а кадра је да упије сав амонијак, који би гас из доњег дела апсорпционог апарата могао да повуче собом, јер је засићена готово само угљен-ди-оксидом. Апсорпциони апарати треба да су толико високи, да се апсорбује бар половина придшлог угљен-диоксида, те да одмах сав амонијак пређе у амон-бикарбонат. Најповољнија је висина од 11 до 16 м., ну тада се гас мора да утерује притиском од 1, 5 до 2 атмосфере. Врло је корисно да гас струји у апарат континуирно, јер неправилно кретање гаса омете таложјење карбоната на сваком месту. Ако се ситне рупице на плочицама обложе и запуше тврдом кором, тада се одмах истражује апсорпциони апарат, пуни се водом, упушта се пара, па кад се корица постепено раствори, раствор се оточи. Раствор засићен угљен-ди-оксидом отаче се делимично сваких 30 минути. Натријум-би-карбонат искупи се на вакумском цедилу, па се ту помоћу усијане паре или гаса из кречана претвара у соду. —

Сад ћу да опишем најновији и најбољи апарат за сушење. У једном цилиндру налазе се једна врз другу неколико округлих плоча, са отворима по ободу и средини, а на довољном остојању једна од друге. Осовина ових плоча иде кроз поклопац и кроз дно цилиндарово. На тој су осовини углављене ручице с ножевима за стругање, који масу наизменце потурају с обима једне на средину друге потоње плоче тако, да се маса спушта с најгорње плоче на дно цилиндарово. Плоче су шупље и загревају се цевима упуштањем усијаних гасова или паре. Бикарбонат натријума преноси се апаратом налик на коловрат код млина, чији се палци лагано покрећу. Овај је апарат увек пун, с тога што би иначе изашао крозањ угљен-ди-оксид на поље. Осушена маса долази на дно цилиндарово фино самлевена, готова за паковање. Гасови, који се образују при сушењу, излазе кроз поклопац на поље по-

моћу нарочите цеви. Ако не бисмо хтели да употребимо шупље плоче, то се топли гас може да спроводи непосредно спроводним цилиндром.

Гас, који је утеран ма у који од ова два апарата, спроводи се помоћу ваздуш-

нога шмрка у апарат за испирање, где се задржи сав амонијак. Кад је сода већ справљена, сувишни се угљен-ди-оксид спроводи опет у апсорпциони апарат.

Hasenclever је поставио (1880) за 100 кгр. 100% соде овај рачун:

	1 тона	Лебланкова	Амонијачна.
Угљена, рачунат по	8 ^м .	400 ^{кгр.} = 3,20 ^м .	210 ^{кгр.} = 1,68 ^м .
кречника « «	2	175 = 0,35	166 = 0,33
соли « «	15	150 = 2,25	220 = 3,30
сумпорњ. (порит) «	20	110 = 2,20	— = —
шалитре « «	300	5 = 0,45	— = —
нишадора « «	300	— = —	5 = 1,50
надница « «		= 2,00	= 1,00
		<u>10,45^м.</u>	<u>7,81^м.</u>
Треба одбити 250 ^{кгр.}	содне киселине	2,50	
« « 15 «	сумпора	0,45	
	Свега	7,50 ^м .	

Овде треба додати на оба метода поправке: осветљење, плате и остале трошкове. Без обзира на употребу споредних производа, амонијачна је сода јевтинија од Лебланкове, па и онда, кад се срачунају и додаци и издаци за поправке. Ну Лебланков начин надмашује амонијачни својим узгредним производима, који се много троше и на далеко купују. Оваквих узгредних производа нема код амонијачног метода. Већина немачких фабрика раде с каменом сољу; ну ако су им на расположењу јефтиније с о љ е, амонијачна је сода јевтинија, јер је обично на тим местима гориво врло скупо. Немачка содна фабрикација добила је последњих година живог полета. Целокупна производња, калцинисање, каустичне и кристалне соде, срачунате на 100% натријум-карбоната, износила је 1877 године од прилике 42.500 тона, а 1883 већ је порасла на 115.000 тони. Данас се производи 56.000 тони по Лебланковом, а 59.100 тони по амонијачном методу, док је 1877 године производња износила по амонијачном начину 20% целокупне производње. Амонијачни се метод развија све више не само у Немачкој, него и у осталим земљама. Све су ове фабрике засноване на Солвајевом начину.

III. Криолитна и Баукситна сода.

При преради криолита добива се и сода по нарочитом методу, који је заснован на хемијској реакцији: $Na_2Al_2F_{12} + 6CaO =$

$6CaF_2 + Na_2O + Al_2O_3$. Ово последње једињење, које је у води растворно, раставља се угљен-диоксидом, при чему се таложи алуминијум-хидрат, који се употребљава за фабрикацију стипсе, а сода остаје у раствору.

Сем овога метода постоје: сода из натријум-нитрата или шалитре; сода из натријум-сулфида.

Узгредни продукти содне фабрикације.

1. Натријум-хидрат

Овај се продукт јавља у самом току Лебланковога процеса, и то онда, кад се неутрални натријум-карбонат или сода добива из раствора сирове соде, resp., као продукт секундарног процеса, а на вишој температури од редукције сулфатове, т. ј. кад наступа редукција калцијум-карбоната угљеном у присуству воде, а по једначини: $Na_2CO_3 + Ca(OH)_2 = CaCO_3 + 2NaOH$, којој претходи: $2CaCO_3 + 2C = 2CaO + 4CO$.

Кречник, који се при овој реакцији образује, смешта се с гипсом и служи за грађење вештачке креде.

Баш према поменутој реакцији заснован је један старији метод 1851. године, тј. добива се из смеше благо концентрованог раствора сирове соде и гашеног креча — натријум-хидрат. Ова је метода у неким фабрикама напуштена, и натријум-хидрат се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

гради одмах при фабрикацији соде, и то овако: количина угљена, која се додаје смеси сулфата и кречника, повећа се у неколико, а добивена сирова сода искува с водом, од 50°. Кад се избистри раствор, концентрује се брзо до 1,5 специфичне тежине, а при томе се натријум-карбонат, натријум-сулфат и натријум-хлорид сталожу на дно. Раствор се обоји као цигла црвено (Rothlaug) од обичног једињења, које постаје из натријум-сулфида и гвожђа. Раствор се даље загрева у великим казанима или тавама од ливеног гвожђа. Пошто порасте довољно температура, додаје се 3—4 кгр. натријум-нитрата од времена на време, и то по толико пута, колико хоћемо да добијемо натријум-хидрата по 100 кгр. У којој сразмери вода испарава, у тој реагује натријум-нитрат на натријум-сулфид и натријум-цијанид, који се ту увек налази, услед чега настане бурно развијање амонијака и азотних оксида.

Један део овог амонијака постаје услед растављања цијанида, а други већи део услед оксидације металних сулфида, и то кад се вода разложи, те водоник редукује азотну киселину до амонијака. Кад загрејана маса достигне црвено усијање, јавља се на пљеној површини фино подељен графит (Jahrb. 1880., 307).

G. Lunge саветује на основу многобројних покушаја, да се при оксидацији сумпорних једињења прво оксидише сав натријум-сулфид ваздушним кисеоником у тијосулфат, а тек, кад наступи поново реакција на натријум сулфид (на вишој температури), да се постепено почну додавати мале количине натријум-нитрата или шалитре. Таквим се поступком спречава губитак натријум-нитрата и нагризање судова. Изгледа да то има и иначе својих добрих страна. Додавање шалитре престаје, чим нестане натријум-сулфида и тијо-сулфата, што бива око 300 до 360°.

Под поменутиим околностима наступа најбоље дејство, јер се добива амонијак, као главни реакциони продукт, а и према теорији ово би било много повољније, јер би се амонијак могао да добије поново, а ово не треба онемогућити још с почетка, па ипак је слаба нада у економно решење овога задатка. — Сад бисмо имали сав сумпор

као сулфид, а нешто и као сулфат. Самим нестајањем соли могли бисмо уклонити један део сулфита поред сулфата; главну би количину морали оксидисати при топљењу, али не шалитром, која се тада већином распада до азота, но боље упуштањем ваздушне струје. — Натријум-хидрат има главну употребу при: фабрикацији сапуна, чишћењу производа суве дестилације мрког угља, тресета и т. д.; при добивању парафина, соларног зејтина (џља) и карболне киселине; за справљање натријум-силиката (воденог стакла), а у новије доба у врло великој количини за произвођење црвене целулозе при фабрикацији хартије, а и при фабрикацији Ализарина и Резорцина.

2. Натријум би-карбонат.

Како по Лебланковом, тако и по амонијачном методу добивања соде јавља се као први продукт овај би-карбонат, који се жарењем претвара у соду. Нарочито се добива из соде, кад се дејствује угљен-ди-оксидом на кристалисану или у неколико распаднуту соду.

Угљен-ди-оксид се добива при справљању воденог гаса, управо при чишћењу тога гаса, па се с тога може то чишћење спојити с произвођењем би-карбоната. Иначе се угљен ди-оксид добива врењем квасца или још боље жарењем кречника. Где извире угљен-ди-оксид из земље, справља се би-карбонат врло просто. Да би се добио би-карбонат, меша се један део кристалне соде са четири дела распаднуте соде или меша обеју соли једнаких количина по тежини, па се засити та меша угљен-ди-оксидом. —

Мане, које се јављају при изради натријум-би-карбоната из дека-хидрата, натријум-моно-карбоната, познатих под именом «кристалне соде», натераше Сагу-а, да за тај циљ употреби моно-хидрат. Н. Gakell и F. Hurter у Widnes-у отишли су још даље, јер они натријум-карбонат, без кристалне воде, једновременим дејством паре и угљен-ди-оксида, прерађују у би-карбонат. —

Натријум би-карбонат употребљава се за справљање пенушавих пића, хлеба без квасца, за злаћење и платинирање, и најзад, за скидање свиле с чаура и чишћење вуне. —

Употреба соде.

Најкраће речено: сода је поред натријум-хлорида полазна тачка за добивање, како свих натријумових једињења, тако и оних хемиско-технолошких производа, с којима стоји фабрикација соде у вези. Из тога јасно следује, да су за фабрикацију соде везане врло многе фабрикације осталих хемиско-технолошких производа, па су и фабрике ових производа обично поред содних фабрика.

О НОМИНАЛНИМ СЛОЖЕНИМ РЕЧИМА

У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

од
Симе Н. Томића

(СВРШЕТАК)

Б. Сложенице из речца и имена.

У српском, као у осталим словенским језицима, нема сложеница налик на пр. на грчко *ἄ-βατο-ς*, чија се прва пола никад још није нашла у послу самосталне речи. На први поглед неки би се предлози, којих нема у самосталној употреби у српском могли узети, као да су такви само у композицији познати, али их очет находимо у самосталном послу у другим словенским језицима, на пр. *про* у руском језику.

Две су врсте сложеница, у којима је речца прва пола: на једну страну одвајамо сложенице с негативном речцом и именом, на другу све предлошке.

1. Речца за одрицање не и име.

Некада је у индојевропским језицима било тројакних речца за одрицање: *на, та, ап*. Првој је од ових трију био посао уз глаголе исказивати одрицање, другом се исказивала забрана и опомена, а трећа је једино употребљавана у композицији. Словенски језици сачуваше само једну: *на* = *не*, којој паде у део да заступи и оне друге две, примивши на се њихове функције. Из Миклошићеве Науке о основама, стр. 353, дознајемо, да се као год у најстаријим познатим словенским споменицима, тако и у најмлађим, и данас, употребљавало *не* не само у композицији него и за негативну глагола. Нарочито је у композицији често с оним именима, на којима се јасно опажа глаголско порекло — с партиципима и вербалним супстантивима. —

Као што се види, словенско је *не* заменило ст. индјс. *an* (а), грч. *ἀν* (*ἀ* privativum), литавско *in*, немачко *in*, па је постога значења, кад је у композицији, којег су и споменуте речце.

Не, састављено с именима, обрће значење у другој поли сложеничној у супротно му, после у неким примерима у нешто блаже противно, кад кад у нешто изопачено, зло, као што је *ин* у немачким сложеницама: *Ungunst, unschön, Unthat, Unkraut, Unwirsch* (в. V. G. II. 354. и IV², 170. — 194.)

1. *не*, састављено с именицама:

ст. слов. *не-благолюбивъ ἀγαλλύαθος*, *не-браникъ*, *не-брѣгомица*, *не-дѣгъ*, *не-покоръ*, *не-приказнь*, ст. нем. *unholdā*, *πονηρία* па *πονηρός* — *diabolus*, управо *non favens*, *не-имѣникъ paupertas*, *не-мѣжьство ἀνανδρία*.

срп. *не-бојша*, *не-брат*, *не-браћа*, *не-брига*, *не-ваљалац*, *не-вјера*, *не-вен*, *не-вид*, *не-вићелица*, *не-вјерија*, *не-вјерник*, *не-вјеста*, *не-војка*, *не-воља*, *не-вольница*, *не-врат*, *не-вријеме*, *не-глед*, *не-даћа*, *не-даша*, *не-дјела*, *не-дјелица*, *не-дођија*, *не-доношче*, *не-достатак*, *не-законство*, *не-знабожац*, *не-знадоша*, *не-знајша*, *не-ималица*, *не-имање*, *не-имаштина*, *не-јач f.*, *не-колицина*, *не-колициња*, *не-кум*, *не-људи*, *не-крст f.*, *не-мар*, *не-мариш*, *не-мир*, *не-милост*, *не-могоша*, *не-моћ*, *не-навидник*, *Не-над*, *не-обика*, *не-опера*, *не-опраница*, *не-повољан*, *не-поврат*, *не-подоба*, *не-покорност*, *не-поменуше*, *не-права*, *не-пријатељ*, *не-прилика*, *не-рад*, *не-раст*, *не-род*, *не-ројка*, *не-роткиња*, *не-рѣка*, *не-рѣка*, *не-свест*, *не-свестица*, *не-ситост*, *не-слога*, *не-снага*, *не-среќа*, *не-сташа*, *не-суђеник*, *не-умивеница*, *неумештина*, *не-хтеша*, *не-чист f.*, *не-човек*.

б) *не*, с придевима:

ст. слов. *не-брѣгомъ qui negigitur*, *не-дозрѣлъ*, *не-часимъ inextinguabilis*, *не-изисканъ imperscrutabilis*, *не-измѣримъ immensus*, *не-коснѣтъ illaesus*, упр. *intactus*, *не-сѣтъ*, *не-сѣтъ*, *не-вѣдомъ ignotus*, *не-видимъ*, *не-истъ*, *не-нѣврѣ*, *incredulus*.

срп. *не-атан*, *не-бог*, *не-бројени*, *не-ваљао*, *не-веран*, *не-видовни*, *не-вешт*, *не-вољан*, *не-гледан*, *не-дозрео*, *не-докуљив*, *не-дотупаван*, *не-заборављени*, *не-зазоран*, *не-згодан*, *не-јачак*, *не-једнак*, *не-какав*, *не-колики*, *не-миран*, *не-отесан*, *не-шогдан*, *не-рад*, *не-сан*, *не-својтљив*, *не-сит*, *не-складан*, *не-сложен*, *не-сносан*, *не-сретан*, *не-стриљив*, *не-сташан*, *не-угодан*, *не-ук*, *не-уљудан*, *не-учан*, *не-харан*, *не-частив*, *не-штан*.

2. Предлози и имена у композицији.

Познато је да предлози обележавају одношаје, нарочито *прави*, док други, *неправи*, млађи по постанку, поред ове формалне функције имају посао

да одређују и нешто материјално. — Међу предлозима, који се слажу с именима у нове речи, ретки су, који нису прави, као на пр. срѣдъ или между, оба номиналног порекла.

О облику предлошких сложеница нема се шта рећи, пошто ту обично бива сложен предлог с именом, не бивши ни у чем, што се тиче облика, измењен. Али то треба имати на уму, да гдекоји предлози, саставивши се с именом у нову реч, само тим и чине ту нову реч, док други добивају, да им се утврди композиција, још у помоћ и нов суфикс, који и јесте она копча која веже предлог за име. Најчешћи су наставци, које смо већ раније спомињали код правих номиналних сложеница.

Прави су предлози с почетка имали адвербијално значење, а оно им се у неколико сачувало до данашњег дана. Ну, дошавши мало по мало у тешњу свезу с глаголима, постају префикси или, како их Верон доста zgodно зове, praeverbia, сар. XXXIII. Истом касније долази предлошки склоп с појединим падежима, чиме им се боље одређују општија значења, исказују многе падешке функције за које сами недовољни посташе.

Према развоју ових значења Миклошић (Vergleich. Gramm. IV². Syntax, 197.) разликује тројаку употребу предлога: *адвербијалну*, *препозиционалну* и *превербијалну*, како су у свези с именима и с глаголима: адвербијално је значење на пр. предлога на у срп. сложеној речи *на-жуг*, лат. subflavus, превербијално у ст. слов. *наити* adventus, од глагола *наити*, а препозиционално у срп. сложеници *наруквица* armilla, из *наже* на *рјкоу* *цетъ*.

Распоредивши све предлошке сложенице према првој им поли, предлогу, не могу се често распознавати ове споменуте функције предлошке у сложеницама, и врло је лако могуће међу праве сложенице предлошке — адвербијалног и препозиционалног значења — уврстити и превербијалне. Али има и међу предлошким сложеницама превербијалним доста таквих, за које с разлогом сумњамо да су вербалног порекла.

За ове сложенице: *довод*, *повод*, *домет*, *донос*, *домак*, *извор*, *извир*, *извоз*, *ископ*, *исток*, *истрага*, *исход*, *набор*, *навлика*, *наговор*, *нагон*, *назоб*, *назор*, *налог*, *намет*, *наплет* и т. д. Миклошић узима да су вербалног порекла, т. ј. да су готови глаголи сложени с предлозима послужили као основе, основна грађа, да постане нова реч, само што се додавао нов наставак за основу тако, да их не смемо уврстити међу препозиционалне сложенице. За то Миклошић (V. Gr. II. 414.) говори да „von einem verbe stammt: *сусрет*: на *сусрет* obviam: *сусрести* obviam fieri, vgl. *сукобити*“ и „Bei anderen

sind die entsprechenden verba nicht nachweisbar: *сусредак*, coctus netricum: w. *урад*, *сусрет*, *поусрет* cineres igni impositi: w. *ураг*, *сусарник*, adversarius: w. пр, asl. *сжаръ*.“

Даничић напротив узима да је у *поусрет*, *сусрет*, *уусрет*, *заусрет* сложеница из предлога: *по-*, *су-*, *у-*, *за-*, и корена *усрет* — *prāt* простирати, утврђена наставком *а* (Основе, стр. 38). Тако узима *Даничић* и све друге примере, у којима *Миклошић* види просте основе изведене из глагола сложених с предлозима, а разуме се, и он има простих основа глаголских, на које приступа наставак за основу, и ако би по изгледу биле предлошке номиналне сложенице: *измишљало*, *заврзало*, *приклапало*, *настргало*, *навијало*, *огледало*, *прометало* и т. д. (Основе, 122 и даље). За што *Миклошић* не пристаје да су, на пр., *по-ток*, *у-мор*, *пре-пис*, сложене речи, којима је прва пола речца — предлог а друга корен, тако да су ове речи постале својим наставком од корена састављена спреда с предлогом, као што узима *Даничић* (Основе, стр. 6, 25, 24, 32)? — Свакако ће томе бити разлог у познатој теорији *Бенфајевој* о природи корена, који узима да су, и ако првобитни и једносложни, корени управо примарни глаголи; за то их и не зове корени но глаголи, а ту теорију усваја и *Миклошић* (V. Gr. II, V. и IV., 300). *Бенфајева* се теорија противи *Бошовој*, да глаголи и имена постају близаначки од предикативних корена.

Ствар је сама по себи тамна и тешка за решавање, тако да не мислимо, да можемо и шта позитивно тврдити у погледу постања споменутих имена, пошто се у основном гледишту не слажу *Даничић* с *Миклошићем*, као што ни *Бенфај* с *Бошом*. Ми можемо овде још само истаћи онај одношај, у ком стоје многи деноминативни глаголи према овим именима, о којима је реч, а знамо шта је онда првобитније — име. За то овде можемо додати, да за ова имена дондеста има основног градива у глаголима, сложеним с предлозима, али да глаголске основе нису у именима, судећи по облику многих сложеница. И као што се издвајао из синтактичног склопа, имена и глагола, по мишљењу Јагићеву, код зависних сложеница корен из глагола, сложивши се с претходним именом, према најпростијем облику сложених речи, с наставком *ъ*, могло би се донекле исказати исто мишљење и за овај случај (в. 643. стр. у новом св.¹).

1. *Безъ* — *без*.

¹) Таке ћу сложенице у примерима звати префиксалнима, пошто је предлогу по готову исти посао као и кад је глаголов префикс.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У стар. словенском *безъ* је у композицији истога значења с *не*: *без-имѣниѣ* = *не-имѣниѣ*, *без-милова-ниѣ*, *бес-коуѣниѣ* *ауоуѣрѣѣ*, *бес-тъмѣ* *афѣарѣѣ*.

У српских сложеница с *без* значи да нема оно што се казује другом полом, слично самосталном предлогу: *беза-дњи* (место *без-дњњњ*), *безкоже* (без-закоже), *без-божан*, *без-божица*, *без-братница*, *без-брижан*, *без-верник*, *без-водан*, *без-вдни*, *без-главан*, *без-гласан*, *без-грешан*, *без-дањи*, *без-даница*, *без-дрван*, *без-душан*, *без-душник*, *без-илан* (ила туђа реч), *без-матак*, *без-образан*, *без-орје*, *без-очан*, *без-очник*, *без-родница*, *без-роткиња*, *без-уман*, *без-умље* (у песми реч *умље*: «умље за безумље»), *бескорка*, *бескућник*, *бесмртан*, *бе-солица*, (без-солица), *бес-пара*, *бес-послен*, *бес-путан*, *бес-пуће*, *бес-цен*, *бес-цење*.

2. До.

С *до* сложене речи имају значење да се нешто добива, постиже што друга пола значи; тако им донекле значење пристаје с глаголима сложеним с префиксом *до* (до-бити, до-бавити ест):

срп. *до-вратак*, *довратник* *postis*, *до-главни*, *докољена*, *доколенице*, у шали *нидоклице*, *доколан*, *доколица* из *до колѣ*, *довољан*, *задовољан* (из *до воља*), *до-ручак*. По Миклошићу вербалног порекла, по Даничићу сложенице предлога с кореном, биле би ови примери: *до-вод*, *до-гађај*, *до-воче*, *до-говор*, *до-левак*, *до-мет*, *до-мисао*, *до-нос*, *до-мак*, *до-скочица*, *дохваг*, *дочек* и т. д.

3. Изъ — из.

Изъ се употребљава препозиционално и префиксално, никад адвербијално у сложеним речима. У првим предлошким сложеницама значи неко излажење,ступање, из онога (исред оног), што казује друга пола:

У срп. имамо праве сложенице: *издан* (изъ дѣна), *изданак*, *искон*, *из-брежак*, *из-бројине*, *из-маглица*, *изнутрица*, *изобиље*; префиксалне: *из-бирак*, *избор*, *из-вор*, *из-воз*, *издѣја*, *издер*, *изјаловче*, *измет*, *измече*, *исек*, *ископ*, *испаша*, *испек*, *испмта*, *испуст*, *исток*, *истрага* и т. д.

4. На.

Имамо с *на* сложених речи тројакога значења:

а. *На* има у сложеници адвербијално значење, кад значи деминуцију онога што друга пола значи. Миклошић у својој Граматици, II., стр. 358., ставља оваке сложенице међу примаклице (*Zusammenfügung*). Таког су значења:

у ст. слов. *надебельнѣ*, *накрѣпљнѣ*, *нароумѣнѣ*, *нароусѣ*, *начрѣвѣнѣ*, *нажеѣ*;

у срп. *наблид* *subpallidus*, *наглух*, *нагорак*, *нагрк*, *нажуг*, *накрив*, *налош*, *наљут*, *накрвав*, *на-*

росан, *натврд*: *јаје натврдо*. За већину примера додаје Миклошић да су из речника Микаљина.

б) Предлошко је значење *на* у више случајева, кад сложене речи значе, да се нешто наводи (збива се или мпругје) на оном, што се казује другом полом:

ст. слов. *на-бедрѣница*: *ѣже на бедрѣ ѣсть*, *надворѣнѣ*, *на-главиѣ*, *напрѣсѣнѣ*, *населѣнѣ*, *настољнѣ*, *нашѣроходивѣ*.

срп. *навечје* *vespera proxima ante diem festum*, *наруквица*, *надница*: *ѣже сѣ на дѣчѣ даѣгѣ*, *наглавје* *quod in capite gestatur* у Мик., *нагоркиња*, *надворни*, *наконче* мушко дете што да девојци на коѣа, *наочник*, *наочѣаи*; *наочари*, *наочли*, по талијанском *il occhiali*, *напретак*, *наприѣак*, *наприше*, *нарамак*, *наочиг*, *насеље*, *нашолница*, *наличје*, где је *на* = *инѣ*, *настрѣк*, *наусница*.

в) Префиксално *на* може бити у овим примерима: *набор*, *набрѣница*, *навада*, *навѣла*, *навѣлака*, *наводница*, *нагодба*, *наговор*, *нагон*, *назѣб*, *назор*, *назувак*, *налог*, *намет*, *нанос*, *напер*, *наплава*, *налет*, *напон*, *направа*, *народ*, *нарок*, *наручај*, *насад*, *насиш*, *наступ*, *натѣг*, *наточ*, *наход* и т. д.

5. Объ, об, о.

Речи сложене с *объ*, *о* значе:

а) деминуцију оног што значи друга пола; ту је адвербијално значење у предлога *объ*, *о*:

у ст. слов. нема примера, у српском: *оближењи*, *окрагак*, *омален*, *омасчак*, *остар*, **опун* у *прсопун*.

б) да се нешто налази (да је око) близу онога што друга пола значи или је њим опкољено; значење је кад кад поред тога темпорално:

ст. слов. *объноштѣнѣ*, *обонѣполѣнѣ*, *оглавѣ*, *околѣ*;

срп. *обданица*, *обрамница*, *обрамѣача*, *облик*, *обличје*, *облук*, *облучје*, *обележеје*, *огрлица*, *отанак*, *овршак*, *овршина*, *огребина*, *озимица*, *омѣѣина*, *огорје*, *особа* (о себѣ), *ошијавица* и т. д.

6. По.

Предлог *по* често је у композицији сачувао старији облик *па*, и то кад је адвербијално значење. Иначе *по* има у композицији и предлошко и превербилно значење.

а) Адвербијално је значење предлогу *по* (*па*) у сложеницама, које значе нешто касније, нешто привидно добро, нешто незнатније. Придевима се с *по* сложенима значење умањује:

ст. слов. *падѣшти* и *падѣштерѣца*, **пастора* у *пасторка*, **пабир* у *пабирак*, *павечерни* *breve officium vespertinum*: *вечерни*, *пашрѣгѣ* *vestibulum*: руск.: *пашпрѣгѣ*, *подлѣговитѣ* *oblongus*, *подобрѣ*, *лампротѣрос*, *понижѣкѣ* не одговара тачно грч. *χαριεστѣтѣос* *ѣпѣ* *полѣ*, *посѣдинаѣ* *полѣос*. Миклошић узима да *пашѣ* стоји у онаком одношају према *па*

као *прѣзь* према *прѣ*: ст. слов. *пазногѣтъ* ungula: *нокѣтъ*, ново слов. *разноhet*, рус. *пазноктѣ*, чеш. *разнеht* и т. д.

срп. *пасторка*, *пасторак*, *побратим*, *помајка*, *поочим*, *посестрима*, *посинак*, *потурица*, *полажа*, (овде *по* чува темпорално значење и *у пачиста недеља*); деминутивног значења: *побравица* (мало *стадо*), *подужице*, *поселица* (мало *село*), *паведрина*, кад је небо све облачно, па се где што проведри, *павечера* *соена secundaria*, *паужина*, мала *ужина*, *патоки*, *лик*ом и *паликом* *личим* се; *паперје*: *перје*, *пѣрог*, *baculus uncinatus*, *пароужак* на пр. у *вилѣ*, *парошчић* у *једена крај од рогова*, *пабирак* *racemus ros vendemiam relictus*, *паљетак* (нејасан *Миклошићу*), *павитина* *clermatis vetalba*: у *пољ. wié*; *памет*, *павлака* и *повлака*. *Миклошићу* су вербалног постања; *повелики*, *подобар*, *поголем*, *подугачак*, *пократак*, *полукав*, *погамо*, *поодавно*. *По* сложено с компаративом значи *још мало*: *побољи*, *повећи*, *понајбољи*, *понајвећи*.

б) Сложенице с предлогом *по*, кад чувају своје предлошко значење, разно значе: простор, време, кад кад деминуцију онога што значи друга пола. Сложенице с *по* просторног значења примичу се к њ склоповима у којима се слаже *по* с *асс.*, а *по* у композитама темпоралног значења има значење *асс.* или *loc.* с *по*. У више прилика сложенице с *по* значе што *по* изгледу право, незнатно, рђаво, слично немачким сложеницама са *after*, које, по смислу узето, с почетка значи и обележава растојање у времену: *aftergrösse*, т. ј. *scheingrösse*, *falsche grösse*. И као што овде добро бива готово оно што му је супротно, обрнуто, у словенским се језицима може рђаво умањити по својем значењу, окренути па боље. У речи *погорније*, која је колективна, *по* одговара немачкоме *de* у *gebirge*, чеш. *podvůří* име места: „подворја“ (*gehöfte*), *pohlavi capita*.

а) Место и простор значе ове сложенице:

у ст. слов. *подолије* *vallis*, *погорје* *montes*, *литав. ragiris*, *погоръ* *adv. љу катавѣсеи*, *поморије* *regio maritima*, *порамница* и из **порамънъ* изведена *порамъница*, *ἐπιώμιον*, *порѣчије* *grae*;

у срп. *побрђе* *regio montibus adjaceus*, *Подримље* *regio Drimo adjaceus*, *Подриње*, *regio circumdriniana*, *подрум*: *друм* *via regia*, *Подунавље*, *подунаваи*, *подунавка*, *покољенак*, *покољеник*, *покрајина* *finis*, *полеђина*, *полужје*, *Поморавље*, *поморавци*, *поморавка*, *Поморишје*, *порамак*, *пораменице*, *Посавље*, *посавци*, *посавка*, *Потисје*, *Поцерина*, *Поцерје*, *почслак* *pars pellis in fronte*: *чело*, *повије*: *веће*, *поземљуша*, *кућа*, која нема *тавана*.

б) Време значе:

ст. слов. *побранъскѣ ѓ ѣлѣ тѣѡѡ полѣмиѡѡ*, изгледа да је постао од основе **аобраније* из *по* и *бранъ*, *понедрѣльниѣ*: *понедрѣльнъ*, *повѣседъннъ* *quotidianus*;

срп. *побоживна* *част*, *покоръ* *змић*, време измеђ *Ускрса* и *Ђурђева-дне*: *коризма* = *quadragesima*(?), *покрижак*, празник после *Спасова-дне*; *посмрче* *postumus*: **посмртак*, *појутарје*, *поноће*. Овамо да уврстимо и *поколење*: *колѣно*, *породица*, *посоши*, *fili ex ordine nati*, *filia non interveniente*.

γ) Засебну групу чине неки примери према већ изнесеном значењу одмерености, подешености и др.:

ст. слов.: *подрожичје*, *подрожъ*.

српски: *побожан*, *повољан*, *поћудан*; ту би дошао и *поглавар*, *поводањ*, *пошевица* и т. д.

в) Нарочито доста има примера, у којима је *по* префиксално употребљено, те би се рекло да су глаголског порекла: *повод*, *повраз*, *погибао*, *погреб*, *пожар*, *позор*, *поклич*, *покош*, *покраћа*, *поломље*, *понос*, *попрет*, *понуде*, *постат*, *поток*, *потрк*, *позвала*, *поход* и т. д.

7. *Подъ* — *под*.

а) Адвербијално *подъ* у сложеници казује деминуцију онога што се казује другом полом: грч. *ὑπό* у *ὑπότιφλος*, *ὑπόψων* нешто мањп, лат. *sub* у *subamarus*, немачко *сред. under*: *under-göl* *subcitrinus*, *underplaich* *subpallidus*.

срп. *подукрајно* *raene plenum*, до *под крај*, *подмукао*, *потмуран* (у Вук. Рјечнику² *потхмуран*).

б) *Подъ* има предлошко значење, месно и просторно:

ст. слов. *подѣбрадије*, *подѣрѣвије*, *подѣгорније*, *подѣридије*, *подѣкрилије*, *подѣнога*, *подѣпешельнъ*, *подѣрѣчънъ*, *подѣземънъ*.

срп. *подбрадак*, *подвољак*, *подбрадник*, *подглавак*, *подгрљача*, на *јарму* оно *дрво* што стоји *волу* испод *грла*, *Подгор*, *подгорици*, *Подгорица*, *Подгорје*, *подграђе* *suburbium*; *подјабука* *говеђе* *месо* од *бута* испод *препона*; *подјажје*, *место* између *јаза* и *маторњака*, *погкожњак*, *поткоњаџи*; *поткућница*, *њива* или *ливада* *под кућом*, *подножи f.*, *подножници*, *подножје*, *подреница*, *подручје*; *подстрешије*, *место* *под стрехом*; *подсунац*: **сљно*, *исподсунчаник*, *подседлица*, *подводан*, *подбел*, *подзимак*, *подмладак*. Деминутивно је *под* у *подворак*, *мали* *извор* *под обалом* у *крај* *веће* *воде*: **воръ*, *изворъ* *fons*.

в) Префиксално је *подъ* употребљено на пр. у срп. *подвала*, *под-воз*, *под-лога*, *потпис*, *потков* 8. *Про* — *пра*.

Речца *пра* у композицијама значи *раније* *време*: ст. слов. *пра-баба*, *пра-дѣдъ*, *пра-штоуръ* *pronepotis filius*, *правъноукъ*, *праотъць*;

срп. *прабаба, прадед, прапрадед, праукавица*, други дан по крсном имену, *прародитељ*.

Про у сложеницама значи:

а) деминуцију значења друге пола. Употребљава се у придевским сложеницама што значе боју, тако да другом полом именована боја прасјајује, пробија кроз неку другу или поред неке друге: ст. слов. *происелсѣ, subprillus, просвѣдъ меξο-pόλιος, провалъ putris*;

срп. *прокисао, subacidus, просвѣдъ subcanus*;

б) време што је пред оним, које значи друга пола, истог дакле значења, којег и латинско *ante*: ст. слов. *пролѣтнѣ, про-лѣтъ*;

срп. *пролеће, прочеље, прозорје, продол*;

в) префиксално је *про* у овим примерима: *провор, продаја, проказа, прокоп, прослава, протак*.

9. При.

Партикула *при* у композицијама може бити употребљена тројако:

а) адвербијална је, кад се целом сложеницом, чија је она прва пола, исказује деминуција онога, што значи друга пола:

ст. слов. *прискрѣбнѣ, приалѣчнѣ, пристрашнѣ, при-греиетнѣ*;

срп. *прилуд, прилудаст, прислава* (кад носе врста), *притуга*, „кад човеку дође притуга“, *при-ћикнут*;

б) предлошка-локална је у више примера, јер се новом сложеницом исказује оно што се налази уз предмет, исказан другом полом; није ретко ни темпорално значење:

ст. слов. *приградъ, прихлѣмнѣ, примориѣ*;

срп. *приморје, приморкиња, присоје, присојкиња, прикрајак, прикоризмић, приглавак, прибедрица, прикумак, приушак*;

в) превербијална у *привук, природа, пример, припад* (ом), *припаша, припека*.

10. Сѣ, сѣ, с, су.

Сѣ и сѣ у композицији може такође, као и многе до сад спомињате речце, имати тројаку употребу и такође разноврсна значења.

а) Кад је сѣ и сѣ адвербијално, значи: 1., да је нешто смешано, али различно од непомешаног, правог, 2., значи деминуцију, да се исказе мало, само део оног, што друга пола значи:

ст. слов. *сѣбѣлнѣ: *сѣбѣлѣ*.

срп. *субел, субеласт*. У неким се придевима не истиче јасно деминутно значење: *судрнут: *дрнут, сугаре agnus niger: гар color fuliginеus, суглух, сулуд, сулудан, сулудаст, сулудник, сулудњак, сулудница, сумахник, сугрусан, суврљав: суврљава јела*. Овамо би дошли и ови примери: *суморан, суградица* ситан град, *сугуница* мали гуњ; *сукне-*

жица, који се зове кнез, а није прави; *сукобица*, мада коба, *суродина, сугурица* као пола Турчин, *субичина; суверица*, као мала вера, *сузетица, quasi zet, gener*. У Студлића има још *сукорабљица, parva triremis, сукрупица grando parva*.

б) Кад је сѣ или сѣ препозиционално, сложеница значи неко стање, да јесте оно што друга пола значи, за тим и заједницу с оним што друга пола обележава:

ст. слов. *сѣдомникъ сѣвоикос, сѣдоушнѣ ерфо-хос, сѣмѣчнѣ laste plenus, сѣводивѣ cum aqua mixtus; сѣименнѣ ђмѡννμος, сѣлѣтнѣ aequalis сѣложѣ сѣуевнос: доже, сѣтѣлесникъ сѣссомо; сѣврѣстнѣ ерѣлиξ: врѣста, соугубѣ: кор. гѣб, сѣио-статѣ, сѣарѣ: к. ста, пр., сѣвѣдѣ, сѣгражданинѣ;*

срп. *збабна grāvīda: баба*, не *vetula* већ *infans: баба* у свези с детињим *ба ба*, чим почиње дечји говор; *здетна, судружена, сјањна* (овца), *скозна* (коза), *смацна, сумацна* (мачка), *скотна* (кучка, лисица), *суштена* (кучка), *стеона* (крава), у Микаље „телетна“; *суждребна* (кобила); — *сукрвица, сумрачак, сумузга*, кад се снег и град и киша угруша, *суржица, суражица, cum secali mixtum, суснежница; — суложеник, суложеница concubinus, concubina ѣлохос, суиојник*, који с киме заједно стоку пасе и поји, *сувреник, суврет, суродина*. Непоуздана етимологија у *сумитице*, у *сумит: лежи сумитице, сумитња, convicium in hominem pigrum, суклата, сумлата, convicium in hominem longum et pigrum; сустремина: стоји хаљина на њој као сустремина; сусремчина, пас, који није ни за лов ни за овце.*

в) Префиксално је сѣ или сѣ у ових срп. примера: *збор, згад, згиб, згода, свлак, склоп, смак, смута, снос, спор, срок, сурет, суграбница*.

11. Оу — у.

Речца *оу*, као адвербијална, налази се у сложеницама што значе деминуцију: ст. сл. *оубѣлнѣ, albus, оублѣдивѣ ѣпохрос, оучрѣмнѣ, оучрѣнѣ, оузеленѣ*. Ово се *оу* може ставити у свезу с *оу* с генитивом.

Предлошко *оу* имамо у сложеним речима што значе оскудицу, немање онога што се исказује другом полом, привативно; у српск. само из синтактичк. склопова:

ст. слов. *оубогѣ: богѣ = богаство, оурод, оусолнѣ locus oracus: *слѣно, оувѣчннѣ mutilis, оувѣчнѣ: вѣкѣ gobur: *оувѣкѣ, изоувѣрѣ, фанатик: *оувѣрѣ*.

Префиксално је *оу*, или, како Миклошић већ и, другојачије, не привативно, у овим примерима:

ст. слов. *оусерѣдѣ прѣѣвмас, оусерѣдинѣ прѣѣвма*;

срп. *убрадач, vittae genus, укућница, удворан, удворица, укољница* ко се радо цвати и коље, *уљу-*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дан, уверица fiduciae, узршан. С префиксалним у, нема сумње, биће и ови примери: *уклин, уметак, умор, уроци, утвара, утук* и т. д.

13. Разъ, раз.

Адвербијално *разъ* не находимо у старослов. и српским композицијама, као на пр. у руском: малоруско: *разнеслухъ* (raznestuh) непослушан човек, *разѣлур* са свим глуп човек, и вел. руско *разудалой, размилой, раскрасавица, разнедуга* — болест.

Препозиционално *разъ* имамо у оним ст. слов. и срп. сложеницама, што значе одвајање од оног што значи, друга пола, и ако се само *разъ* находи као префикс; с тога се узимао при растављању његову од друге поле у помоћ глагол, али, напомиње Миклошић, није баш од потребе: *раздолъ* се може објаснити *долъ разъ долъ*:

ст. слов. *раздолъ, расоха furca: соха, расохъ* пр. *geminus, разликъ diversus, разокъ distortus: *разоко, распојасъ discintus;*

срп. *раздолъ, раскрише: крет, расоше, расиут: пођох* пут и расиут, *расиутице, расиуће, размирица, разрок* strabo: **зрок visus; раскреница, распојас, рашчоок qui omnem humanitatem exuit, расиоп.*

Префиксално је *раз* у овим примерима: *разбој, ражуљица, раскалашан, раскорак, разбор, развалине, раздор, разлог, разрок, расвит, расиис, расиуст.*

14. Възъ — уз.

Партикулу *възъ* у сложеницама имамо само као препозиционалну, ређе префиксалну, никад као адвербијалну:

ст. слов. *възглавиѣ, въскрилиѣ, възмъздиѣ, възнакъ ѵπιος supinus;*

срп. *узбрдит, узбрдица, узгорница, узглавак, узглавље, узглавница, усперница, усперница: перо, узресе* pl. ornatus capitis genus, *уударје*; префиксално: *уздах, узраст, узвод.*

15. За.

Партикула *за* може бити у сложеници препозиционална и префиксална:

а) кад је препозиционална, онда сложена реч значи нешто иза оног што се казује другом полом; даље сложеница може имати темпорално значење а кадшто да је нешто намењено, за нешто одређено:

ст. слов. *задоушиѣ ψυχιζόν, quod pro anima — за доушиж — fet, заутриѣ tempus matutinum: за оутра, завѣтриѣ, завѣгитѣ, locus tectus: за вѣтромъ; нејасно заножитѣ sinus (maris);*

срп. *забресеје, забрега, забрђе, загорје, загорац, загорка* (и властита имена), *заграђе, suburbium, зашећак, зазубица, заветрина, захлађе, зачелак, задужбина, задушије, задушинице, задушни, заједин* f. communio: *заједно* ипа, *задруга, Засавица, Заравање,*

Задварје, заноктице, заплѣке, зарукавље, затаванак, зауши, зачеле. У Вранчића: *задид, забаба.*

Префиксално је *за* на пр. у: *забран, завес, заглавак, заграђа, закачка, заклоп, запрет, запис* и т. д.

16. Од — отъ.

Партикула *отъ*, којој у ст. слов. Миклошић не наводи примера у композицији, у српском се употребљава у слож. речима: I. препозиционално и II. префиксално:

I. *Одљуд monstrum, осоје*: присоје: **соиѣ* из *сой+иѣ*; II. *одбор, одвала, одломак, одрод, одскок, отпорука, откос, отпад, отпор.*

17. Между — међу.

Партикулу *между* имамо у сложеницама само као препозиционалну:

ст. слов. *междураиѣ μετάφρασις, междурѣчиѣ μεσποταμις*, у апост. струм.: *между рѣкама, междуособиѣ: междуособнаѣ бранѣ* у Тихонрав.

срп. *междуособина* место погрешног у Душ. закону: *мѣхоскоубина*, у зак. пољичком: *меусобаи, међудневица, међулужје, Међуреч*, в. Порфирогенитово *Μεγυρέτης.*

18. Прѣко — иреко.

Партикулу *прѣко* у срп. имамо као препозиционалну; ређе сложеница значи време: *Прекодриње, прекодриница, прекоморац, прекорамница; прекјуче, прекисинок, прекисинотњи; прекоречица, прекоруђе, Прекоруиље, преконож* (прилог).

19. Срѣдъ-срѣдо — сред (средо).

Ова партикула тако се исто, као и претходне, находи у композицији једино као препозиционална: ст. слов. *срѣдо-сѣкъ qui mediae est aetatis;* срп. *средопошике, средопошни, средовечан, средозимни, средозимни.*

Да споменемо још по који пример и од неколико других, ретко употребљаваних предлога и партикула у композицији:

Низ имамо у препозиционалној употреби у срп.: *низбрдит, низбрдица, низгорница, низдолица.* — *Ката* од грч. *κατά* у ст. слов. *катадневнѣ каѣѣ-μερος, катагодиннѣ*; у срп. у краљ. песмама у Браству др. св. Саве I.: *катапетка.* — *И* и *вж* имамо у ст. сл. *ждолъ, ждоль, жсобица.* — *Над* имамо у срп. *Надбарје, натис, надстрешница, надреиак.* — *Прѣзъ* је у ст. слов. *прѣзноштнѣ, прѣзиме*, у срп. *презданка, презиме, презимењак.* — *Подлѣгъ* у ст. сл. *подлѣго: подлѣгоморѣнѣ ὁ παρὰ τῆς θαλάσσης.* — *Прѣжде* у ст. слов. примеру: *прѣжде-бичнѣ qui ante nuptias fit.* — *Вѣше* је у ст. слов. *вѣшемириѣ ѵπερκός-μος.* — *Испод* у срп. *исподсунчицик* — и т. д.

Напомена. Примере смо за предлошке сложенице узимали из Миклошићеве Упор. Граматике,

II. књ., стр. 358.—365. и 401. 417., из расправе О номинал. сложеницама у српском у XIII. B. phil.-hist. Classe од Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften, 20. и даље. А што се тиче разноврсне употребе предлога, ваља испоредити и оно што Миклошић говори у својој Упоред. синтакси слов. језика², 195.—257. Примери сложеница, у којима би предлог, како је већ изложено, био префикс, узети су из основа Даничићевих, *passim*.

В. Сложене речи постале примизањем — недовршене.

Примизањем је у новим језицима постало много сложених речи, у неким је то најглавнији начин постајања сложених речи. Од колког је значаја било н. пр. примизање у лат. језику, види се из тога, што је и у њему и у свима готово романским језицима постао нов слој сложених речи на тај начин, који је потпуно замењено стари, готово неосетан и непознат у романским језицима (в. Н. Osthoff: Das Verbum in der Nominalcomposition, стр. 239.) Ни словенски језици нису остали без сложених речи насталих примизањем као њихов најстарији брат стари словенски, у којем не наводимо примера да је примизањем име к имену, те се само примизање може наћи у прономина, ад-вераба и речца у опште, и ако бисмо с Миклошићем узели кад је случај примизања партикуле *не* или предлога, како смо сложене речи ставили у другу класу по Бругману.

Примизањем постају сложене речи или из именица и имена, или из бројева, или из заменица, или најпосле сложене речце из простих. Ну има још једна врста сложених речи, које по облику стављамо међу примаклице, али које по својем постанку и својој историји слободно можемо ставити на средњу између правих сложених речи и примаклица у опште.

Најзгодније ћемо моћи извести разредбу примаклица према њиховим деловима, из којих су састављене, по што овде не можемо постављати никакве категорије и редове према значењу. Тако имамо:

- I. императивне сложенице-примаклице;
- II. номинативне примаклице;
- III. примаклице код бројева, заменица и речца.

I.

Императивне примаклице

Словенски су језици по мношину императивних примаклица у стању да стапу поред романских и немачкога, а међу словенским српски је далеко одмакао. Што је још значајније, и у словенским језицима као и у споменутих туђинима народни је говор богат оваким сложеницама-примаклицама, у

којем имају хумористично и богато мисаоно значење: по облику читава реченица — име.

Као што је историја неког питања од велике вредности за правилим одговор његов, и као што је историја *magistra vitae* у опште, оно је историја тумачења императивних сложеница врло занимљива с једне стране као део историје науке о језику, а с друге као сведочанство, како се у развоју језика више пута не може много шта разумети, а да се не узму у рачун разне периоде језичног развоја.

Год. 1826. казао је *Јак. Грим* да је у словенским сложеницама, као што је срп. *варимесо*, прва пола императив, глагол одређени, као што имају такав састав и многе немачке и романске сложенице, изузевши латински језик (*Deut. Gramm.* II. 981.). *Миклошић*, у споменутој расправи *Die nominale Zusammensetzung im Serbischen* у XIII. књ. *Denkschriften phil.-hist. Classe der Akademie der Wissenschaften, Wien*, узимаше да је у сложеницама, о којима је говор, прва пола партицип с ад. вр. активни, стр. 12., 13. *op. cit.* У исто је доба *Авг. Шлајхер* у *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung*, IV. B., стр. 115, онаке српске примере упоређивао с француским композитама: *cache-entrée, cache-nez, garde-jour* и т. д. *В. Јагић*, реферирјући о Миклошићевој расправи у *Radu Jugosl. Akademie*, V., 213.—214., радо пристајаше на Миклошићево тумачење, да је у *смрдиврана, смрдишток, кажмиуг* и т. д. „неког збиља партицип садржан“, а за Шлајхерово упоређивање српских примера с француским вели „да је језик, по кривој аналогiji, држећи то за императив, творно такођер сила новијех композиција, које се у језику више као шала узимају“.

У *Stammbildungslehre*, II. Band — *Verg. Grammatik der Slavischen Sprachen*, *Миклошић*, стр. 366. спом. књиге, усваја мишљење, које је Грим 1826. исказао и за словенске сложенице, по што је поново пажљиво испитивао састав императивних сложеница. Опет Јагић у приказу споменутог монументалног дела Миклошићевог у свом *Archiv-у für slav. Philologie*, I. B., 435.—436., усвоји Миклошићево ново тумачење, да је у *варимесо, кажмиуг* прва пола императив, а друга сустантив. За неке речи не пристаје, да им је прва пола глагол — императив, па да је само *о* заменило *и*, као што узима Миклошић (стр. 366. *op. cit.*), већ су праве сложене речи, као *вргоглављ*. Не сме се пропустити, а да се не спомену ове Јагићеве речи: „*Beispiele dagegen wie vucibatina könnte man eher als poetisches Spiel der Sprache nur der reicheren slav. Dialecten, den begabten Gliedern der slavischen Familie zuschreiben. In der That nur einige slav. Dialecte, vor allem die serbische, dieses Compositionsspiel sehr weit ausgedehnt.*“

Даничићеве су Основе у исто доба угледале света, кад и Миклошићева *Stammbildungslehre*, и као што је много истоветних резултата у обојице — знак напретка у науци, и овде им се додирују и слажу резултати у погледу састава императивних сложеница. — У печем се Даничић разликује од Миклошића, јер налази као прву полу, истина глаголски облик, садашње време поред императива: *чува-куќа* (отуд *чувар-куќа*), *незнабожац*. „Могло би се овамо узети, додаје Даничић, још много рјечи, у којих је прва пола глаголски облик четврте врсте, као *моли-бог*, *ири-вагра*, *чисти-куќа*; али тај облик глаголски може бити и императив, за то их не узимам овамо — садашње се вријеме у овом послу може замјевити императивом исто онако како се замењује у приповиједању.“

Какав је данас облик тим императивним сложеницама и како је њихово данашње значење, са свим је згодно звати их императивним. Али се у науци лингвистичној јавило још једно тумачење императивних сложеница, које се по својој вредности научној мора узимати у рачун, кад се расправља о императив. сложеницама. О томе се бави дело хајделбершког професора *Хермана Остхофа* — *Verbum in der nominalcomposition im germanischen, griechischen, slavischen und romanischen Sprachen*, 1878. г. Уз *Остхофа* пристаје у тумачењу императивних сложеница и *К. Бругман*, у којег се *Grundriss-у der vergleichenden. Grammatik der indogermanischen Sprachen*, II. Band, erste Hälfte, стр. 429. и 82., налази кратка напомена. Држећи да не ће бити на одмет, ако се што потпуније изнесу резултати *Остхофов* испитивања, износимо у главном цео ток расправљања.

По што је *Остхоф* расправљив и до њега често постављано питање о сложеницама у немачком и грчком, а чије се прве поле могу узети да су од глагола постале, не пристаје да је тај начин постајања сложених речи био од искони; за то у предговору к својем делу већ споменутом ставља себи у задатак да покаже „auf welchem wege diese unursprüngliche bildungen geworden sind.“ И донста је јасно показао за немачке и грчке глаголеке сложенице, да се прва пола стала узимати као глагол, што се није разумео или боље рђаво разумео први део правих старих номиналних сложеница, па се тумачно као глагол.

За нас је од значаја, како је дошао *Остхоф*, да и за словенске императивне сложенице, изведе такав закључак, те поколеба веру у првобитност глаголског порекла те њихове прве поле.

Остхоф је ударио путем, којим је већ много тековина добивено за науку о језику — потражио

кључ да објасни императивне сложенице у историји словенских језика, јер се самим садашњим стањем не може све објаснити, што је „језик пустио узде творачкој фантазији при постајању императивних имена.“ За тај су се посао учинила згодна властита имена, по што апелативних сложеница с императивом као првом полом нема у споменцима, у којима имамо то старије стање слов. језика. Обилату грађу нашао је *Остхоф* у *Миклошићев*ј расправи: *Über die Bildung der slavischen Personennamen*, у *X. B. philo-hist. Classe der Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften*, 215.—330. стр. И грађа и обрада јој, како вели *Остхоф*, од велике је вредности, само је *Миклошић* дошао у незгодан положај због прве поле у сложеницама, по што је тешко било протумачити све оне глагове мене, које виђамо на саставку обеју пола и све то сложити с теоријом о композиционом сагласном. То би лакше ишло, кад би се увидело, 1. „dass vielmehr unechte composita, zusammenrückungen mit casusformen, in den slavischen vollnamen vorliegen“ и 2. „dass die falsche analogie hinsichtlich der compositivocale in grossem umfange gewirkt hat.“

Миклошић је узимао да је *дом (-* у чеш. *Doma-host*, руско *Дома-журъ*, *Дома-нѣгъ* надешки облик, али је за то требало узети да је и *у* првих сложеничних пола надешки завршетак [наставак], а не снажење основнога *ѡ* (*o*): за то личи и одговара дативно значење многим чешким и пољским сложеницама с *мил*: чеш. *Bratru-mil*, пољ. *Bratu-mil*, чеш. *Dědu-mil*, *Bohu-mil*, пољ. *Bohu-mil* — значе: „fratri, avo, deo carus.“ У чеш. имамо *Bohu* и без дативног значења: *Bohu-sud*. *Остхоф* има пример да и жен. именице на *a* у композицији имају *у* (*u*): *Tetu-mil* — amitaе carus од *vera*. Аналог нам случај показује *Остхоф* у немачком, у ком је генетивно *-s* мушких именица прешло у композицији и на женске: *tantesgeburtstag*. Међу тим у слов. језицима има сложеница с истим полама а да имају на саставку *o*: срп. *Богољуб*, пољ. *Bogomil*, новобугар. *Богоданъ*.

У сложеним власитим именима чешким и пољским: чеш. *Zemi-bor*, *Zemi-hněv*, *Zemi-drug*, *Zemi-žizn*, *Zemi-misl*, *Zemi-slav*, пољ. *Ziemi-rad*, *Ziemi-slav* прва је пола *zemi-ziemi*, а таког је облика докатив јединице старослов речи *зема-земля*: *земли*. Чешки примери: *Zemi-bor*, који се бори на земљи, *Zemi-žizn* који живи на земљи, *Zemi-slav*, 'који се слави на земљи,' пољ. *Ziemi-rad*, који је весео на земљи, првобитне су сложенице, док је у осталих, узима *Остхоф*, било преношње облика.

Као што се у *o*-основа, кад су у композицији, оно *-a-* или *-y-* на саставку не може сматрати

као завршетак основи већ речи — падежу, исто би то ваљало рећи и за *-и-* на саставку у многих сложених имена, те то није уметак, као што би хтео Миклошић у *Bildung der Personennamen*. Тодико се поузданије сме истичати падешки карактер онога *и*, што *и-* основе имају у једн. у ст. слов. три падежа с наставком *и*: генетив, датив, локатив. Према том би падешко *и* било с краја првој поли у ових композиита — властитих имена: чешко *Hosti-vit, Hosti-rad*, рад госту, *Hosti-slav*; пољ. *Gošci-slaw, Gošci-žyd*, срп. *Госту-мир*, чеш. *Ljudi-mir, Ljudi-slav*, пољ. *Ludzi-mila*, чија је основа у *людие*. Често *и* у деклинацији чинило је, те се у основа на *и* падешки облик јављао чешће у композицији него ли у основа на *о* и на *а*. Иначе су основе на *и* ступале у композицију и са својом осномом: чеш. *Host-mil, Host-prid, Braň-sud, Ljud-mila*, рус. *Людмиа, Ратмиръ, Даньславъ*.

Руско име *Госто-мысль* има на саставку композициони вокал основа на *о*, и ако је *гость* *и*-основа. То је ређе у властитим именима него у аделативним: ст. сл. *госто-любивъ φιλόξενος, звѣро-крѣмьць, звѣро-питатель, звѣроловление*, све с првом полом на *о*, и ако су и *гость* и *звѣрь* *и*-основе. Бива кадшто да *и*-основе имају спојнички вокал *е*, то је као у основа на *-ја* (слов. *је*): *воје-вода, мѣженожьць, мѣжелюбица, конѣ-водьць, конѣгонитель* и *иѣте-вождь*, премда је *иѣть* *и*-основа, и то само има *е* а не *ѣ*, јер би било *иѣте-вождь*. —

Кад је све ово узео у рачун, казао је Остхоф овај став: „jedes in der slavischen wortcomposition erscheinende *-i-* geht in seinem ursprunge auf das casuelle *-i-* der nominalen *i-*stämme zurück.“

Ово се може потврдити у пет прилика:

1. Основама на *јо* (сл. *је*) потискује *и* завршетак њихов; да не набрајамо и ст. слов. примере (213. стр. оп. cit.), а ово су српски: *Војислав, Гојислав, Гојимир*, чије су прве основе *гой, вой* и т. д.

2. Испред *и* из основа на *и* узмакло је и самогласно с краја основама на *ја-је*. Пример нам је у чеш. *zemi-* и пољ. *ziemi-* пољских и чешких властитих имена. Иначе је у ст. слов. правилна употреба ових основа на *ја*, на пр. *земле-дѣла, земле-мѣрьць* и т. д.

3. И завршетно самогласно компаративних основа с наставком *-jas-*, слов. *-јѣс-* у композицији уступа испред *и*. Истина је самогласно на саставку у овим примерима: рус. *Вяче-славъ*, чеш. *Vace-slav*, пољ. *Vięce-slaw*: ст. слов. *вѣштгий*, неутр. *вѣште-ѣ*, али је, узима Остхоф, истиснуто с *и* у чеш. *Voli-bud, Voli-slav*, пољ. *Voli-slaw*. У тим истим речима има и *е*: пољ. *Bole-slaw, Bole-hńev*, срп. *Болемир*, ст. сл. *болѣий*, ср. р. *болѣ*.

4. Испред овога *и* уступа и *о* из основа на *о*, кад су у композицији, на пр. *Брати-мир* поред

Братомир, и словенско *Prei-slava* поред срп. *Првослав*. Ово није једини пример таког заступања *о* с *и* (в. Остхофово дело, стр. 216.).

5. И императивне сложенице, чија је прва пола *verbum finitum*, воде порекло тако исто, што се тиче облика као и значења од речи, на чији су настапак утицале *и*-основе

Последњи нам доказ не може бити од толчке вредности, док га посебице не утврдимо, јер је баш главни задатак овом претходном расправљању, да се објасни порекло императивним сложеницама аделативним. — Да се ово докаже, а с тим и целокупна поставка, Остхофова је опет полазна тачка од пуних властитих имена, на пр. чешкога *Msti-druh*, старосл. **мѣстидрумѣ*. Прва пола овој сложеници бејаше, сва је прилика, генет. једн. ст. слов. *мѣсть* f, а прво значење „*ulciosis socius*“. Али се прва пола *мѣсти* у гласовима поклапаше с 2. л. ј. императива деноминативног глагола **мѣстити*, изведеног од именице *мѣсть*. За то се, због тог гласовног поклапања, мало по мало стао осећати императив у сложеници, а не именички падеж од оне именице *мѣсть* — отуд опет промена значења сложеници „*ulciscere socium*.“ То је само један пример, али их је без сумње било више, који су постали образци и за новотворине, у којима је прва пола прави императив, немајући никакве свезе с именицом исте основе: у срп. примеру *Храни-друг* прва пола *храни* стоји у свези с глаголом *хранити*, а мало с именицом *храна*.

Нека ови примери, које ћемо набројати, послуже да се потврди што је већ наглашено (в. стр. 217, 218. и 219.):

ст. сл. *борь* f: *борити* или *брати-борѣ*; чеш. *Boři-voj*, пољ. *Borzi-woj*, значаше „који има војску за бој, борилац у боју“, а кад се протумачило глаголски „савладај војску.“

ст. сл. *брань, бранити, *брати (*борги)*: срп. *Бранивој, Бранислав*, пољ. *Broni-slaw*;

ст. сл. **владь* у *власть* — *владѣ, власти*, чеш. *Vladi-voj*, пољ. *Wlodzi-woj* (= *Ἀρχάκιος*), чеш. и срп. *Влади-слав*, рус. *Володи-мѣрь*, срп. и чеш. *Владимир*.

Остхоф је тако исто показао и нагласно параледе за *мѣсть, *лють, мысль, мѣсть, расть, рать, скръбь, стань, твьрьдь, хоть, чѣсть*.

Први је повод био, да се у језику народном етимологијом протумачи прва пола у сложеници као императив, баш оно падешко *и* из основа на *и*. А чим је настало осетније кретање у томе правцу, било је лако, и с мањом сличношћу, прве поле у сложеници да се протумаче као глагол.

У чеш. *Voli-mir*, пољ. *Woli-mierz, Z-woli-slaw*, словен. *Goj-měr*, срп. *Гојмир*, чеш. *Dobi-lav*,

срп. *Крајимир, Крајислав*, чеш. *Svoj-slav*, срп. *Стројимир*, и ако је прва пола њихова од *вола, гој*, **добљь, край, свой, строй*, могла је Словенима, каже Остхоф, у осећању за језик стајати у свези или бити доведена у свезу с глаголима: *колкѣти, гонѣти, подобити, строити* и т. д.

С основама на *ја* иду и компаративне основе на *-jas-* (*-jans-*), сл. *-jъc-*. Така је могла бити прва пола у властитим именима, на пр. пољ. *Wyszymierz*, чеш. *Hoři-voj*, пољ. *Gorzi-slav*, рус. *Гориславъ*, срп. *Дражи-вој*; али је така композиција стада постепено постајати необична, неразумљива, па јој се прва пола доводити у свезу с глаголима, кад су у императиву, који као и она једнако гласаху: ст. сл. *вышити, горѣти, дражити*. Остхоф ову чудновату промену у значењу нарочито истиче у чешк. *Mni-slav*, у којем је прва пола тако изгубила свезу с првим јој кореном и његовим значењем, да је стада значити „memento gloria“ место „minorem gloriam habens.“

Као што је показан прелаз значења због поклапања у облику прве поле у сложеници код основа на *-и*, на *-а*, компаративних, исти случај имамо код основа на *о*. По неколиким прегледалицама, у којима се осећао потпуно императив, мало је требало да се читав низ имена изведе, мењајући своје *о* на *и*, боље рећи замењујући га. — Такав је обрт у значењу у *Љубибрат, Љубивој*, чију прву полу имамо у *Љубобрат, Љубомир*. Исту основу имамо у адј. **любъ*. Случај је исти који с грчким придевом *φιλο*, и то су управо бахуврхн-сложенице: *Љубобрат = φιλάδελφος*. Значења бахуврхн-пестеде у овим речима, што се прва пола стада узимати и доводити у савез с глаголом *любити*, а тај се процес исказа у замени завршетка *о* гласом *и*. Све је ово Остхоф потврдио, колико се могло, с неколико примера, у којима је прва пола у свези с *мило, радо, свато, про* (р. 222. оп. cit.).

Историјски преглед ових властитих имена упућује нас да изведемо закључак: *да се у најстарије доба находило саорачички поред о и и, али о је правило, зато оиет и узима маха, што доцније, све више* (Остхоф, оп. cit. 223.).

Поред композита властитих имена, чија прва пола стоји у свези с апстрактним именицама: **бѣль, *лѣтъ, *трѣдъ*, (чеш. *Běli-mir, Luti-mir*, срп. *Тврдислав*, рус. *Тверди-славъ*, пољ. *Twierdi-slav*), а то је могућно и по облику и по значењу, има доста бахуврхн-сложеница с адјективним основама поред правих именичких: *бѣло lucidus, albus, лѣто saevus, трѣдо firmus*. Упоредимо ли оваке сложенице с првима, вели Остхоф, пре је могућно и вероватније је, да су оне у композицији своје ископско *о* замениле с *и*. Та би размена по вахођењу Остхофову

била у *годъ каирѣс*, срп. *Годо-мир*; *годити = gratum esse*, чеш. *Hodeslav*, пољ. *Godzi-slav*; *градъ castellum = градити = Градислав = *Градослав*. Даље исти је случај био и с првом полем у композитама с *драгъ, родъ, радъ, село, слава, *гѣха, цѣвѣтъ, јездъ*

Још нам остаје, да покажемо, како је Остхоф добивене резултате с властитим именима применно на називна, апелативна имена. Овде ваља поћи од основа на *и*, и ако се не може довести у историјску свезу њихово постање с прототилом им Чеш. *pletiŋoha* значило је испрва: који има ногу у замци, па после „вуци-ногу.“ Прва је пола у сложеници била **илетъ*. Тако он тумачи и наше *илети-косо*. Нашем *пличи-друг* прва пола стоји у свези с *пличи*, која би реч иначе у композицији гласила **пличи-** **пличедругъ*; ту опет може се помоћи с доласком *и*, али је у исто време настала промена значења: од „qui simul flet“ на „fle socium“ (Osthoff, Verbum и т. д. 225.—226.).

Исто се оно може потврдити код апелативних сложеница, што је већ у неколико огледано у властитих имена, управо бахуврхн-сложеница, чија се прва пола, и ако име, стада узимати као глагол:

ст. сл. **гоуба exitum*, срп. **губо-душа* у *губо-душница*;

ст. сл. *сврѣбъ scabies*, срп. *сврѣбо-гуз* и *сврѣби-гуз*.

С губитком номиналног карактера прве поле у ових сложеница и довођењем њеним у свезу с глаголима: *гоубити, сврѣбѣти* био је дат подстрек, да постану према њима нове глаголске, императивне сложенице. Ваља само погледати на срп. примере: *бућо* у *бућоглав, вијо* у *вијоглав, врто* у *вртоглав, прдо* у *прдозвек, буљо* у *буљоок, тоцо* у *тоцокљун, шишо* у *шишобрк* (стр. 227.—229. Остхофове књиге).

Али није потреба, на пр., ст. сл. сложеницу *вртоглавъ* узети као патворину према промењеним (umgedeuteten) бахуврхнама. Словенски су језици, као и аријски и грчки, могли сачувати онај старински начин састава сложеничног. Томе је потврда: 1. што су нађени такви примери у најстаријим словенским споменцима, 2. што су с истим обликом и с истим значењем раширени у свима словенским језицима, као што је **вијо, *сврѣто, *трѣсо*. Од вредности је напоменути, да се прве поле у композитама, о којима је реч, могу доказати којегде и као *nomina agentis*.

У руском *лизоблюдъ* и *блюдо-лизъ, скало-зубъ* и *зубо-скаль* имамо то, што споменусмо. Прве поле *скало-* и *лизо-* имамо у другом случају као *nom. agentis: -скаль* и *-лизъ*. Овим се доказује, држи Остхоф, да ове сложенице не посташе патворбом према старим бахуврхн-сбрацима. Ово потврђују и грч. примери *λεῖχομύλη, λεῖχο-πίναξ*, чија је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

прва пола *лехо-* и у гласовима и у значењу једнака са слов. *лизо-*.

Српски је прим. *туколу* ном. agentis (respect. — instrumenti), а међу њим је *туко*, *тук* могућно наћи у самосталној употреби у срп. и чеш. језику, (*тук*; ваља упоредити с овим пословицу српску: *ударо тук на лук*. Само је у објашњењу Остхоф погрешно схватио *тук* као објекат, јер је у тој реченици — пословици *тук* субјекат, номен agentis, по значењу.

Има још једно објашњење императивних сложеница, а то је *А. Лескина*, које је он саопштио усмено Остхофу, из чијег смо деда и за то сазнали. По том је објашњењу у „вербалним“ сложеницама *врџоглав*, *трџоховост* прва пола номен actionis, а не ном. agentis по Остхофову објашњењу, постала наставком *-о*, који се додаје глаголским основама или коренима: *врџо* значи обртање, *трџо* — трешењу. Нове би сложенице управо биле бахуврихи, постале из кармадараја, значе: који има враг за обртање, који има реп за тресење. За ову би поставку нека потврда било, што „у принципу“ словенски језици могу имати из сваког глагола (т. ј. његове основе [или корена]) инструментал сингулара таког помена actionis и употребљавати га адвербијално као какав герундиум: *крадом*, *муком*, *виком*, *тајом*, *широм*, *теком*, *тоном* и т. д. (Mikl. Syntax', 157., Остхоф, ор. cit. 231.—235.).

Поред оволико додирних тачака између „вербалних“ и императивних сложеница и номиналних, није могућно потпуно доказима утврдити мисао, да се прве развише из других, већ рећи: врло је лако и могућно било да с изменом облика настане измена у значењу, да постану императивне сложенице. Знамо већ узрок промени облика многих сложеница, а народна нам етимологија нуди небројено много аналогних случајева. За падешким сложеницама са самогласним *и* на саставку повеле су се старе с помен-ом actionis као првом полом, те сложенице бише протумачене као бахуврихи и, заменивши *о* с *и*, прешле су са свим у ред императивних сложеница, реченица — имена. За пример узмимо срп. *сврби-гуз*, рус. *сверби-гуз* поред срп. *сврбогуз*; срп. *смрдибаба* cavis quaenam, *смрди-врана*, *смрдипоток*, а у бугар. *смрдо* је прва пола таквих сложеница; чеш. *vi-hlav* = **vi-j-hlav* уз слов., срп. и чеш. *вијо-*; срп. *врти-гуз*, рус. *верти-голова*, *верти-шейка*, чеш. *vrtil-pata*, пољ. *wierczy-pieta*, у ст. слов., срп., чеш. и пољ. *врџо* (даље види примере у Остхофа, ор. cit. 233.).

Да завршимо овај преглед развитка императивних имена речима оног врсног радника, на чијем се раду све ово и оснива, који каже: «Wir erkennen also, der Slave hat bei seinen wörtern für die begriffe *wende-hals*, *juck-arsch*, *wipp-stert*, um den

verbalen imperativ hineinzulegen, ebenso die alte bahuvrihi-auffassung fallenlassen, wie wir Deutschen in dem ganz entsprechenden Falle. Der einzige unterschied in dem beiderseitigen verfahren ist nur der, dass im Deutschen die veränderte anschauungsweise ohne alle behinderung durch die lautliche form sich sofort geltend machen konnte, im Slavischen es zu dem gleichen zwecke aber erst einer kleinen formalen umwandlung bedurfte, zu deren vornahme sich indess der sprache die genügenden analogien darboten.“

Примери императивних примаклица:

ст. сл. нема оваких примера, као што их имају српски и остали слов. језици, тако да би они примери, што их Миклошић, *Stammbildungslehre*, стр. 368 наводи, ишли међу исконске бахуврихи-сложенице. Сад можемо и другачије објаснити, у складу са самом стварју, таке старослов. примере, а да није и тобож из императива замењено с *о*.

срп. а) мушке именице: *кажи-пуг*, *моли-бог*, *плати-зук*, *пециреи*, *тарикамен*, *Скочивук*, *смрди-поток*; *гладибрк*, *кесизуб*.

б) средње именице: *варимесо*, *газиблато*, *кљуј-дрво*, *сврзислово*, *плашишале*;

в) именице женске, које се говоре и за женски и за мушки род, а у којих је другој поли основа мушка именица: *мрсипетка*, или је другој поли основа у речи сред. рода: *буљиока*, *заврћола*, или је друга пола основа женских речи, које се говоре само у множини: *треси-гаћа*, или је друга пола основа женских речи, које се говоре и у једнини и у множини: *вуцибатина*, *грабикапа*, *гуриверата*, *деригуши*, *дериклуша*, *драживашика*, *задријака*, *издерилеска*, *изединогача*, *испичугура*, *крадикоза*, *купивојска*, *ломигора*, *мамисара*, *мочивуна*, *музикрава* (и *Музикравић*), *навлачкапа*, *надрикнуга*, *напнигуша*, *мучибаба*, *палишушка*, *пириватра*, *илетикоса*, *пржибаба*, *пришипетља*, *пунишаке*, *разврзигра*, *распикућа*, *сврзиграда*, *сврзимантија*, *таригора*, *тецикућа*, *кушката*, *хлатимуша*, *чистикућа*, *шорката*; *висибаба*, *скочи девојка*, *смрдибаба*, *смрдибуба*, *смрдиврана*.

У број императ. сложеница још долазе: *кретикумедете*, *ивидруг*, *илачидруг*, *леглаба*, *кољикоњевић*, *купикраставчић*, *Копажкошара*, *кригуз*, *летинас*, *Млатшума*, *надривлах*, *назовибрат*, *назовисестри*, *назовиород*, *назовимртвац*, *Нечујглас*, *илетикотарица*, *илетикрошња*, *Смичиклас*, *Социбичић*, *трчилажа*, *вадивек*, *заврћола*, *Гамзиград*, *патшврк*, *пушибрк*, *Беривој*, *Берислав*, *Борислав*, *Владимир* и т. д.

II.

Номиналне (именичке) примаклице.

У ст. слов. нема примаклица из два имена: напротив српски и остали словенски језици, једни мање други више, нису оскудни у таким прима-

клицма. Томе се лако домислити, кад знамо да је ст. словенски познат у једној цигло периоди развитка и да споменици ви приближно не дају верну слику целокупнога говора народног. Ако се опоме-немо оног што је рекао Бругман о упоредним сло-женицама ст. словенским, могли бисмо имати не-колико примера примцања.

Што пак у српском имамо, сме се рећи, доста примера номиналних примаклица, као да имају два узрока, два извора, из којих се разви све обиле ном. примаклица. Један извор овим сложеним речима беше у иностраним језицима, с којима је у вечитом додиру био српски, а нарочито у последње време с турским и немачким, у Примерју с талијанским.

Из примера, које ћемо исписати, може се уви-дети, како је много номиналних примаклица постало под утицајем турских, а нарочито падају у очи оне многе мешовите примаклице, у којима је једна пола турска, друга српска: турске су *санџак-алајбег*, *читлук-сахибија*, *Демир-капија*, мешов. *Делиград*, *бињекташ-камен* и т. д.

Други је извор у самом језикову развитку: пред нашим се очима развија процес постајања номиналних примаклица, те нам казује да је и у незапамћена времена прво постајао слабије везани етимолошки склоп из синтактичнога, па се истом доцније слевао често пута у једноставну целину, којој је мучно разазнати саставне делове. — У срп-као и у другим млађим словен. језицима атрибу-т и апозиција, придев или именица, више пута срасту у једну реч, тако да прва пола, тај атрибут или апозиција од придева или именице, губе своју са-мосталност, значи не мењају се и нису више у конгруенцији с главном речју, којој се додају (Mikl. V. Gr. IV. Syntax², 342.). Из обичног говора имамо доста примера, да две именице од којих је прва атрибут у номинативу стоје само тално, две су речи, док у гевитиву или дативу прва реч - атрибут остаје кака је у номинативу а друга добива по-требне наставке, на пр. *пои Коста*: *или Косте*, *пои Кости*; *кнез Молош*, ген. *кнез Милоша*, дат. *кнез Милошу*; *господар Алекса*: *господар Алексе*; *чича Марко*: *чича Марка*, *чича Марку*; *ујка Перо*, *ујка Перу*, *ујка Перу* и т. д. На истом су ступњу раз-витка и ови примери из народних песама: „И од-веде Крушев долу славном“ [Крушедолу потпуно сливено], „Те је шаље до Призрена града а на руке дијете Јурушу“, „Брат Капетан наше из Зворника“, „Да л' је кула славног кнез Лазара“, „Милош згуби турског цар Мурата“, „Трећу даје одгојак Халилу“, „Според наше варош Подгорнице“, „Царске слуге Немањић Лазара“, „Некавога соко Омер-агу“, „Ја сам сеја Змиј-Огњанин Вука“, „Да ударе Омугић

аланини“, „Кад су Турци к Огрес води били“ и т. д. (Mikl. Synt.², 343, 3, а таквих примера у малоруском и руском осим у Миклошића у *Потебњиној* књизи: „Изъ записокъ по русской грам.²“, 1889., стр. 99.).

У срп. језику имамо и таквих примаклица, да им се одавна изобичајила прва пола мењати по облицима у том склопу, из којег је настала при-маклица и остала у номинативу: *Београд*, *велигдан* (к+д=г+д), *Вучитри*, *Сланкамен*, *Цариград*, *Ша-ренград*, *Пустошале*, *воденбика*, *драчевиле* (Данчић, Осн. 47.). Исто то имамо у *Радмил*, *Миодраг*, *Бо-жидар*, *Кнежишале*. Није по саставу налик на ове примере, али је ипак примцање, које после пре-лази у разноврсне одношаје, у сложеницама: *до-мазет*, *полубрат*, *полусестра*, *братучед*, *братучеда*.

Примери српских номин. примаклица: *баш-кнез*, *обор-кнез* (*баш* од *баша*, турска, а *обор* = *ober* немачка реч), *бимбер-грозеђе* (*бимберово* *грозеђе*), *бугар-кабаница*, *дуван-кеса*, *тугун-кеса*, *девер-баша*, *жубер-вода*, *клин-чорба*, *чавлен-чорба*, *мартолоз-баша* (*мартолоз* новогрч. *ἀρματωλός*), *мермер-авлија*, *паун-перо* (испор. што је уз посесивне сложенице спомињато, како треба узети *паун перо златно*, *славјуј грло јасно*“, стр. 645. и 646.), *рим-паша*, *самур-клинак*, *сандал-гаће*, *сир-збијало* (*који збија сир*), *себе-знао*, *студенкеси*, *хладноков* (пре обе последње сложенице детерминативне), *хаџинедомак*, *јелен-рог* (*јелењи рог*), *Шар-планина*, *турчин-цвет*, *дан-губа*(?), *натраг-ођа*, *наџак-бабл*, *војвод-баша*; *гвозден-зуба*, *дебел-гуза*, *дебел-косо*, *рај-босиље*, *свилен-гаћа*, *ир-вемерка*, *шаренгаћа*, *шарен-трба*. И Миклошић за ове последње речи додаје да би лако могле бити посесивне сложенице, ну од те га мисли одбија кратко и с краја ових речи, „das wahrscheinlich lang wäre, wenn die worte adjectivisch wären.“ Ако сад нису споменути примери адјективи, и према том посесивне сложенице, — не смета ништа узети, а сва је прилика, да су постали од придева на начин, као што се често адјективи употребе за апелативе и апстрактне именице. — Да додамо још неколико примера из Вукова Рјечника²: *дели-уставици*, *диван-кабаница*, *поп-џилас*, *ђул-баклава*, *зелембаћ*, *зелен-када*, *зефир-прстен*, *зулум-чалма* („Бежи царе низа своје дворе, за њиме се зулум-чалма вуче“), *ибри-шим-тканица*, *иван-цвет*, *извир-вода*, *љилан-гора*, *љилан-листак*, **били-биљур*, **мави-пируз*, *Мајдан-чек*, *Мал-кадуна*, *Мишљен-гора*, *обор-генерал*, *аци-Бера*, *базрђан-баша*, *бињашер-камен*, *брат-реге-мента*, *бунар-вода* (или по тумачењу као *паун перо златно*: *бунар вода хладна*“), *вазли-траве*, *вишек-кесе*, *обор-лаћман*, *Ођубар-планина*, *мермер-камен*, *пелен-гаће*, *синџир-гвозеђе*, *шербет-медовина*, *паљ-багина*, *Кастел-Ластва*, *срма-џуздан*, *шимшир-каша*.

Примицање је било, узима Миклошић, и у овим примерима: *вазда-зелен, везда-жив, васмони* (вѣсь силнѣи свѣтъ), *дрчно-легалци, мало-прешница, много-знали, много-зналци, свачиго-зналаи, све-знали, све-зналица, све-могући*; даље врло лако у *назло-брз, назло-брзовић, шакапере* — један другога шакама за перчин, *шукунбаба, шукундед* (*шукун = шукун*), *коз-баша, васлава, нагуз-лез* (рак). Овамо да уврстимо и *узлу-добар, узлу-добра, оченаш, Дабижив, самдокас*.

III.

Примицање у бројева, заменица и речца.

И овде виђамо ону бестру разлику између млађих словенских језика и старог, у којем није тако развијено примицање — недовршено састављање бројева, заменица и партикула.

1. Бројне примаклице.

Из старослов. склопова *јединъ на десѣте, два на десѣте, пѣтъ на десѣте, осмъ на десѣте* видимо који су саставни делови нашему *једанаест, дванаест, петнаест, осамнаест*. Тако можемо наше *двадесет, четрдесет, тридесет, педесет, осамдесет* упоредити са старослов. *два десѣти, три десѣти, четѣре десѣте* (четѣри десѣти), *пѣтъ десѣтъ, осмъ десѣтъ* и т. д.

У старослов. ординални бројеви исто су тако састављени из два броја, само што добивају наставак *-ънъ*, и што је у прву полу на саставку продло спојничко самогласно из старих подредних сложеница: *осмо-на-десѣтънъ, дво-на-десѣтънъ, седмо-на-десѣтънъ*, а има примера и простог примицања броја уз број: *пѣтънадесѣтънъ, два-десѣтънъ*, и т. д. — У срп. јез. познато је како постају ординални бројеви из кардиналних.

2. Заменичке примаклице.

Примицањем су постале многе прономиналне сложенице: *нѣ-кѣто* из *нѣ [не + вѣ] + кѣто, никѣто, ничѣто*. Да није у ових сложеница прономиналних било ништа друго до примицање, види се и у старословенском и у срп. језику, јер се предлог умеће између *нѣ* и *кѣто, ни* и *чѣто*: *Плулъ нѣкѣто, жсена-нѣкѣто*, а *нѣ оу кого, нѣ ни коѣ мѣсто*, у срп. *ни у кога, ни по ком* и т. д. Ове још примере примаклица вреди споменути у српском: *нешто, којеко, којешта, васколик, свсколик, којекакав, којешто, којечији, свачији*, и т. д. — Примаклице су по свој прилици и случаји, кад се заменичка основа *ко-кѣ* састави с партикулама *јѣде, кѣде, кѣди*: ст. слов. *јѣде-кѣи*, бугар. *еди-кой* — *quodam*, срп. *гдекоји*. Кад се *кѣ* састави са *годѣ, коли, лебо*, добива се «ргопомен *genetale*», које се може узети као појачање неодређене заменице: *годѣ = лат. lubet, libet, коли*, речна за време = лат. *cinque*, кад-што немачком *immer*: *којигод, какавгод*. С партикулом *же* (о којој

види што више доцније) демонстративна заменица састављена, постаје релативна: *иже, јѣже, иже qui, quod, quae, икѣже qualis, иковѣже qualiscumque, онзи, сизи, този* и т. д.;

Примицање је било и у сложеној деклинацији, која није ништа друго до састављање истог падежа (у неким случајима основе због нагомидавања исте врсте сугласних) придева с истим падежом прономинна *јѣ-је-ја*, који постаје у композицији постпозитивни артикал: *добра + јѣго = добра-аго, добръимъ = добръимъ-имъ, доброу + јѣмоу* и т. д. (Miklosich: *Syntax*,² 124, *Stammbildungslehre*, 377, Leskien: *Declination* 377, *Handbuch der altbulg. Sprache*², 86.).

3. Примицањем су постале многе *партикуне* у словенским језицима.

Особити значај при постајању сложених партикула има партикула *же*, коју Миклошић (*Syntax*², 117.) упоређује са ст. индѣс. *gha, ha*, ст. бактр. *zi*, грч. *γε*, еолско *γα*, јермен. *zi*, а можда и с латин. *ho* (hoc). Та речца у ст. словен има још један облик *го(го)*. Из ст. слов. *же, го* имамо у новослов. *ре, р* и *го(него)*, буг. *зи, дз*, хрв. *ре, р*, срп. *зи, з, ре, р*, мал. рус. *хе, же, ж*, руски *же*, чеш. *ž*, пољ. *że, ź*: ст. сл. *негли, неголи*) *quam, некли quam, нежелѣ quam, негѣже, негѣжелѣ, јѣже, никѣгдаже, даже, доже до usque ad*. — Срп. и хрват. (примери су и од заменица и од партикула): хрв. *нере sed, нер, годире, лег* (место *нер*), *ничторѣ, никдирѣ, у ничемре* (ст. слов. *ни вѣ чѣмъ же*), *дери* (*доже и*), *дер*; срп.: *него* у *пре него priusquam, приђе но* (за *него*), *него ли, сѣзи, сѣму зи, онѣзъ* (мужъ), *ондар, поњсварѣ* (по *нѣ ва же*), *јер, јербо, појзи, њезин, тизијех, својизих; кадар, игдар, терем, гере, тер, текер, тек, тадар тит, никор, нигдар, нигдарѣ, нигдар, никогарѣ, никогар, свејер, дори* (*доже и*), *младозји, широкојзи*.

Ка, ке, к у српском додаје се адвербијима и заменицама за појачање њихова значења: *данаска, долика, горика, тебека, наске, вѣске, њемука, тимаке, тука; тујке њѣ, овдѣјека, овденак, одик, ондак, ондајке, садека, садек, вечераска, вечераске, зимуске, летоске, синоћке, ноћаске, јесенаске, југроске, ванка, пачек; ске* место *се ке: чинимиске*.

Мѣ = партик. стар. инд. *smi*: *поклем: по-коле-м, терем* (*тере-м*), *нетом, истом, листом* (лѣ = слов. *lê*).

Нѣ или *но* такође имамо додано многим речцама: ст. сл. *аште линъ si vero, небонъ, обаченъ tamen, ибоно etenim, иждѣнъ ubi, тунъ, тум, ино et, каконо, кѣдано, кѣдено*; у срп. *ано, ено, тено, којано, гдено, оклеин* (*отъ колѣ инѣ*), *овдален, одлен: отъ сѣлѣ нѣ, отален, одсваклен, приђено, дано* и т. д.

Тѣ у срп. *ти: того (= тоѣто), какогѣ; каконоги, илиги, тугѣ, ниг*.

У срп. даље имамо још доста адвербијалних примаклица: *осеби seosim, бојсе, бојске fortasse =*

руск. *небось*; те од 2 л. плур.: *наге, овамоте, даворте*, има аналогију у литавском (Pot: *Etym. Forsch.* I, 1, 114.); *засведа* = *за све да, најме praesertim* = *на име*; ст. слов *сѣнѣ* = *сѣ инѣ*; угар. хрв. *зоиет*: *вѣзопѣтъ iterum*; *удилъ semper*, *каком, након, наочи, уочи, увик, увек, оновечери* (*ономъ вечерѣ), *ономадне: ономадни, ономлани, синоѣ (си-ношгъ), вечерас* = *вечеръ сѣ, ноѣас, јутрос, јесенас, летос, пролетос, зимус, данас*.

Примицање је и у овим примерима у срп. (*унова* у хварског песника Луцића), *довоље, заиста, измалсна, одиста, доиста, страга, због* = *збок* = *сбок* = *сѣ бока*; *друга, друговде, докле (до колѣ), довле, оданле, досле; зар*.

Можемо још додати и предлошке примаклице: *иза* (= *из-за*), *између, изнад, испод* = *из-под, испред, издно*; *конъ apud* — *након*; *крај* — *extrema, foris*: *вѣскрај, искрѣ* = *искраѣ* = *изъ краѣ, покрај, украј*; *крома margo*: *окром*; *крѣгъ circulus*: *лет. kart circum*: ст. сл. *окрѣгъ circum*; *крѣгъ circulus*: *окрѣгъ circum*; *прѣмо rectus*: ст. сл. *прѣмо*, срп. *према*: *сирам, насирам*; *радъ lubens* и **радъ*: *ради, радъма propter хѣрѣв*, срп. *ради: зарад, порад*; *радъ ordo*: срп. *поред (напоредо адвераб), срѣда: срѣдѣ, срѣдъ*: срп. *сред: насред, посред, сасред, усред* и т. д.

ЈЕ ЛИ ИСТОРИЈА НАУКА

од
Ласкала Виларија

ПРВИ ДЕО

(СВРШЕТАК)

III.

Из таквога стања ствари две су последице наступиле. С једне стране, она историја коју је XVIII. век називао философском историјом, није била у стању да постане научна историја. Није се бавила о истраживању закона, који управљају догађајима, ни о духу који их оживљује; већ је само збирала и гомилада посматрања, више или мање оштроумна, према пишчевој интелигентности. У историјским догађајима бејаше прилике да се иде на рuku оваквим посматрањима, која не бејашу из њих изведена, већ више извађена из оне философије, коју је ко исповедао, и зарад које је историја служила само ради потпоре. Овај правац није могућно било променити, јер би се онда морала мењати и основа философска, на којој је почивала сва образованост тога века.

С друге стране, кад се једном узме да је морална физиномија човекова непроменљиво једна оста, а нарочито физиномија XVIII. века, онда

историско причање по певолји мора да је монотono, без топлине и без боје. Право су рекли, да општа историја није била ништа друго до једна дугачка литија, која је пролазила философским салонима париским. И Грци и Римљани, и католици и протестанти, и крсташи и феудални господари, и општински еснафи, сви су ти личили једни на друге. Преко свију је њих писац набацивао једнолику копију своју. И доиста скептицизму његовом и није било могућно, да и најмање шта разуме од оних силних борби религиозних, које су потресале читаво човечанство. Чак и тако учен и темељит историчар, као што је *Жибон*, пошто је те борбе до најмањих појединости опшело, само је могао онако презриво на њих да се осмехне, а никакo их схватити није могао, ни он сам, а камо ли да од своје стране учини да их и други схвате. Усред непрекидне промене догађаја, не изгледаше му да се ништа на свету мења. За то је *Вилмен (Villemain)* и имао право, кад је рекао својим ученицима, да странице каквог простог кроничара, који прича о смрти Марије Стурартове, износе ствар јасније и природније, но што је то био у стању да изложи који од најученијих и најелегантнијих историчара XVIII. века. Према овоме није ни чудо, што се читаоцу на брзо досађило да чита историске књиге.

Ако би књижевни, вештачки елемент у њој био, као што неки мисле, од споредног значења, онда последице таквог искључивања не би биле баш тако умотрене. Али да је тај елемент потребан историји, најбољи је доказ тај факат, што он, кад се нађе пред вратима, која су затворена, одмах себи друга отвара, и тако ствара у истини нову књижевну врсту. То је, мислим, и био главни узрок, што се појавио историски роман, и зашто је *Валгер Ског* постао тако брзо и тако необично популаран, те је, као што рече *Минцони*, постао прави Омир те литературе. Читаца се обрадова овим романима, и не беше на кривом путу онај, који рече да се из њих научно више правој и истинској историји, но из толиких философских и научних излагања историчарских. И доиста, у њима они Нормани и они Англо-Саси, они Скоти и они Енглези, они крсташи, пуританици и витези изгледаху као да су васкрсли из гробова својих, с истинским страстима својим.

Али, и ако се с једне стране овим јасно доказало, да избацавање сваког колорита места, времена, страсти, за историју није било ништа друго до ампутација живог органа, који је поред свега тога тражио и нашао начина, да живи својим животом, с друге се опет стране јављало питање: зашто се није могао да остави тај орган да живи

на свом природном месту, као саставан део организма којем припада? Кад је могућно да се описује живо и с топлином, мешајући као што се ради, у историским романима, истинске догађаје с измишљенима, за што историја не би могла да ради мало друкчије, па да прича само утврђене догађаје и оне, који су се у истини десили?

Такво је питање ставно себи, у почетку овог века, *Авг. Тијери*, који нам је оставио веран нацрт својих студија и својих идеја. Дубоко ожалостен због унижења којег је Француска допала услед страначке инвазије, сва му историја, вели, изгледаше као борба између освајача и потлачених. С тога је тражио какав предмет, на којем би могао да излије своју тугу, све политичке страсти и учини му се да га је нашао у заузећу Енглеске од стране Нормана. — „Заседох за посао, тако он наставља, с великим жаром, али, после разних покушаја сназих, како ми ништа друго не иде од руке но једино то, да фалсификујем историју, све једнако натурајући временима доста различним једне те једне формуле. Обузет својим политичким идејама, онда сам мислио, да постанем и ја онакав историчар, какви су сви историчари из философ. школе XVIII. века, т. ј. да изводим из појединих прича читав низ систематичких доказа у прилог онога у шта сам био убеђен; да у опште онако нешто доказујем, место све редом до најмањих појединости да причам и излажем“. Истраживања, која је предузео, толико су га била одушевила за предмет који је изабрао, да се више није могао задовољити старом школом; али никако му не могаше да пође за руком да нову стазу нађе. Баш у то време допадоше му до руку романи Валтера Скота, који му се учинише као неко истинско откровење. У тим је романима нашао истинито, живо, драматично, прачање о борбама између разних народности. Моћна пишчева машта изгледаше му, вели, као да из гробова подиже људе, који су живели у прошлост и да пред читаочевим очима живе оним животом својим, којим су некад живели. „Ја сам се толико дивно овом великом списатељу, и моје је дивљење расло све више, кад сам његово огромно познавање прошлости стао поредити с мршавом и бледом научношћу чувених модерних историчара.

С истинским усхићењем и одушевљењем обрадовах се, кад изиђе на свет његово ремек-дело *Иванос*. У том је делу Валтер Скот бацно свој орловски поглед баш на оно време, о којем сам се ја почео да бавим има већ три године дана. Смело, као што је то само генију својствено, извео је на енглеско земљиште Нормане и Сасе, победнице и побеђене, како још кипе од борбе, једни

према другима, и то сто и двадесет година после завојевања. Он је као песник насликао једну сцену из велике драме, на којој сам се ја као стрљив историчар трудио да је склопим. Моје се одушевљење и поверење удвојило услед оваквог непосредног доказивања, које сам ја примао од човека, кога сам држао за највећег учитеља, који је икад живео на овом свету односно онога, што се зове историским задахнућем.“ — И тако, одлучивши се једном, истаче на послетку своју нову заставу преображаја у историјским студијама — и огласи рат свима списатељима без научености, који нити умеју да гледају, нити умеју да истражују; свима списатељима без маште, који нити умеју да сликају прошлост, нити да нам је пред очима обнављају; огласи рат најславнијим историчарима философске школе због њихове намерне сухопарности и њиховог отужног непознавања порекла народностима. — Идући тим путем, наумио беше да конструише оно, што је сам назвао својом *својом*, — описујући норманско завојевање и у том описивању узплазећи чак до његових најудаљенијих узрока и слазећи за тим до последњих конзеквенција; сликајући велики догађај најразноврснијим бојама, с највећим бројем изгледа на будућност. „Једном речју, увео сам се био да створим нешто што ће бити у једно исто време и уметност и наука, да начиним драму од материјала, који може дати искрена и скрупулозна наученост.“¹⁾

Доста је жалостан закључак ове приче. Тијери се предао овим својим истраживањима по разним архивама с толиком страшћу, да је напослетку са свим изгубио очњи вид, и то баш онда, кад је отпочео да пише своју причу. Поред свега тога није клонуо духом, већ је, „спријатељивши се с маглом,“ као што је своје ослепљење назвао, сео за посао и диктујући успео је да доврши оно, што се сматра као његово најбоље дело, јер је њиме основао нову школу историчарску. — „Ако се и предак науке,“ тако он завршује своје славно дело, „убројава, као што ја држим, у славу народну, онда сам ја дао отаџбини својој све оно, што јој може да прinese војник, онакажен на бојноме пољу.... И кад бих поново морао да отпочињем свој пут, ја бих изабрао опет овај, који ме је довео до овог стања, у коме сам сад. Као слепац и паћеник, без икакве наде и утехе у души својој, могу издати ово сведочанство, које се неће од моје стране дозревати: ако ичега има на овоме свету, што више вреди од свију материјалних уживања, па чак више и од самога здравља, то је преданост науци.“²⁾ —

¹⁾ Види предговор у *Dix ans des études historiques*, par Augustin Thierry, Bruxelles, 1835.

²⁾ В. поменути предговор.

Ето како се прокрчила нова стаза, којом су на скоро пошли Спемэнди, Прескот, Маколеј, и толики други, не искључујући ни самог професора Ранкеа, коме је пошло за руком да ову велику школу доведе до њеног савршенства.¹⁾

Кад је издвајањем историског елемента од историје постао историски роман, са свим је природно било, што је он већим делом морао изгубити свој разлог суштаствовања и пропасти, чим је једном историја фактом доказала, да се историја и уметнички колорит могу да одрже једно поред другог, причајући само оне догађаје који су потврђени. И доиста, од тог тренутка поче брзо да опада важност историског романа; и он поче да опада нагло, тако да га нестане скоро свуда, и на његово место појави се особита врста романа, психолошки роман. И од сада се не чу више да се говори, како се историја најбоље учи из романа. Шта више, кад се хтело да се осуди која историја као вештачка и фантастична, придевали су јој име романа. Сам Манцони, који је важио као славан аутор најславнијег романа историског, судио је и најстроже је осудио роман те врсте. — „Моји читаоци, вели он, једнако ми долажаху и питаху ме: јесу ли дон Родриго, Неменовани, или ма ко други, историске личности, јесу ли они доиста живели на овоме свету, или сам их ја створио, измислио. Ово ми је доказ био, да у њиховој души историска истина и поетска истина није једно исто, већ да су то две са свим различне ствари, и да је историски роман, хотећи да их уједини у једну целину, био принуђен да служи двојицу господара, и да према томе није могао достићи оно унутарње јединство, које је тако потребно сваком делу уметничком. Историски је роман био, дакле, лажна појава и морао је пропасти. У његову одбрану не може се наводити ни епски спев, у којем се такође уједињује историја и поезија, јер је еп постао још у она примитивна времена, када памет људска није то двоје издвајала, већ као једно узимала. Кад су се пак те две ствари почеле јасније да разликују одмах је и епски спев изгубио своју првашњу оригиналност, и мало по мало свуда га је нестало.“ — Нећемо се задржавати више око овог питања, већ ћемо казати само једно, а то је, да је Манцони из велике скромности своје претерао меру. Кад се појавио историски роман, он је одговарао правој потреби оног времена, и то оправ-

¹⁾ Сибел, у својој успомени на Ранкеа, вели: „Он нам је сам рекао, да су га сјајни радови Августа Тијери побудили да пође новим путем“. Па додаје, да су га неке историске нетачности Валтера Скота приморале да се свакад и једино на документе ослања. В. Hist. Zeitschrift од Сибела, год. 1886., св. I., стр. 467.

дава његову појаву и објашњује му вредност, која је, у осталом, као и у сваком делу уметничком, свакад онаква, какав је онај ум који пише.

С извесног гледишта може се доиста рећи, да нова школа историчка није ништа друго до враћање старој школи, нарочито овој школи коју је створила талијанска Обнова, која је, може се рећи, прва почела уводити такву историју која се оснива на критичком и савесном истраживању догађаја, те им испитује узроке, последице, заједничке везе и додире, па их онда описује и представља живо и речито. Али је, поред осталог, између старе и нове школе, једна велика разлика. Стари су скоро свакад писали само савремену историју своје рођене земље. Историчарев је дух, како вели Хегел, био идентичан с духом оних догађаја које је ко причао и које је, дакле, умео много лакше да разуме и да представи. Међу тим, модерни историчар пролеће целу светску историју и најрадије се бави о временима која су здраво удаљена. И доиста, ми не мислимо као што су стари мислили, већ велимо да се савремена историја не може да пише, јер писац, који је саставни део њен, не може да је познаје сву, нити може да буде непристрасан судија у томе. Потребни су нарочити претходни радови; потребно је удалити се и одвојити се од ње, те да је човек може оком сву обухватити, а да га не могу завети страсти, које га потресају. И ово је у неколико последица разноврсних прилика, у којима се наш дух налази, а у неколико је последица разноврсне природе модерног друштва, које је бесконачно компликованије, но што је старина била. Старинско је друштво било тако просто у своме јединству, да је разуман гледалац могао обухватити све. Међу тим, данас се може да види само један део, па често само најмањи. Ето за то се данас историчар радије бави о истраживању прошлости, која је од њега веома удаљена, овлађује њоме својом критиком, оживљује је својом маштом, и поводи за собом читаоца, те га преноси проко простора и времена.

IV.

Али да се запитамо: Како је могло ово васкрсавање прошлости да овлада духом од тако јуначнога одушевљења, као што смо видели код Тијерија? Како је могло да произведе толико дејство причање догађаја, који су прошли за навек и који се никад више обновити не могу? Другим речима: који је циљ историји, а пре свега приповедачкој историји? Кад се тако питамо, онда загањујемо у сред питања, које је повод овој расправи. Кад је 1855. год. Тијер (Thiers) публиковао једну свеску

своје „Историје Консулата и Царевине“, написао је и један предговор, у којем је изложио прави значај и особине, које по њему треба да има сваки историчар. — Он мора, вели Тијер, верно да представи прошлост, а да не додаје ништа од своје страче. Мора да се понаша онако, као што се примешује на оним великим огледалима, што им се сада свет диви на нашој светској изложби, и која су тако чиста, да се у њима огледају ствари тако, да нам се свима чини да је сва изложба с оне стране оквира у којем је биљур и који ми, разуме се, не видимо. — На ово се Мишле (Michelet) једном тако наљутио, да је узвикнуо: — Па зар историчар не мора да има душе? Зар да је равнодушан и да га се све једнако ништа не тиче, што се врлина бори противу порока, што се слобода у коштац хвата с деспотизмом? Не, историчар треба да васпитава људе за оно што је добро, па за то треба да улива у душу читаочеву дивљење свему ономе, што је часно и врсно. Историја нас непрекидно поучава, да је врлини и слободи намењено да односе победу. Гледајући на то све, није могућно да останемо равнодушни.

Лако је увидети, како се на тај начин обнавља стара препирка о природи и правом циљу уметности. Како неки хоће, од уметности се не сме тражити ништа друго, до да подражава природу, да је огледало у којем се истина огледа. Али ми бисмо се имали да запитамо, како ли изгледа у природи слика, по којој је саграђена саборна црква (Дом) у Флоренци или у Милану; како ли она по којој је саграђена звонара Ђотова, или ти оно по чему је Ветовен компоновао симфонију своју? За што фотографија није уметност, кад она баш најверније представља ствари, како су у истини? За што цвеће и воће, кад се направе од воска тако вешто да се човечје око може да превари, не долази у уметност, а када се то исто воће и цвеће на увоштањеном платну наслика, и ако никог не може да превари, да није насликано, опет спада у дела уметности? Уметност је створ који је произишао из памети уметникове. Уметник мора да претвори природне предмете у суштину духа свога, да их преобрази, па тек после тога долази да их репродукује, да њима исказује оно што његово срце осећа, да исказује мисли, које његов дух мисли. Па опет, као што се оно деси с историјом, тако би и с уметношћу; после прве одредбе истаче се друга, која велаше: Циљ је уметности идеја, истина, оно што је добро. Она треба да нас поучава, како је врлини намењено да односи победу; за то треба да учини од своје стране све да је заводимо. Ама се онда уметност преноси у апстракције, а за то

је наука ту, а не уметност, јер се онда занемарује облик, а облик је у уметности оно, што је најсуштаственије. Уметност може поникнути само тако, ако се оба елемента савршено споје и изменају један с другим. Рафаелу и Тицијану идеја се испољује, кад се претвори у боју; за Ветовена је она звук; Шекспиру је она углед, карактер, поетско створење. Платону је идеја оно што је лепо; али песнику се се оно што је лепо измеће у Беатричу или у Лауру. Онда се апстрактним критичарима овако одговарало: Ви бркате науку с уметношћу, јер уметност не треба да нам даје моралне лекције, пошто је то посао филозофа, религиозног бегедника. Манцонију је оно што је добро представљено у Сан Карлу Боромеу, у олу Христифору. Ако су ови карактери прави створови уметнички, они ће нас својим примером, без ичега другог, упућивати к ономе што је добро. Али поета може да описује и најгрозније злочине, најсуровије угњетавање невиности, најбешће страсти. Федра, Мира, Макбет, Филип II. могу да су предмет најзвизише није поезије. Сва природа, сва историја пуне су материјала за инспирацију уметникову. Кад би он описивао само бруталне страсти, злочин као такав, без ичега другог, не би могао спадати у уметност просто за то, што не спада ни у праву природу човекову. Испод кривица и злочина треба песник да нам да осетити и савест, која ће срце потресати све донде, докле је човек — човек. Онда нам може описивати злочин, како и победу односи, само да не заборави да изненади злочинца, па макар то било само и за који тренутак, његовом сопственом савешћу, пред којом он стоји, бледи и дркти. На тај начин он неће бити *вериста*, али ће бити истина све оно, што буде представљао.

Ако су обе противуположене одредбе о уметности, како смо их горе навели, погрешне, за то, што су једностране, онда су оне исто тако једностране и за историју, и то како она одредба која хоће да води рачун само о репродукцији догађаја (факата), тако и она која место тога хоће да изводи само моралне или политичке поуке. Кад бих ја узео да описујем живот једног човека, па стао да прикупљам, без разбора, све факте и догађаје из његова живота, и само их онако причао, како сам их прикупно, ја бих радио узалудан, механичан посао, а никако не бих написао какво историско дело о томе човеку. Кад би пак ко сео па одабрао само неке факте и податке, али такве у којима се одиста огледа карактер његовог јунака, ја бих онда имао тачнију и савршенију идеју о тој личности, јер бих, читајући опис, видео то исто лице, чисто живо, пред својим очима. Зар може ко посумњати

да ми не би боље пошло за руком, да опишем као што ваља Петра Капонија, који цена на комаде уговоре пред лицем самог Карла VIII., него кад бих место тога износио хиљадама других факата, у којима се не види, да је његов живот и мало друкчији од живота других људи његовога времена? Треба, дакле, одабирати само оне факте, у којима се у истини оглед карактер дотичне личности.

Кад се хоће избор да чини, онда се претходно мора да критикује, а критика претпоставља некакав циљ, некакво одређено начело. Ово, што се вели за историју једног човека, може се поновити и за историју читавог народа. Ко би узео на се да прича онако, без разбора, насумце, без критике, без одређена правца, све што су радили Грци и Римљани? Питање је: Који је то правац? Ми се налазимо пред уметношћу, пред политиком, пред науком, пред поезијом, пред уставима, пред законима грчким, и то све треба да прикупимо, да спојимо у једну органску целину, ако хоћемо донста да пишемо историју. А какве везе може да буде између Солонових закона и једне трагедије грчке, између једног Платоновог дијалога и Партеонских стубова? Па ипак у свему овоме чисто осећамо да има нечега што ми називљемо именованом *грчким*, а то ће рећи, да им је порекло заједничко и да су сродни међу собом. Само онда, кад нам пође за руком да створимо себи јасну идеу о духу грчкоме, о томе духу, који је прави извор био свима тима делима, само ће се онда она ујединити у нашој памети, само ће онда оживети пред нашим очима, и онда ће тек бити појмљива њихова поменути историјска страна и веза. Само су оно историјска дела, где се истиче карактер једног човека, једног народа или једног времена; само ћемо им тако схватити важност, кад им будемо одредили место, које им припада, и важност, коју су имали у животу људском. А то је баш оно што не види онај, који ствар непосредно посматра, то ће тек историчар имати да истражује, да пронађе. То је онда његова ствар, за коју му треба, као што примети Хумболт, научнога истраживања, потпомогнута пророчанском маштом. И у свему овоме нема још нигде ни моралне поуке, ни политичке лекције. Кад читам прави и живи опис једне гломаче (ауто-да-фе) у Шпанији, или опис које од оних страховитих сеча, што се дешаваху по тамницама париским, за владе терора, ја се дивим моћи историчаревој, а не чујем баш ништа од онога, што он расправља о моралу и политици. Па опет још једном морамо да се запитамо: Шта је циљ свему томе? На што је толики труд, што ћемо васкрсавати из гробова људе и народе, којих нема више на овоме свету? На што оживљавати њихове

дивље страсти и њихове злочине? Зар немају право Силе и сви они што, заједно с њиме, веле, да историја и тако није ништа друго до прича, добра само за децу, да се њоме забављају? Најингуријни пут да изнађемо, шта је у истини прави циљ историји, да сазнамо, шта ми управо тражимо у њој, неће бити донста онај, који полази од теорија, више или мање на претпоставкама заснованих, те, начином извођења, повлачи из њих последице своје. Много ће боље бити да испитујемо, да, тако рећи, изненађујемо сами себе у оном тренутку, кад јаче почињемо да се дивимо којој књизи историској, и да гледамо, шта ли је то чему се ми дивимо, и шта ли се у том тренутку дешава у нашој свести. Онда ћемо олазити у души својој неко чудновато понашање. Ми се духом својим преносимо у она времена, у средину оних народа о којима читамо, или чисто заједно живимо с оним људима што су давно били и битисали, ми се, тако рећи, претварамо, преображавамо у њих саме. Читајући, ми се мало по мало, осећамо исто онако као они Грци и Римљани, они крсташи, завереници и реформатори. Што је речитији историчар, што му је већа моћ да облада нама, да нас преноси преко толиких простора и времена, у толико је јаче наше задовољство, у толико је веће наше дивљење и у толико више држимо да је пред нама прави историчар. Истина је, да нас према добу у којем смо, према разним приликама духа нашег, један век или један народ привлаче више од другог, и још на разне начине. Легендарне постанке Грчке и Рима читају деца с таким простодушним и спонтаним дивљењем, и ако ће тога одушевљења доцније да нестане, кад за нас они постану предмет научних истраживања. Али, у суштини, сва та светска историја изгледа нам као наш сопствени свет, као наша интелектуална властитост; ни један део његов није туђ духу нашем. Ко нема подобности да се преноси у прошлост, неће никад умети ништа од њени разумети. Кад пређемо тај пут у мислима, ми ћемо доћи до бољег сазнавања свога сопственога бића; чисто ћемо сами себе боље да уочимо и познамо.

И овде се поново јавља други одношај, у којем стоји историја према поезији. Сваки онај, који први пут узме Шекспира у руке и стане да му се диви, чисто се запрепасти, кад осети снагу мађионичку којом песник овлађује духом његовим. Испред одушевљена младића нестаје оне собе у којој се налази, нестаје оног стола за којим чита, а он се осећа час да је он сâм тај Ромео, тај Макбет, тај Хамлет, овај или онај владалац, овај или онај завереник, краљ или ма ко од оних личности које је песник створио. Сви су они тако близу око

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

његу и тако се брзо идентификују с њиме, да би човек чисто рекао, е их је песник створно таке све, што је познавао читаоце своје. И доиста, што му се више дивимо, све нам се више чини, да нам је ишчупао наше најсакривеније тајне и да нам казује оно, што смо свакада осећали, али што нико не поверили нисмо, па чак ни себи самима. Али та се тајна да лако објаснити. Песник не ствара своје створове тек онако на памет и случајно. Он проучава људску душу, па њене равне страсти представља у личностима својим. И доиста, што су те личности истинскије у поетском смислу, у толико су нам ближе, у толико нам се више чине да су једно исто с нама, да су саставни део духа нашега. Он долази да нам, тако рећи, отвори, безграничну ризницу, која је сакривена била у духу нашем, а ми нисмо потпуно свесни били да је толико благо у нама. Али, ако ово објашњује моћ, коју над нама песник има, не може објаснити ону, која је у историчара. Овај не ствара, не извлачи из свога или нашега духа дела или личности; он их тражи и налази их по архивама. Песник, маштом својом, оличује страсти и идеје људске, не ствара само своје карактере, већ им даје и облик онакав, какав налази да ће бити најгоднији да у њему изгледају као реални створови. Само ако поштује законе људске природе и истине, он ће у истини бити слободан од самога себе. Историчар, међу тим, не може да мења ништа ни на који начин. Мора да опише дела онако како су се десила, а никако их не сме извртати, е да би их као боље могао да опише, нарочито онај дух који је у њима. Тај дух мора он да тражи у њима, и да нам га представи онако, какав је у истини био. Сва живост, сва умешност његова причања треба да је у томе, што ће умети заједно да истакне ова два елемента, и што ће, не реметећи ни једно ни друго, изнети на видик хармонију која стоји између истинских дела и духа њихова. Али како може историја да произведе у нама тако слична дејства средствима, која су друкчија него што су у поезије?

Да бисмо на ово одговорили, треба да се вратимо на онај пример, који мало час наведосмо. Шта треба да радим, кад научим да напишем чији животопис, н. пр. животопис Дантеов или Алфијеров. Читаћу њихова дела, прикупићу податке из њихова живота, и уредићу их онако хронолошки као што треба; па онда ћу се потрудити да из свега тога изведем карактер, дух јунака мога. Али ту морам већ сам себи да речем: неће ми бити никако могућно, да познам човека као што треба, ако се не будем прво познао с временом у којем је он живео. И тако, ако хоћу да опишем живот Алфијеров, треба

да проучим, каква је Италија била у XVIII. веку, а ту Италију не могу схватити, као што треба, ако не будем знао и философију тога времена, па и француску револуцију, која се опет не може објаснити нићи разумети, докле се још не проучи „стара владавина“ (*ancien régime*). И тако не могу описати ни Дантеов живот, ако не познајем талијанске општине, Гвелфе и Гибелине, царевину и цркву, сколастику, феудализам, цео средњи век, који ме одводи чак до старинскога Рима и варвара.

Човек се не може дакле објаснити без свога времена у коме је живео; тако исто не може се разумети ни једно друштво, докле му се не зна прошлост и докле се не знају остала друштва, која су га окружавала. Прошлост се изметнула у садашњост; исто тако разне културе њене претпалају се једна у другу. Тако се ствара оно, што називљемо духом времена, а тај се дух огледа онда у човеку, који би без тога остао неразумљив и необјашњен. Па као што се тај дух времена не може разумети без прошлости, из које је поникао, тако се исто и човек може разумети и објаснити само помоћу историје прошлости. Ако доиста, помоћу своје маште, избришете из историје Грке и Римљане, ви сте у исто време избрисали и један део свога духа. Од њих су нам остале све наше идеје политичке, правне, философске, естетичке; оне и данас све једнако утичу на наше васпитавање. Да није било француске и талијанске револуције, да ли бисмо ми доиста били овакви какви смо? И тако нам треба цела светска историја, ако хоћемо да објаснимо човека, јер она живи у нама, више или мање преображена. А кад живи у нама, зар се онда треба чудити подобности што је имамо, те се умемо да преносимо у њу, да оживимо у њој? Кад читамо грчку историју, не читамо само историју прошлости, које је нестало с овог света; већ је то уједно и историја друштва, образованости, која, и ако преображена, васцела живи у нашем духу, као саставни део његов. У једну руку може се рећи, да читамо своју сопствену историју; и с те стране постаје нам она све јаснија, јер нам стоји пред очима сва објашњена, чисто порасла до небеса, окружена својим старинским сјајем, кад је први пут угледала света у делима народа грчкога. И ово што се вели о једном народу, може се казати и за све. Ко би икад и помислио, кад су Енглези почели да изучавају санскритски језик и Веде, да ће то бацити велику светлост на историју језика, митологију, образованости западњачке. И тако, читајући светску историју, ми се познајемо с оним процесом, којим је прошао наш дух, докле је овај садањи ступањ достигао. Као што геолог, кад тачно

ствари тачно посматра, на једној шаци земље чита читаву историју револуција, које су земљу нашу сналазиле, тако и филолог, проучавајући реченицу, која нам и нехотице излети из уста, у њој чита историју преображаја, кроз које су језици пролазили. То се исто може казати и о друштву и о човеку, који је један део друштва, јер су и једно и друго у истини историјски производ прошлости.

Кад детету показујемо мађионички фењер, и кад сочивку зиду приближимо, онда оно неће видети на зиду ништа друго до једну малену, белу, светлу тачку. Кад сочивку станемо одицати полако од зида, одмах ће се и она тачка почети све више да шири, докле читав круг не постане. Тај се круг на један пут почне да распада, а из његове средине почињу да куљају силне слике фантастичке, у разноликим положајима и најразличнијим бојама. Све те сличнице биле су у клици у оној белој светлој тачци, — само се нису виделе. И доиста, ако почнемо опет примицати сочивку зиду, одмах ће се и онај круг сузити, слике ће нестати, а на зиду ће се поново јавити она мала тачка једноставне светлости. Замислимо за тренутак, да је та тачка живо створење, са свешћу. Све докле се буде налазило у таквом стању, неће моћи да сазна, колико је силно богатство облика и боја скривено у недру његовоме. Али кад бисмо одмакли сочивку од зида, он би онда видео и спазно све. Тако се нешто налик дешава и с изучавањем историје. Песник нам истиче пред очи разноврсне идеалне елементе наше природе, а историчар нам, место тога, износи све оне реалне елементе, кроз које је наш дух у истини, за толико и толико векова, пролазио, докле је постао ово што је.

V.

Сад смо ту, одакле почињу да искачу наде, до сад често претеране, да ћемо моћи од историје начинити науку, која ће бити наука о духу људском и која ће на послетку открити тајну живота. Сад смо достигли онамо, одакле машта може слободно да лети, колико хоће. Развитком свеколиких друштвених облика управља један закон, само што ми тај закон још са свим не познајемо; али мора да је у врло тесном одношају са законом, који управља формацијама и развитком духа нашега. *Паскал* вели на једном месту: Човечанство је као какав велики човек, који непрекидно учи и напредује. *Вико* рече: Ако смо доиста вољни да разумемо времена, која су давно и давно прохујала, она прастара и примитивна времена, када су језици постајали, када су се митологије стварале, када су се прве песме народне почеле јављати, — треба да се за тренутак

начинимо децом, јер је и човечији род, у детињству своме, мислио, осећао и говорио онако, како је то деци својствено. Као год што су и данас деци и дивљацима, тако су онда првобитним људима, све реке и мора, све звезде и сва брда била жива створења, која су говорила језиком, који је нама данас таман и неразумљив, ну који је оним примитивним људима био домаћи и фамилијаран. Род људски, као и човек, иде из века у век, непрекидно по једном сталном закону, а тако бива и с разним друштвеним облицима, у њиховим разноврсним и многоструким појавама једно за другим. Ако истакнемо пред очи хронолошки низ тих друштава, па га упоредимо с низом оних друштава, која су данас расута по целој површини земљиној, почињујући од најварварскијих па све до најунаређенијих, видећемо, да та два низа, и ако су различни, стоје међу собом у непрекидном одношају. Тако, ако начинимо један музеј, у којем ће на једној страни бити изложене, хронолошким редом, све оне земљорадничке справе, које је начинио род људски и које су стари писци нашли и повадили из којеквих споменика, а на другој страни ако изложимо читав низ агрикултурних справа, каквима се служе данас разни народи на земљи, почевши од варвара па до Американаца и Енглеца, опазнећемо како та два низа за дивно чудо одговарају један другоме. Тим истим путем, који влада у ономе што се зове простор, иде се и у области, која се временом зове. И овако не бива само у земљорадњи. На овој истој замисли основано је уређење неколиких великих историско-етнографских музеја. Они, који проучавају људске станове на кољу из преисторијских времена, тврде да су са свим оваки какви се налазе и данас код народа више или мање дивљачких и који су у истим приликама. Препсториски графити, који нам показују, како су првобитни народи отпочињали да цртају, са свим су онакви исти којима се служе и данас дивљаци и наша деца. Многи од оних, који су испитивали, којим су се начином развијале старе легенде и традиције, налазили су објашњења проучавајући исте појаве у нижим слојевима нашега друштва или међу децом, по примеру који је *Вико* први показао. Неки писци, који су хтели да проучавају стару историју народа јеврејскога, ишли су у Азију, међу номадска племена, и тако су били у стању да осветле новом светлошћу предмет својега проучавања. Зацело нико неће мислити, да може данас у животу наићи на старинска друштва, а још мање на тако што, што се јако приближује њиховом пекадањем сјају. Свако од њих представља бејар човечанства у времену, које је више или мање прохујало давно. Она пак друштва, каква сусрећемо данас међу народима мање

образованим, пису ништа друго до измеци, који се налазе око напредних друштва, која су већ ступила у културу, у којој се потпуно огледа дух наших времена, и које ће допније тако исто нестати, те да уступи, истим начином, места другима која ће се образовати.

У са свим другом реду дела и мисли, физиолози нам веле, да је заматак људски, пре него што је достигао свој одређени облик, прошао читав низ других облика, који су са свим онаки, као што су ембрионални облици, који се налазе као стални и савршенији у вишим животињама. И тако, држећи се закона еволуције, и животињски живот морао би полако као проћи разне облике, пре него што је достигао до човека, који је кроз све њих брзо као пројурно, у своме процесу образовања, докле је стигао до својега одређеног облика. Ово личи са свим на оно, што би се дешавало у развоју нашег интелектуалног и моралног живота. Ми бисмо пролазили, брзо кроз разне облике, кроз које је полако пролазила историја рода људског. Између дана нашега живота и између векова човечанства био би као некакав непрекидан одношај, који би изгледао све тешњи и све јаснији. Друштва би се пизала једна за другим по закону, који је уједно закон и за дух људски, а дух људски, као што се види из историје и како се с њоме развијао, изгледао би да је с њоме у све тешњем савезу.

Али шта хоће да кажу све ове или њима сличне спекулације и хипотезе? Јесу ли оне наука или су маште? Не може се поздравно рећи да су наука, јер је у њима пуно којечега што долази у индивидуалност и фантастичност, и јако се мењају, како дођу под руке овом или оном писцу; а ми опет немамо методе, којом бисмо их оштро одређивали и доказивали. Па опет, доста је што све једнако можемо подржавати наду и непрекидно поштравати вољу, да у истини створимо науку или философију историје, која ће једног дана, сигурно идући све у напред, пронаћи законе, кроз које су прошли друштво и дух наш, докле су дошли до садашњег стања, те ће се на послетку објаснити и тајна живота.

Ако добро разгледамо, има три елемента, из којих се историја састоји. Пре свега долази само дело, којим се занима научно истраживање историјско. Оно се налази научним методама, које сваки даном све боље напредују. За тим долази представљање или излагање дела. То је посао приповедачке историје, а тај је посао поприлично књижевне врсте, за коју се хоће непрекидне маште, која истина не сме мењати дело, али га пред нама тако оживљује, као да се сад збива и као што се у истини

дешавало. На послетку долази трећи елемент, због којег се рађају вечите контроверсе. Треба изнајити логичну везу међу догађајима, треба изнајити законе, који њима владају, т. ј. оно, што је Хумболт називао идеама, духом самих дела, јер само дух може нам објаснити оно, што је од важности у историји и што је у суштини историјске природе. Ова се три елемента не даду никако раздвојити један од другог, јер су потребни, и ако су разноликих размера, у сваком историјском раду, па и у опшном научном послу. Али последњи је елемент онај, који би поглавито, суштaствено требало да чини праву науку историјску. Докле се ради само на томе, да се пронађе проста веза међу догађајима, задатак се може, у извесним границама, решити доста сигурним начином. Али чим почнемо да истражујемо законе који њима владају и општи план историје; чим хоћемо да сазнамо, пошурно, оне везе, које у истини стоје, међу историјским делима и духом човечанским, одмах се јављају безбројне сумње, разногласности и гомила којекаквих система. Било је некад време, када се неограничено веровало у праву науку или философију историје. За тим је дошло доба, када се са свим порицала могућност такве науке. Данас би се могло рећи, да се та пада опет рађа, само са са свим другог гледишта и у границама много одређенијим и скромнијим. Како је то? Докле се мисли да се та нада може остварити? Да бисмо покушали да на то питање, макар колико толико, одговоримо, треба да се вратимо за један корак натраг, и да пре свега избележимо неколико главних покушаја за разрешење тога питања.

Прев. Ст. Д. П.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

КАКО ТРЕБА ДА ПОЧНЕ НАСТАВА ИЗ ГЕОМЕТРИЈЕ У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

Извод из књига „Propädieantik der Geometrie“ и
„Vogt, Jahrbuch XVIII“

ОД
ЈАН. ФАЛКА

Изучавање сваког предмета има својих тешкоћа, које се морају савладати, па да оно, што учимо, постане потпуна својина наша. Свака наука, дакле и Геометрија, има задатак, да савлада све тешкоће, које стају на пут ученику при изучавању тога предмета.

Да би се овај задатак корисно решио, употребљавали су се разни методи. Најстарији метод

је математичко-научни, Еуклидов метод. Овај метод држао се дуго у школама, док се није најпоследње увидело, да је он истина узор-дело, које се оснива на логици, али коме недостаје Психологија. Према томе, овај метод није математичко-педагошки. Због тога је овај метод напуштен, па је заведен најпре хеуристички, а после аналитичко-комбинаторски метод Тибо-ов.

Хеуристички метод био би онај бољи, само кад би сви ученици били даровити, јер он изискује, да ученик изнаходи самостално сва правила, али за мање даровите ученике овај метод не ваља.

Аналитичко-комбинаторски метод тражи од ученика много, а нарочито од ученика у нижим разредима. Он уводи ученика у науку, али му је начин тумачења више или мање философски. Због тога и овај метод није подесан за децу, код које нема ни трага од философског духа.

Да би се овим недостацима доскочило, размисљало се о другим бољим средствима, и резултат овог размисљања била је *Наука о облицима* (geomet. Formenlehre). Па и први уџбеници овог новог метода нису били много бољи, јер у њима није био истакнут циљ, већ су помоћу лакшег материјала уводили ученике у геометрију.

Кад су доцније заведени модели у наставу геометрије, постао је овај метод практичнији, јер, гледајући геометриско тело, имао је ученик нешто пред очима, и није био више осуђен на оно „замисљање и представљање.“

Сад настаје питање, да ли је овим методом методски развратак завршен, да ли је њиме постигнут постављени циљ, и да ли су отклоњене све сметње.

Изучавајући ова питања, долази Фалке на послетку до закључка, да *Наука о облицима* није довољна за увођење ученика у строго научну геометрију, већ је потребно завести још један степен геометрије. Ми ћемо овде укратко извести његова посматрања, која су га довела до поменутог резултата.

Тешкоће, које се морају савладати изучавајући предмет, леже: прво, у објектима, о којима се предмет бави и друго, у начину, како ће се ти објекти изучавати.

Објекте дели Фалке на пет група.

I. група. Овамо долазе објекти, као што су: тачка, линија, равнина, угао, круг и т. д. Па већ због тога, што није доста, да ми имамо само представе од ових објеката, већ да имамо за њих, као и за сваку другу науку, строге и прецизне дефиниције, долази Фалке већ сада до закључка: *Наука о облицима не може бити једина помоћница строге геометрије.*

Физичко тело и његови саставци: тачка, права, раван и т. д. јесу очигледне представе. Геометријско тело, тачку, линију и т. д. добивамо тек онда, кад са физичког тела апстрахујемо боју, тежину и т. д. Али апстраховање је за почетнике тешко, а пошто се мора научити, потребно је, да се то постигне неким нижим степеном геометрије.

II. група. У ову групу ставља Фалке правила, па говори за тим о тешкоћама, на које овде nailазимо. Не само, што се правило мора тачно исказати, подељено је свако још на два дела: на претпоставку и тврђење. Кад би се одмах од ученика тражило тачно разликовање овог двога, дошло би се извесно до збрке појмова, која се може отклонити сами тиме, што се с тим појмовима рашчисти у геометрији нижег степена.

III. група. У ову групу долазе геометријски задаци.

IV. група бави се геометријским доказима.

V. група. Овде долази скупљање целог геометријског материјала у хармониску целину.

Само се по себи разуме, да ученик мора добити преглед изученог материјала, јер кад не би имао тог прегледа, имао би врло мало или никакве користи од свог знања.

Ове побројане тешкоће није могуће од једном савладати, јер је дечји дух још неразвијен, и за то је погребно, да се оне савладају пре него што се почне строгом геометријом. Доказе и преглед изученог материјала остављамо строгој геометрији.

Прву тешкоћу може да савлада наука о облицима, и ако доцније Фалке признаје — приликом критиковања своје пропедевтике — да се она може бавити и делимичним апстраховањем.

Остаје још пет тешкоћа, из чега би се могло закључити, да је за сваку потребан нарочити степен. Али како би за овај предмет онда било мало времена на расположењу, то је немогуће извршити ову поделу, и ми се морамо задовољити само једним нижим степеном геометрије.

Из свега досадањег изводи Фалке ова правила:

1. Строго научна геометрија ставља ученицима велики број тешкоћа.
2. Потребно је, да се један део тих тешкоћа савлада у неком припремном делу геометрије.
3. Строго научна геометрија треба да се бави само доказима и општим прегледом.
4. Наука о облицима даје појма о представама објеката.
5. Наука о облицима савлађује само ту тешкоћу (почиње и с делимичним апстраховањем), и због тога је потребно, да се тај приправни део још продужи.

6. Не би било практично, да се постави за сваку тешкоћу по један приправни део, довољно је, ако се покуша с једним. То би била „*пропедевтика геометрије*“ као други, а у исто време и последњи приправни део.

7. Пропедевтика геометрије имала би да реши ове задатке:

а) Да представља геометријска објашњења као апстракције;

б) Да важнија правила исказује прецизно;

с) Да ученици добију јасне појмове о правилу и објашњењу, о правилу и аксиому;

д) Да научи ученике, како ће растављати правило у претпоставку и тврдњу;

е) Ученици треба да се већ овде познаду на разним примерима с геометријским задацима и да их решавају.

Фалке долази и другим путем до истих резултата. Посматрајући развитак математике, доказује, да је потребна пропедевтика.

Он дели историју, дакле и развитак ове науке, на три главна периода.

Први период одговара науци о облицима, јер у том времену човек се познао с разним облицима природних тела.

Доцније се човек није задовољно овим облицима, већ је поједина тела доводио у међусобну везу, и на тај начин долазио до природних закона, које је формуловао у јасна правила. Историја математике ништа не говори о доказима.

Тек много доцније, дакле у трећем културном периоду, увидео је човек потребу правила, која је помоћу раније стечених појмова постављао и доказивао.

Било би неопростиво, кад би се од неразвијеног дечака захтевали такви скокови, као што је скок од представе до строгог доказа. Због тога је подесно, да се иде путем, који је одређен културном историјом, па да се створи неки приправни курс, који би довео дечји дух нормалним путем до развића. Према горе наведеним принципима, може се и ово потпуно постићи пропедевтиком геометрије. Пошто је ово питање утврђено, настаје друго, како ће се најподесније и најбоље распоредити материјал.

У новијим педагошким уџбеницима заступљена су ова три принципа: посматрање, рад и интересност. Ова три принципа усваја и Фалке с том напоменом, да они чине неку целину, и да је њима испуњен цео предмет. За тим поставља питање шта је дух, и у каквом одношају стоје три душевне силе: разум, душа и воља.

Пошто је аналисао утиске спољњег света на човека, закључује, да се дух јавља најпре својим радом. На тај начин човек је у стању, да себи створи представе свију предмета. На овима опажа облик, боју, итд., дакле опет нове представе, које је задобио апстраховањем. Одавде излази, да је његов дух радио, т. ј. нове представе су резултати душевног рада.

Добивене представе доводи човек у узајамну везу, н. пр. дрво је зелено, а то постижава својом вољом.

Кад ученик чује неко геометријско правило, треба да себи представи његову садржину у духу. Али кад се тај душевни рад претвори у телесни, т. ј. кад ученик писаљком у руци нацрта оно, што правило казује, запамтиће правило много лакше. Због овога, Фалке је узео за принцип своје пропедевтике *телесни рад*.

Сваки уџбеник треба да садржи ова три принципа: посматрање, рад и интересност. Прва два принципа скупно је Фалке у један, т. ј. у радно посматрање. Овим принципом навикава се ученик постепено на апстраховање, пошто се претходно бавио с потпуно конкретним радовима.

Али како је овај принцип основан на вољи, то се учитељ мора обратити на ученикову вољу. Као што је познато, постоје две воље: ропска и слободна. Прва се може побудити само строгим мерама и казнама, за то о овој нећемо говорити, и обратићемо пажњу само на слободну вољу. Да би се ова воља побудила, употребљавали су разне методе, али сви скупа нису давали повољне резултате.

Фалке са свим умесно напомиње, да и дан дањи има доста учитеља, који на ђачко питање: Како ћу и где ово применити? одговарају: То ти још не разумеш, или то ћеш тек доцније увидети. Али то не ваља. Јер кад ученик не позна циљ исказаног правила, кад дакле не зна где ће га корисно применити, онда ће га само за кратко време запамтити, јер ту се то наређује; али ће га брзо и заборавити.

Кад ученик има пред очима циљ свог рада, онда се јавља радозналост, и он ће мислити непрестано, док започети рад не доврши. Постављени циљ може бити двојак: *апстрактан* и *конкретан*. Кад, н. пр. ученик добије задатак: да претвори троугао у квадрат, он ће га радити радо, па ће, може бити, добити на послетку и добар резултат. Али, кад се са овим задатком споји један конкретан случај, од прилике овај: Ученик је обрађивао у врту један комад земље троугластог облика, па замоли оца, да му да сада други комад квадратног облика. Пошто је добио допуштење, да изабере други комад исте величине, ученик почиње рад с много

више воље него пре, и за цело неће пре мировати, док задатак не реши. На основу овог резоновања, долази Фалке до новог правила: *Ученикова воља и радозналост може се задобити само конкретним радovima.*

После овога Фалке расправља питање: Каквим задатком да се бави пропедевтика? Неки математичари заступају мишљење, да је боље узети више задатака, али Фалке мисли, да је корисније кад се узме један *главни* задатак већ и због саме концентрације, која мора да влада у сваком предмету.

Једном је већ речено, да треба узимати задатке, који ће ученике интересовати. Али тим није постигнуто све. Кад би се узео монотон задатак, ученици би ускоро изгубили вољу да раде, па због тога је потребно, да се изабере такав задатак, који се даје многоструко раставити. Према овоме може се поставити правило: *Конкретан рад мора да се састоји из једног главног задатка, који ће послужити за цео предмет. Он мора бити тако удешен да у себи садржи више задатака.*

Да би се овај задатак с успехом решио, помоћи ће слободна воља ученикова, а ову може да изазове интересност самог рада.

Напоменути смо, да се конкретним радом буди интересност, али да она не ослаби, потребно је, да се употреби друго средство. Најбоље је оно средство, које ће ученицима давати прилике, да савладају тешкоће. Тешкоће, које се морају налазити у главном задатку, будиће код ученика не само интересност већ и његов проналазачки дух.

Из наведеног изводимо правило: *Да би геометријска пропедевтика навикла ученике постепено на ангажовање, потребно је, да се у њеним задацима налазе такве тешкоће, које ће будити код ученика проналазачки дух и енергичну интересност за предметом.*

На једном месту смо показали, да се воља и интересност добива задацима из практичног живота. Али ти задаци треба да су тако удешени, да је њихов циљ геометријска истина, или бар да воде непосредно к њој.

Настаје питање, на ком пољу практичног живота треба тражити главни задатак, па да у раду буде успеха. Име саме науке води нас на прави пут. Познато је, да је геометрија потекла у Египту из проблема, који се односе на мерење земље, и због тога је најприродније, да узмемо главни задатак из геодезије, и тако долазимо до последњег правила: *главни задатак треба да је картографско снимање.*

Многима ће чудно изгледати, да се узима овај задатак, па ће и запитати: Зар се геометрија

не оснива на задацима из геодезије, зар се обрнуто не примењују геомегријска правила у геодезији? На ово мерење може се овако одговорити: Стари Египћани су после сваке поплаве Нила делили своје њиве пре по што је и један професор нашао правило: да су паралелограми с једнаким основницама и висинама једнаки. Баш ово су правило прости сељаци нашли радећи у послу. Па за што да их не вађу и наши ученици на сличан начин, само кад их наставници на тај рад упуте.

Има још и других узрока, који препоручују избор овог задатка. С картом су се упознали ученици већ у географији. Они су и копирали карте из атласа, па је са свим природно, да ће они за тим тежити, да пронађу начин, како је прво цртач те карте радио. Избором овог задатка долази пропедевтика у вези с астрономским земљописом, и тиме чине велике услуге концентрацији.

Мерење би се могло извршити и у соби, али овде ученик не би наплазнио на велике препреке, па се не би будила у њему енергична интересност.

Пошто су ова правила постављена, потребно је, да се говори о начину, како ће се главни задатак рашчланити, и како ће се из појединих делова извести геометријска правила и геометријски задаци.

Према овде изложеним правилима, удесно је писац пропедевтике књигу овако:

У другом делу налазе се практични задаци из геодезије и њихова решења. Сви ови задаци односе се на главни задатак: да се нацрта карта. У првим одсецима усавршују се начини, који су употребљени при раду, а последњи одсек упућује, како ће се карта употребити за израчунавање површина. Начин како то треба радити, изложен је у 19 правила, која треба памтити. У последњем делу примењена су та правила у Геометрији. Прве две главе подељене су на седам екскурсија. У њима се упознају ученици не само са геодетским правилима већ и с разним справама за мерење, н. пр. стопом, пантљиком, мотком и т. д.

У првој екскурсији с којом се може друга и трећа спојити, мере се само раздаљине. Овде се употребљавају сигналне мотке и пантљика.

На другу екскурсију понесе се још и треножни сто с квадратичном даском. Задатак је да се црта карта. Углови се не мере, него се налазе само правци визирањем по врстару. Врстар мора да је утврђен увек на једној тачки, али више пута се он помакне из те тачке. Ученици сами долазе на мисао, да врстар треба у тој тачки иглом утврдити. У даљим екскурсијама поправља се сто све више тако, да у седмој, последњој екскурсији

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

имамо скоро савршен сто, који се мало разликује од стола, што га данас геометри употребљавају.

Научна грађа распоређена је овако: У првом одеку, где се говори о снимању у опште, почиње се мерењем једне раздаљине. Према правилима, која су раније постављена, не сме се говорити о раздаљини двеју *тачка*; за то се у место апстрактног појма „тачка“ узело нешто конкретније, па је добивено правило: „Да би се измерила раздаљина између две раскрснице, узимају се између њих два места без протезања“. За тим се мери раздаљина између оба места корацама, али у истом правцу. Овде су намерно изостављене речи: тачка, линија, права, и замењене су доста опширним реченицама. Ученици, идући према другом месту увек у истом правцу, долазе сами до дефиниције праве, и они ће осетити потребу, да се неподесни изрази замене краћим. То је учињено у чл. 1. другог дела, где је заведена реч „тачка“ у место онога: „место без протезања“. То је доцније урађено и за све остале појмове.

Цртање карте ради се на два начина: 1) мерењем двеју страна и њима захваћеног угла, а то води доцније на први случај подударности. 2) Мерењем једне стране и оба угла што су на тој страни, па се тиме долази на други случај подударности. На овако удешеној карти може се шестаром одредити свака раздаљина, и из овога се изводи начин, како ће се наћи нека неприступна раздаљина. Ово се употребљава у последњем делу, што упознаје ученике са сличности троуглова.

У почетку су преносени углови на карту овако: положи се хартија на угао, па се предоми тако, да добије тачно облик оног угла, и тај се облик преноси на хартију (карту). Овај начин је завоветање, што ће и ученици увидети. Предомљена хартија не даје нам само облик угла већ и троугао, па у место да овај троугао *полажемо* на карту, можемо га и *науртати*. Троугао се може нацртати са три стране. На овај начин спремљен је задатак за трећи део, да се преноси угао, а одавде се изводи конструкција троугла из три стране и на послетку трећи случај подударности.

У другој глави поправљен је начин преносења углова тим, што је хоризонтални круг подељен на једнаке делове и ти делови обележени бројевима. Онда је довољно, да се величине измерених углова забележе у књижицу исто онако, као и измерене раздаљине. Из овога се изводе у последњем делу нека правила о кругу, о оштрим, правим и тупим угловима, и на послетку о унакрсним угловима.

У истој глави објашњена је употреба транспортера за цртање углова, и тиме је постављен основ за разлику центричних углова и кружних лукова двају кругова.

До сада је рађена карта од мањег терена, и за њу је била довољна једна основица. Сада се узима и тежи случај, кад је земљиште веће, па се не може прегледати са једне основице. Радећи овако, упознају се ученици с мрежом троуглова. За тим се чине исправке. Добивени углови, који се цртају на картама у школи, морају се најпре контролисати, да би се видело, да није учињена погрешка при визирању. То испитивање састоји се у томе, што збир свију углова око једне тачке мора бити раван $4R$ (правило, које ће сами ученици наћи) и што је збир углова у троуглу раван $2R$.

У овако направљеној карти има врло много линија, које немају вредности и служе само као средство за постигнуће истакнутог циља. Због тога је потребно, да се направи чиста карта. За то ће се и једна и друга карта поделити с десна на лево и одозго на ниже на паралелне слојеве. Одређивањем раздаљина на чистој карти спремају се ученици за теорију паралела.

У четвртој глави налазе се задаци о израчунавању површина. Какве геометриске последице одавде излазе, јасно је, као и то, да се из мреже паралела на чистој карти могу извести правила о правоугаонику, паралелограму и т. д.

На основу израчунавања површина на чистој карти, изведено је на крају књиге Питагорино правило.

Писац напомиње, да се задаци, који су узети у пропедевтици, могу израдити и на табли, али та фикција није никад тако јака, као што је стварно извођење задатака. Сем тога препоручују се геометриске екскурсије и због тога, што су за здравље и физички развитак ученика врло корисне. Али и овим наведеним разлозима нисмо исцрпили њихов број, који говори у корист тих екскурсија. Има још и много важних педагошких разлога, који осуђују сувопарну теорију у школској соби а препоручују рад у пољу.

Узмимо н. пр. дечје игре. Дете ће без сумње бити много задовољније, кад може у игри да изврши неку улогу лично, и свима је познато из искуства, да су оне игре најомиљеније, у којима се деца непрестано крећу, и где врше потеже радове. Познато је н. пр. да се деца радо играју с дрвеним војницима, али куд и камо више воле да они сами представљају с друговима војнике. Ту се распоређују војници, производе се нижи и виши чиновници, чине се читави маневри и т. д. Из овога

се види да деца имају велику вољу, да раде радове одраслих људи. Па кад деца то раде, вољом и без икакве заповести, излази да ће она у том послу бити истрајна, и да ће досетљивошћу својом моћи лако савладати разне тешкоће.

Па тако ће и премеравање земљишта пмати за децу више интересности, кад су и она у пољу, па покушавају решавати разне задатке. Деца играјући се „војника“ снабдевају се одмах шајкачом, сабљом и пушком, па ће исто тако радећи у пољу тражити мотке, пантљику сто и т. д. Па како су деца задовољнија капама, пушкама и сабљама које они сами праве, него куповним, нема сумње да ће их више веселити и справе, које они измисле и направе.

Истина, предавање научних појмова у школи иде много брже, јер кад учитељ почне: „Права је линија“, одмах је готов. Али овај нови појам мора се асимилovati, а за душевну асимилацију потребно је извесно време. Кад се одмах прелази после праве на дефиницију угла, не остаје ученику то време на расположењу, а ако би хтели неко време причекати с даљим предавањем, наступила би велика растрешеност у предмету. Практички радови у пољу дају ученику то потребно време, а опет се изучена правила држе у вези, јер је децја пажња обрађена непрекидно на предмет.

Сем користи коју даје пропедевтика, уводећи ученике у науку, имамо од ње још и ове добити:

1.) Оно знање, што су га ученици практично изучавајући предмет задобили, постало је њихова потпуна својина, јер су до њега већином својим трудом и својом енергијом дошли, и они га неће тако лако и брзо заборавити.

2.) Код сваког човека мора да престане једаред васпитање с поља, т. ј. да га други васпитавају; после тога мора да се побрине сам о свом васпитању. Он мора да зна шта ће радити, кад има да расправи какво важно животно питање. Та вештина, да се човек сам васпитава, не може се научити, јер је то природна особина, али се свакако може у младости потпомагати и усавршавати.

3.) Метод, који је изложен у овој пропедевтици и за то је добар и подесан, што ће у неколико да доведе у ближу везу теоретичаре и практичаре, јер дан дањи они се све више удаљавају, а то је врло опасно за науку. Бојати се, да би данас, кад је наука тако далеко коракнула, дошло до тога, да се предаје само оно, што је за поједине струке потребно. Из овога излази, да теоретичари не би имали праксе, а практичари би изгубили сав идеализам — последице би биле врло рђаве. Због тога школа има задатак, да и доцније одржава у вези

теоричара с праксом, а практичара с науком. Да би се ово потпуно постигло, држим да је математика најподеснији предмет. —

Овде је у кратко изложен метод, који је уписан у пропедевтику. О детаљној изради ове врло добре књиге не могу говорити, јер би ме то и сувише далеко одвело. Могу само толико рећи, да не ће нико зажалити, ако је прочита. Нарочито је препоручујем стручним колегама, који ће, уверен сам, бити потпуно задовољни г. Фалком.

Остаје још, да се каже неколико речи, како се изложени метод показао на самом раду и какове је последице имао. Фалке сам прича, да је овај метод примењивао више година с 10—12 годишњом децом. Деца су изнашла проблеме из геодезије, само кад их је он згодно упућивао и кад се прелазило с лакших на теже ствари. Ученици су пратили рад с великом вољом и, може се рећи, одушевљењем, а њихов проналазачки дух достигао је чак до стола и теодолита.

После оваке претходне спреме, показало се одмах да су скоро сви ученици све дефиниције, правила и задатке, па и саме доказе потпуно разумевали и без дугог понављања запамтили. И у вишим разредима осетиле су се добре последице овог метода, нарочито у разредима, у којима се учила тригонометрија.

У седници, коју је држало „Друштво за научну педагогику“ у Шемници 1886 год. била је и Фалке-ова пропедевтика на дневном реду. Чланови из математичке акције сагласили су се, да је овај метод врло добар и да се књига може препоручити. Проф. Вернебург из Ајзенаха каже о овој пропедевтици између осталог ово: „Ја сам радио по овој књизи у два разреда, па сам видео, да ученици с врло великим весељем и вољом израђују све податке, и с врло малим упуствима налазе ученици самостално начин решавања. У наставу улази овим методом много живости.“

Како се код нас у гимназијама предаје геометрија у пет виших разреда, мислим да би се могао овај метод опробати у четвртом разреду. Времена се не би много изгубило, јер се иначе у четвртом разреду по програму не учи много, а сем тога уверен сам, да се сва геометрија може потпуно свршити и у четири виша разреда, тим пре што би онда у пети разред долазили много спремнији ученици.

Пре осам година, док сам још био са службом у ужичкој реалци, примењивао сам у неколико овај метод у четвртом разреду. Изводио сам ученике неколико пута у поље, па смо тамо многе задатке решили, који се у Фалковој пропедевтици

налазе, и ако ми онда ова књига није била позната. Сећам се врло добро, да су ученици једва чекали одређени дан, па да се иде у поље, и сви су радили с вољом. Опazio сам, да их је рад у пољу много интересовао. Неколико година доцније радио је то исто у ужичкој реалци још један наставник с врло добрим успехом у вишим разредима. —

Зделар.

О НАРОДНОЈ ПРОСВЕТИ У РУСИЈИ

од
Радована Јошутита

II.

Градске основне школе. — Њихова статистика у Петрограду и у Москви. — Јавна читања за народ — Закон о њима од 24. дец. 1876. год. — Корист од јавних читања. — Где и шта се читало у Москви. — Статистика. — Опис и утици с једног читања у московском подтехничком музеју. — Читања за народ у Одеси. — Литературно-музикалне вечери за народ. — Одеска књижара јевтених књига. — Њена историја и статистика. — Корист од читања. — Шта се читало у Кијеву и Јарославу. — Читања по селима. — Књиге званично одобрене за читање. — Народна библиотека и читаонице у Москви и Петрограду. — Статистика одеске библиотеке за народ. — Нар. библиотека у Томску и Тифлису. — Историја и статистика последње. — Сеоске школске библиотеке. — Узрок постајању нарочитих библиотека за сељаке. — Руска интелегенција.

Оно, што су селима и засеоцима слободне сељачке, парохијалне, министарске и земске основне школе — то су градовима *градске*. Док су школе те биле под непосредном управом министарском, било их је и сувише мало. Интелигенција по селима и градовима образовала је своју децу код куће; разни немачки и француски учитељи спремали су приватно младиће из ситног и крупног племства за гимназије, па чак и за универзитете. Ситно чиновништво и трговци давали су своју децу у приватне пансионе каквој Немци; а занатлије и „*чернорабочие*“ у оно мало градских званичних школа или — нигде.

Од кад је закон о градској и општинској самоуправи од год. 1864. ступио у живот, примило је „*городское управление*“ основне школе у своје руке, и од тог доба датира се развој и напредак њихов. Статистика основних школа Петрограда и Москве показује најбоље, како је било пре, а како је сад.

Прву основну школу у Петрограду основао је знаменити радник на просветном пољу свога

народа *Николај Иванович Ноликов* год. 1777. Од тога доба, па скоро за читаво столеће, број основних школа у престоници порастао је на 16. Године 1876. било је дакле у Петрограду свега шеснаест званичних основних школа, у којима је свршило течај 80 ђака. У школама тим учио се 800 деце; а трошило се на њих 14,570 рубаља. Кад узмете у рачун, да је Петроград у то доба имао 750,000 душа, онда је једна школа долазила скоро на 50,000 становника.

Прошло је само десет година (1886.) како је петроградска општина примила основне школе у своје руке, па шта видимо? Године 1886.-7. било је у Петрограду већ 230 основ. школа са 11,000 ђака. Варош троши по милијона рубаља (милијон и по динара) на дечје школе, и данас така једна школа долази на 3,700 становника. Д. Д. Семеновъ у журналу „Русская Старина“ г. 1887., бр. 9 и 10, наводи таблицу, из које се види, како је скакао у Петрограду сваке године број школа, благодарећи градској самоуправи:

Год.	ШКОЛА	ЂАКА	СВРШИЛО
1876.-77.	16	800	80 (около)
„ 1877.-78.	23	899	88
„ 1878.-79.	40	1,751	141
„ 1879.-80.	53	2,362	283
„ 1880.-81.	88	3,974	346
„ 1881.-82.	105	4,866	507
„ 1882.-83.	138	5,910	779
„ 1883.-84.	156	7,225	978
„ 1884.-85.	183	8,600	1,187
„ 1885.-86.	207	9,978	1,250
„ 1886.-87.	230	11,036	1,454

И још има у Русији људи, који вичу на општинску самоуправу!

Москва не чини тако гигантске кораке на пољу народне просвете, цу и она напредује. Тако н. пр.

Год.	ШКОЛА	ЂАКА
1869.	5	250
„ 1870.	6	350
„ 1871.	10	850
„ 1876.	33	2,950
„ 1879.	38	3,862
„ 1881.	43	4,691
„ 1886.	73	8,458

И ако је Москва, као легло руских милијонара, сто пута богатија од Петрограда, из таблице видимо, да општина диже тамо мање школа, него у престоници. Кад узмемо у обзир, да 8,458 московских ђака седе у 73 школе, а 11,000 петроградских у 230 — онда мора бити, да закони хигијене у

московским школама јако пате. Застој тај у Москви ја тумачим тим, што је Москва трошила од 1876. — 1879. огромне новце на добровољце, рат и рањенике, и тим, што у московској општини нису седели људи, који би стајали на тако високом ступњу образовања, као у Петрограду, бар пре пет година.

Како је у Петрограду и у Москви, тако је скоро и у свима градовима Русије. Општине отварају непрестано школе, и увек их треба све више и више. Скоро у свима градовима има извештај број деце, којој су школска врата затворена, јер нема толико места. Што више школа, тим више деце, која хоће у школу. Градови увиђају ту преку потребу, па увек, кад треба забележити каквим споменком важан неки догађај у руском државном или културном животу, — подижу живе споменике, основне школе, које носе име онога, коме су у част подигнуте.

Ну градови не шире просвету само помоћу школа. „Да здравствује солнце, да скроет се тма!“ вели Пушкин. Радећи под том девизом свога највећег песника, уноси руска интелегенција буктињу просвете у најдубље слојеве градскога пролетаријата, да се може на жару њеном огрејати и онај, који не зна читати и онај, који не може да дође до књиге — сиромаш, који иде у крчму, јер нема куда, па тамо утуче сву своју зараду. За ту сиротињу приређује интелегенција, под надзором државним, *јавна читања за народ* („публичныя чтения для народа“) на основу закона од 24. децембра 1876., изданог и потврђеног царем Александром II. По закону том, приватна лица или поједина друштва могу добити, у свима губернијалним градовима,¹⁾ одобрење од окружног школског куратора, да, под надзором оближњег директора народних школа, приређују о свом трошку читања за народ. Читати сме се народу само оно, што је одобрио учени одбор министарства просвете, или св. синод, и то без сваких измена или допуна; читати могу свештеници и учитељи, а и приватна, „благонадеждна“ лица, ако се сагласи на то директор нар. школа и губернатор. Читања могу се држати у школама, државним и јавним здањима; у фабрикама пак и сличним заводима „отнюдь“ не допушта се (за то се тамо држе незванична читања).

Ко је био у Русији, ко је видео ону љуту зиму и оне гомиле пијаних људи, што излазе из „кабака“ (крчма) и падају по хладним улицама петроградским, — тај ће моћи оценити, од какве су огромне користи јавна читања за народ. Варошка сиротиња ради шест дана као мрав, а седми дан

све пропије, што је зарадила. Недељом после подне нема она куда да иде на другу страну, већ у кабак. Тамо су ишли њени оцеви, тамо су оставила читава поколења и новце и снагу и срећу и здравље у ракији — па тамо оставља и она. Ето, тим јадницима отвара интелегенција топле одаје, да им загреје тело, и чита им, да им просвети ум и облагороди срце. Народ јури гомилама, па и ту нема доста места, као и у школама. Оно, што не може да уђе на читања, враћа се натраг — у кабак.

Јавна читања за народ показала су до данас, скоро у свима градовима Русије, ванредне резултате. Да видимо н. пр. како је у Москви.

Народна читања постоје тамо већ 14 година; приређује их засебна комисија, која се налази при друштву за распрострањавање корисних књига у народ. Читања се деле на званична и незванична. Званична читања држе се на осам разних страна Москве (у музејима, школама, народним кухињама, и у радионицама московско-рјазанске железнице). На осам тих места у току 1887.-8. год. прочитане су 163 религиозне-моралне беседе и одржано 190 светских читања, на којима је присуствовало 75,180 слушаалаца.

Незванична читања држана су у касарнама — за војнике, у болницама — за болеснике, у тамницама — за робијаше, у фабрикама — за раденике и т. д. Таквих незваничних читаоница (места где се читало) имала је комисија 1887.-8. г. тридесет и једну. У њима се читало преко године 317 духовних беседа и 486 светских читања. Слушалаца је преко године било 137.281. Свега, дакле, приредила је комисија за годину дана на 39 разних места у Москви 480 духовних беседа и 676 светских читања и имала је 212,461 слушаоца.

Ево, како описује Пругавин тако једно читање у Москви, на ком је он био:

Приближујући се, око пет сахати, политехничком музеју (где се држало читање), још из далека опазих гомилу народа од неколико стотина људи, где стоји пред вратима музеја.... Тачно у 4 и по часа врата се отворише и гомила јурну унутра. Поче се страшно, невероватно гурање и дављење. Сваки је хтео, да буде први; руке и лактови имали су ужасна посла. Сачувај вас Боже, да паднете међу њих.

— Што се тако гурају? — запитах неке старије, који мирно чекаху, док се гомила не прогура.

— Воје се, да не нађу места.

— То и јесте несрећа, пуштају по билетима, — по рачуну.

— Више комплекта не пуштају....

— А колики је комплект? запитах.

— Не више од пет стотина.

¹⁾ Сад већ читају и по селима.

На степеницама, које воде у главну салу музеја, где се држе читања, стајао је послужитељ и пребрајао похођане. На сваких десет долазио је по један билет. Таквих билета даје се обично до 50, не више, јер више од 500 душа не би могло стати у салу.

За једно пет минута сала беше дупком пуна. Све су скамије заузете; они, који не нађоше места, стадоше крај дувара. Љубопитно узех посматрати скупљену публику.

Беше то прави раденички народ: мајстори, занатлије, фабрични раденици, једном речју „чернь“, у потпуном свом значењу. О том вас је уверавало и њихово одело и лица и руке, на којима је чађ (*сажњ и копотъ*) оставила свој траг.

Огромна већина састојала се из швигараца и младића од 14—20 година. Разговорив се с некојима, дознадох, да служе као шегрти и кафе у браварским и кројачким „заводима“. Беше тамо и људи у пуној снази и стараца, по мање; женске сачињавају релативно ништав проценат.

Не само интелигенције, но ни тако зване „чисте публике“ није било. Само у првом реду видех неког провинцијалног „батушку“ (попу) у изношеној мантији, и две госпођице, из средњег стадежа, голих, црвених руку.

Програм читања беше:

„1). Духовна беседа: св. пророк Илија. Читање свештеник С. В. Смирнов. 2). Песме из зборника бр. 1. Читање А. И. Сумбитов.“

Неки господин изађе пред публику и рече: отпојмо сви „*Царю небесный*.“ Сви се дигоше са својих места и у хору, одушевљено и доста сложено, отпојаше „*Царю небесный*.“ Одмах после тога изађе отац Смирнов и стаде читати *Живот пророка Илије*; читао је гласно и јасно. Слике показиваху разне прилике из живота пророковог. Сам животопис св. Илије беше написан врло живо и занимљиво. Публика је с напрегнутом пажњом пратила читање, које је трајало око три четврти сахата.

Други део састојао се из читања песама Пушкина, Жуковског, Ђермонтова и Њекарасова. Место Сумбатово читао је Дурново, такође глумац Малог Позоришта. С вавредним одушевљењем поздравила је публика бајку Пушкина *О рибару и рибци*, *Малчикъ мужичекъ* и *Дядюшка Яковъ* Њекарасова. Осим тога прочитао је г. Дурново: *Капитанъ Бобъ* Жуковског, *Бородино* Ђермонтова и *Власъ* Њекарасова. Читање су објашњавале слике.

Треба видети лица ових слушалаца, па да имате појма о утиску, што га производи на њих читање.

Каквим су дубоким љубопитством дисала та проста, нагруба лица! Никад нећу заборавити изглед једног младића од петнаест година, што сеђаше крај мене. Мушке, умне му очи само горе, само се искре. Грчевито стиснуо капу упрљаним од чађи рукама, сав се упио очима у читача, бојећи се, очевидно, да не пропусти ни једне речи, ни једнога звука. —

Тако Пругавин. Да видимо сад, ослањајући се на књигу његову, како је било у Одеси и у другим градовима Русије.

У току 1887. год. у одеској народној аудиторiji држана су 43 читања. На тим читањима било је 24,449 слушалаца (међу њима 5,710 бесплатно). Пет читања било је бесплатно, а на осталима плаћало се по 5 копјејака (15 п. дин.). Од читања духовног садржаја наводимо: *Рођење Ис. Христа*, *Страдање Ис. Хр.*, *Живот Божије Матере*, *Велики пост* итд. Из историје читано је о *Петру Великом*, *Ивану Грозном*, *Владимиру Светом*, *Год. 1812*. итд. Из природних наука: *О звездама и планетама*, *О доброј и гадној води*, *О отровним змијама*, *О топлоти и зраку*, *О брашну и хлебу*, *О храни*, *О киши и снегу*, *О земљетресима* итд. Из руских књижевника: *Полтава*, *Капитанская Дочь* Пушкина, *Муму* Тургејева, *Песма о трговцу Калашникову* Ђермонтова итд.

Читање су увек објашњавале слике, пратила свирка и појање. Осим оркестра, који је свирао на читањима, суделовали би по који пут и чланови музикалног друштва, производећи било оркестрално комађе, било соло на клавиру или вијолини. Читања духовног садржаја увек су била спојена с црквеним песамама. Та читања беху увек бесплатна; а и на остала пуштало се обично до 60 људи бесплатно.

Осим тога одеска комисија приредила је у народној аудиторiji и 9 литературно-музикалних вечери, на којима је било 4.810 слушалаца. Циљ им је био, да упознају средњу публику с најбољим руским и славним јевропским књижевницима. Суделовали су професори одеског универзитета и чланови одеске опере. Читали су Гогоља, Толстоја, Њекарасова, Пушкина, Ђермонтова, Достојевског, Тургејева, Гаршина итд. и од страних Дикенса и Доде.

Кад се навршило 50 год. од смрти Пушкина, приредила је комисија два вечера, на којима се читали само производи великог песника. Народу је раздано 2000 литографских портрета Пушкинових.

Год. 1884. открила је одеска комисија у аудиторiji књижду разних књига за народ. Како иде у њој продаја књига, види се из ових података:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

године	продано
1884.	1,100 примерака
1885.	6,195 „
1886.	59,800 „
1887.	103,289 „

Свега . . 170,384 примерка

Књижарница је та основана 1882. год. скоро изничега (са три рубље). Из почетка су слушаоци слабо куповали, ну доцније све више и више. Од год. 1886. продаја књига обавља се сваки дан.

Јавна читања много помажу народу при избору књига. Обично после сваког новог читања долази много људи у књижару и траже књижике, које највише одговарају садржају читања.

На религиозна читања скупља се најсиромашнији народ. Њима после читања дају на поклон разне књиге. Корист је двојака: прво, што народ има шта да чита, а друго, што је то најбољи начин, да се прост човек позна с извесним писцем. После таког бесплатног раздавања не само што се купује више књига, него и траже по имену Гогоља, Тургењева итд.

После читања приче грофа Л. И. Толстога *Чџмъ люди живи*, било је распродано у први мах 200 примерака; у току недеље продано је још 100. После другог читања не само, што су и даље куповали исту књижичу, већ стадоше тражити и остала дела Толстога: „Дајте књижичу онаку, као што је она о ципелару, од онога (истога) писца.“ Народ је дао причу Толстог свој наслов.

— Допада ли вам се читање? Је ли лепо? запиташе једнога.

— Лепо је, врло је лепо! Тако је лепо, као у цркви — одговори им онај.

О народним читањима у осталим градовима Русије, навешћемо статистику и оно, што нисмо нашли у Москви и Одеси.

У Кијеву прво читање одржано је било 22. маја 1882.; од тог доба, па до год. 1888. приређена су 122 читања. Садржај скоро исти, као и у Одеси, само из етнографије налазимо предавање *О Србима и Бугарима*, и из медицине и хигијене: *О пијанству, о заразним болестима, о холери, о трихинама и обичним глистама, о пангљичастим глистама, о влажним и тесним становима* итд.

Читања се држе недељом и празником у 5 сахати по подне, и то само зими, до априла. До 1883. г. читања су била бесплатна; доцније је одређена плата за места I. реда 40 коп., II. реда 20 коп., III. и IV. реда 10 коп., сва остала по 5 коп. Да би могла походити читања и сиротиња, која нема ни 5 коп., комисија пушта на свако чи-

тање 150 слушалаца бесплатно. Осим тога поклања 200 улазница војницима кијевског округа.

На 122 читања било је слушалаца, који су платили за улазницу, 38 204, у средњу руку 318 на сваком; додајте бар још 300 бесплатних, па ћете добити на 122 читања суму од 70.000.

Мањи градови не заостају иза већих. У Јарославу тамошња интелигенција скупила је између себе 1.450 рубаља, општина додала још толико, те заједнички подигоше нарочити дом за народна читања. На свако предавање долази по 600—700 похођача. Варош даје 300 руб. годишње потпоре. За пет година приређена су 302 читања.

И по осталим губернијалним градовима налазимо свуда народна читања. Обично гимназијски професори са свештенством и учитељима поревене се из почетка, добију допштење, нађу салу, па читају народу. Тако је у Њиж. Новгороду, Астрахању, Косгроми, Саратову, Орлу итд.

Видећи огромну корист, коју приносе нар. читања, почеше земства да их приређују по селима. Московско земство закупило је 1888. год. 15 „*волшебныхъ фонарей*“¹⁾ и 307 „*туманныхъ картинъ*“²⁾, па их разаслало разним сеоским школама, наређујући учитељима, да приређују читања за сељаке са сликама и „волшебним фењерима“. Бад једно село види све слике, учитељ је дужан, да их пошље с апаратом школи другог села. За кратко време од четири зимња месеца скупљени подаци из 43 села дају најлепше резултате. У та 43 села приређена су 124 читања са сликама, на којима је било 22.434 слушаоца. Учители јављају, „да на читања иде народ, пешке и на колима, са свију страна из оближњих и даљних села.“ Чак на читања, приређена радним даном, скупљало се 400—500 људи.

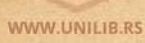
Херсонско земство не заостаје иза московског. Год. 1889. одређено је на књиге, слике и апарате 1000 руб. Са свију страна, где су учители у земским школама читали и показивали народу, стижу најповољније вести. „Народна читања привлаче непрестано стотине слушалаца тако, да школе не могу да сместе све оне, који би хтели да чују и да виде.“ Најглавније је то, што свуда, по градовима и по селима, где комисије или земства приређују нар. читања, пијанство опада, „кабаци“ су празнији, и све их је мање.

Комисије, у својим рефератима, жале се на оскудицу у новцу; непрестано читате, како ће нар. читања све дотле храмати, док средства не буду већа. Комисије немају ни сталних аудиторја, ни

¹⁾ Laterna magica.

²⁾ Tableau magique.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

сталног буџета. Истина, од 1889 год. назначило је министарство просвете извесну супсидију разним комисијама, пу то је зацело тек почетак активнијем раду. А највише, на што се комисије жале, то је ограничени број књига, које се смеју читати народу. Кад погледамо књиге, које је учена комисија мин. просвете одобрила за читање, наћи ћемо:

књига духовног садржаја	27
» историјских и географских	33
биографија	33
литературног садржаја	19
природописног „	13
разног „	9
Свега	108 књига

или, боље рећи, 108 танких књижица.

Осим тих 108 књижица, пише Пругавиц, не можете прочитати у народној аудиторији ни једнога реда. Ако за престонице и университетске градове и постоје неки изузеци, за мање вароши и села нема никаквих. Пошто је књижица врло мало, разуме се, да не може бити никакве системе у том, шта се чита народу. Читач мора да скаче с једног предмета на други: од Петра Великог — дезинфекцији, од дезинфекције — помрачењу сунца, од помрачења сунца — Ломоносову итд.

Читати треба, а кад се нема новог, чита се старо. Отуд долази, да народ, који често иде на читања, научи скоро на памет све књижице, па и престаје похађати аудиторије. Догађа се, да кад лектор мало залута, слушаоци му на памет добацују реч. „Опет то. веле они. — Ми то већ на памет знамо!“

Разуме се, да ће мин. просвете, које већ даје супсидије нар. читањима, увидети и тај недостатак, па проширити списак књижица. —

Што су неписменима и полуписменима народна читања, то су онима, који би хтели да читају, а не могу лако да дођу до добрих књига и новина — народне библиотеке и читаонице. У читаоницама скупљају се раденици и великоградска сиротиња, да читају, а из библиотека, за мали улог, дају им, да носе кући књиге на читање.

Прву народну читаоницу основала је у Москви добротворка просвете народне, В. А. Морџова, у спомен великану руске књиге, Тургеневу. На читаоницу ту са огромном библиотеком потрошила је г-ђа Морџова преко 30,000 руб. (око сто хиљада дин.). Другу нар. читаоницу основала је московска општина, у спомен великом драматичару руском А. Н. Островском.

Петроград се постарао за своје фабричко становништво. Прву бесплатну читаоницу основала је

просветни гласник 1891.

општина 1887. год. у спомен Пушкину. Читаоница има 4000 томова најразноврснијег садржаја; смештена је у две велике сале, с паркетним патосима, врло лепо намештене. У обе сале налази се 5 столова за читање. На главном столу леже свакидашње новине. Читаоница је отворена радним даном од 5 ч. по подне до 10 у вече, а свецем и недељом од 1. по подне до 9 у вече.

Одеска комисија, која приређује читања за народ, отворила је 1885. год. и народну библиотеку. Књиге дају бесплатно сваком на читање, ко даде 20 коп. улога. 1. јануара 1888. год. имала је библиотека 1,162 тома.

Број претплатника расте сваке године:

1885. год.	58 претплатника
1886. „	271 „
1887. „	360 „

Год. 1887. узета су из библиотеке 6,503 тома, и то по овим категоријама:

из лепе књижевности	5,820
„ историје	221
„ геометрије	187
књига духовног садржаја	186
из природних наука	89

Ево, како је постала народна библиотека у Томску. Год. 1884. стадоше купити прилоге — ко шта да. Најсиромашнији, осећајући потребу у читању, приносили су своју лепту. Неки малиша поклања неколико старих књига и 10 коп., — једна старица жртвује своје канделабре. Прилози почеше стизати и из других градова. И. М. Сибирјаков, велики богаташ, прилаже 4000 руб.; а томски трговац Валгусов о свом трошку зида дом за библиотеку. Год. 1885. било је у књижици 1000 томова и 440 претплатника од ђака, трговаца, калфи, шегрта, слугу, „чорнорабочих“ итд. Год. 1886. број њихов порастао је на 756. У дому се држе и читања за народ, вечери с певањем и свирком, дилетантске представе итд. И најсиромашнија породица има прилике, да дође до читања за врло малу цену.

У Тифлису, пре неколико година, основаше младе девојке из тамошње интелигенције друштво, с намером, да шире просвету у народ. Младо то коло подигло је дивну народну библиотеку. Историју постанка и развића њеног описало је перо покојног Н. В. Шелгунова у журналу „Русская Мысль“ (1890. г. бр. 3) овако:

20. септембра 1888. год., на михајловској улици, у Тифлису, над вратима малог једног дућана, у ком су пре продавали млеко, појавио се натпис „Би-

библиотека". Док су учитељице саме издавале књиге, јављале се само ученице и деца у књижницу, старији као да су се стидели. „Мој отац шаље 20 коп. — говори девојче — да му донесем једну дебелу књигу. Он танких не воли.“ Или, малиша доноси књигу натраг. „Но, је л' ти се допала?“ — „Да, здраво ми се допала; отац је такође хвалио.“ — „А шта је твој отац?“ — „Фонаридик“ (онај што пада фењере). Или, девојчица хоће да промени књигу. „За цело је ниси прочитала?“ — „Нисам имала кад.“ — „Па узми још један пут.“ — „Нећу, дајте ми, другу. Мати моли да промените; сву је прочитала, па хоће другу.“

Да доведу библиотеку у теснију везу с тим читаоцима, који се сами не јављају, већ шаљу децу; оснивачице узеше једну просту женску, ученицу недељне школе, паметну, начитану и развијену, ну без икаквог вишег образовања, и наместише је, да буде књижничарка. Није она бог зна како водила статистику, јер је писала и ружно и полако; али је добро знала ону средину, којој је библиотека била намењена и датила се посла с преданошћу и љубављу. Сутра дан већ дођоше, да се запишу 7 као читаоци, познаници јој — два брата бравара и њихов шегрт; после њих јавише се још двојица, која су радила у истој радионици; они доведоше нове претплатнике, и књижница корак по корак постајаше све популарнијом. Првог месеца беше 160 претплатника, а на крају године 677, од којих је добру половину сачињавао прост народ и радници.

Библиотека располаже данас с 1.660 дела у 3000 томова; из њих 1,027 дела белетристичног, а остала поучног садржаја. Залог за књиге не тражи се; сиромашини плаћају за читање 5 коп. месечно, а богатији 20. Прихода има годишње, које од претплате, које од прилога и концерата, до 1000 руб., а расхода (стан, књижничарка, повез итд.) преко 800 руб.

Библиотека добива много књига на поклон, а бива и овако: Један малиша, који не може да даје месечни прилог, а хтео би да чита, доноси своју једину књигу и нуди, да је дају претплатницима на читање, а он за то, да може читати остале из књижнице.

У опште међу библиотекама и претплатницима јој постоји интимна, морална свеза и домаћи одношаји: стари читаоци траже нове, иду на опомињу оне, који књиге дуго не враћају, лепе подеране листове итд. Један поклања мало звонце за врата; неки зидар бесплатно намешта железну пећ, само да библиотека мање троши. И ако плаћају за читање, не гледају на књижницу, као на неко трго-

вачко предузеће — није то њима дућан, који само даје књиге за новце. У њој виде претплатници свог саветника; тамо се сусрећу с образованим људима, који им помажу у избору књига, дају им разјашњења и добре савете. Библиотека често претвара се у малу аудиторију: деца долазе и причају, шта су прочитала. Старији их слушају, испитују и тумаче им, што не разумеју.

Књига пропада врло мало, и ако се не тражи никаква залога. У току једне године било је издано претплатницима 14.768 књига, а није враћено свега 30. Оном, који не доноси књигу, књижничарка оде кући, или замоли суседа његовог, да је донесе или га писмом опомене. То је обично било доста, па да небрига врати књигу. Десио се и оваки један случај. Неки претплатник, занатлија, неће да донесе књигу. — „Смејем се ја онима, који дају књиге без залога,“ поручује по једном свом другу. Кад му написах и разјаснише, од каквог је значаја по сиротног човека издавање књига без залога, како је то знак поверења према њему, знак вере у част и поштење његово, — сутра дан занатлија донесе књигу.

Тако, од прилике, Шелгунов.

Да видимо сад, како стоји с библиотекама по селима. У колико су оне потребне градовима — селима су, као једино читање, још потребније. „Недостатак у књигама за читање је највећа препрека делу народног образовања; он уништава велики део васпитачког утицаја школског,“ или, боље рећи, он своди цело образовање на науку читати и писати и ништа више.

Школским библиотекама по селима, које служе и малом и великом, обраћала су земства, све до последњег времена, слабу пажњу. У једном н. пр. ујезду самарске губерније у 13 школа нема никакве књижнице, а у 20 има, но слабо су попуњене. „Књиге не вреди више давати, јер су све раздиране и издеране,“ јавља једна учитељица; а друга пише, како нема шта да даје за читање, јер је село већ све прочитало. У Тверској губернији има читавих ујезда, где у школама нема никаквих књига за читање, осим уџбеника.

Ну и ту ствар иде на боље. Земства обраћају сад све више пажње народним библиотекама по селима. Псковско ујездно земство даје сваке године извесну суму на куповање књига. На крају год. 1888. било је у 42 земске школе преко 7000 књига. Земство налаже учитељима, да се старају, да привуку што већи број ђачких родитеља, па да и њима дају књиге за читање. Судећи по статистици, што је земство скупило о својим књижницама, читање иде врло успешно. Год. 1886.-7. н. пр. издано је

било 12,282 књиге на читање (скоро свака по два пут), и то :

ученицима	7,962	књиге
пређашњим ученицима	3,081	„
сељацима	1,013	„

По овим рубрикама :

приповедака	4,429	књига
духовно-моралних	1,443	„
историјских	1,117	„
разних	1,006	„

И из осталих губернија стижу све повољнији гласови. Одеско ујездно земство одредило је 1887. свакој сеоској школи по 40 руб. на библиотеку, у току од три године; черниговско 1.900 руб.; казанско 3000 руб.; јака теринославско 2.000 руб. итд.

И сами сељаци, видећи огромну корист од књижница, потпомажу их, колико могу. Некоја села ударила намет од 3 коп. с главе — на оснивање сеоских и школских библиотека. У једном селу, лужског ујезда, скупили сељаци тим начином 15, у другом 25, у трећем — 50 рубаља. Два сељака из села Истобенска (вјатска губ.) жртвују 300 руб. на школску књижницу; сељаци из једног другог села скупили 150 руб. између себе и обдарили своју школу малом библиотеком.

У последње време некоја земства чине корак даље, па почињу оснивати, поред школских, још и *нарочите сеоске библиотеке* за одрасле и старије. Књиге, што се налазе у школским књижницама сувише су елементарне, а и број им је званично ограничен нарочитим списком мин. просвете. Тако н. пр., по том списку, из дела Л. Н. Толстог не сме ући у школску библиотеку више, од четири приче; из Пушкина две бајке и *Мѣднѣй Всадникъ*; из Гогоља само *Тарас Бульба*; из Тургенева један одломак из *Муму*; из Достојевског само *Мужикъ Марей*; из Љермонтова *Песма о трговцу Калашникову* итд.

Разуме се, да то за одрасле и старије није доста. За то је земство свјажског ујезда, казанске губ., основало осим 40 школа сеоских, још и *нарочите библиотеке за сељаке*, издајући на ту сврху сваке године по 220 руб. Буџет је одређен на 10 година.

Тако већ раде многа земства. Ну села ни ту не заостају. Село Марковско (харковска губ.) подигло је своју књижницу за сељаке о свом трошку. Књижница је својина целог села, има свој устав, а управљају њом неколико сељака, које село бира. Прошле године имала је 1.400 књига.

Ето, шта и како раде у Русији на просвети народној. Нека наши свештеници и учитељи по селима, наша интелигенција по градовима и у престоници Србије, прегне у том правцу. Сеоска библиотека треба да постоји и код нас у сваком селу, а читања (ми можемо приређивати предавања) за народ у свима градовима и паланкама краљевине свуда, где дише и једна интелигентна душа. У Русији професори с университета имају времена и да читају народу великане мисли и духа руског: Пушкина, Гогоља, Толстоја и друге; чланови одеске опере певају и свирају велике музичке производе пред простима, да их упознају с њима, да им душу обогорде; глумци декламују народу славна дела песничка; свештеници, учитељи, учитељице, сва интелигенција, све то ради у Русији, уносећи дуч просвете у кривињаре сељачке и у тамне подруме градског пролетаријата. А код нас? — Нек и наша интелигенција почне радити на том широком, нај-благороднијем пољу. У Русији, као и у Америци, не видите у тим стварима нигде државе — она има свој посао. То ради руски интелигентни ум, жртвујући и материјалну и умну снагу на олтар просвете.

Ја сам био међу малоруском универ. омаадином у Лавову. Ухвати се младо коло одушевљених снага, па увек о вакацији пођу по малоруским селима источне галиције, читају народу, држе предавања, вечери, концерте, растурају јевтине књиге друштва „*Просвіта*“ — раде, користе свом народу и упознају се с њим.

А ми?

Нек и наша интелигенција подигне буктињу просвете под девизом: Ни једног неписменог! Нек омаадиња предњачи, — нек врши своју дужност!

Септембра, 1891.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА.

КЊИЖЕВНЕ ОБЗНАНЕ

Ручни речник руско-српског језика. - Ручной словарь руско-сербский. — По најбољим и најновијим изворима, израдио *Тасо Стојановић*, пређ супл. ваљев. н. гимназије. Издање књижаре Т. Стојановића. Београд, 1891. Свеске: I. А — Благоиз. II. Благоиз — Велѣть. — 8-ина, стр. 160. Цена свакој свесци 1.30 дин. —

Речник, који смо тако жељно ишчекивали, неколико година, јавио се прошлога месеца првом, а овога и другом свеском својом. — По задатку, који му је намењен у нашој књижевности, заслужује он особиту пажњу; а озбиљну и стручну оцену, кад га у целини имадемо у рукама, јер по двома првим свескама само, веома је тешко судити о делу, од којег нам писац обећава још неколико свезака. Имајући то на уму ми ћемо, само ради оних којима ће овај речник бити главни помагач у изучавању језика и књижевности руске, и који су се на њ већ претплатили, — проговорити неколико речи о тим двома првим свескама.

* * *

Да не помињемо Миклошићев упоредни речник шест словенских језика, који није намењен широј публици, ми смо досле на нашем језику имали само један речник руско-српског језика, од Лавровскога. Ко је год, код нас, покушавао, да изучи руски језик и имао прилике, да се у невољи овим речником послужи, тај ће о њему већ имати утврђено мишљење. Писан ради прве потребе, а у намери, да буде што краћи и практичнији — испао је непотпун и непрактичан. Осим тога, састављач се при изради служио већином писцима старијим и непоузданим, и на тај начин унео у свој речник масу невешто скованих и застарелих речи, које наши данашњи нараштаји не могу разумети! Па још кад се том додаду и погрешке, којих има доста у том речнику: — онда ће сваком бити јасно, да од њега нико није осетио велике користи. Сви они, дакле, који су тежили да науче руски или да преведу по нешто из руске литературе, морали су, поред овог речника, служити се и великим руским речницима (као што су: Академијски, Даљев и др.) или таквима, у којима су руске речи страним језиком протумачене¹⁾. — У главном је, дакле, речник Лавровскога вршио само привремену улогу, и сам собом захтевао бољи и потпунији речник.

¹⁾ Даничић. Rad VI. стр. 125.

Појавом новог речника с правом треба очекивати, да ће њиме поменута потреба у нашој књижевности бити подмирена. Колчко је пак оправдано наше очекивање, моћи ће се оценити истом онда, кад му — поредећи га с дојакошњим речником и с речницима руским, добрим и потпуним, које имају Немци и Французи — одредимо вредност, у колико је то у опште могућно учинити према првим двома свескама.

Исписаћемо пре свега неколико упоредних примера из старог и новог речника, јер ће по њима читаоци моћи најбоље судити о разлици.

СТАРИ РЕЧНИК.	НОВИ РЕЧНИК.
<i>авось</i> , нар. ако Бог да; дѣко, тева.	<i>авось</i> , <i>авось-либо</i> , прил. ваљда, можда, може бити; <i>на</i> — на срећу, ако Бог да, тева, дако; — м. случај.
<i>адвокатствоватъ</i> , <i>вую</i> пар- чити.	<i>адвокатничатъ</i> , <i>адвокат-</i> <i>ствоватъ</i> , VI. с. г. ад- воцирати, бити адвокат; фиг. пискарати, бити пискар. надриадвокат.
<i>актуарій</i> , м. списалац.	<i>актуарій</i> — я, м. прав. судски писар, секре- тар, тајник.
<i>бабенка</i> , ж. бабица, ба- бурак.	<i>бабенка</i> — и, ж. ум. р. женица, млада жена.
<i>балъсникъ</i> , м. шалџија, спрдало. —	<i>балъсникъ</i> , — а, м. мај- стор(!) који прави ступ- це (филарете) за на- слон; фиг. ѝ. шалџија, спрдало, шалџивчина, веселењак, лакрдијаш.
<i>батенька</i> , м. чико.	<i>батенька</i> , <i>батеня-и</i> , м. ум. р. татица, тата (отац). —
<i>ботожекъ</i> , жка, батиница.	<i>ботожекъ-жка</i> , штап мо- лера (!), живописца.
<i>безданно</i> , <i>безпошлино</i> , нар. бесплатно,	<i>безданно</i> , прил. бадава, забадава; ни око шта, ни за шта.
<i>безшабашный</i> , пр. не- мирни,	<i>безшабашный</i> , прид. неу- моран, без одмора; који никад не одмара се, дангуби.
<i>берегота</i> , м. похрана.	<i>берегота</i> , <i>березъ</i> , <i>берѣ-</i> <i>жт-и</i> , ж. штедња, ште- дљивост, чуварност.
<i>бесѣдка</i> , ж. одриница.	<i>бесѣдка-и</i> , ж. хладњак,

благословѣтъ, вѣю, смирати се.

вавилонь, мн., и. вештачка крила, код астраханаца леден подрум за солење и чување рибе.

вакантний, пр. ошастан.

сеница; весели дворац; даска на којој мрнари седе радећи око катарке; скамица, клупица (фарбара). —

благословѣтъ, III. 1. благословѣйствовать, VI. с. г. бити побожан, указивати смерност и поштовање, одавати пошту, штовати.

*вавилонь, -новъ, и. мн. вештачки потези, шаре, коврчице; леденица или трап с ледом (за солење рибе у Астрахану); *дѣлатъ, писать*, — фиг. косо и заокрвчено писати. Фиг. *выводить*, — или *ходить вавилонами*, ићи у цикцак (тамо амо као пијан човек), посртати.*

вакантний, прид. упражнени, празни, незаузети, незапремљени.

Оваквих примера могло би се навести још много и много, али ће доста бити и оволико, па да свако може видети, да је овај речник, куд и камо, тачнији и потпунији од старог речника. — Ну, да не би ово поређење изгледало са свим једнострано, покушали смо, да упоредимо и неколико листића овога речника с најбољим руским реченицима, које имају Немци (н. пр. од Павловскога, Боха, Фраја и Месера и др.), а које је, — као што се види из приступа пред првом свеском, — и састављач употребио као изворе, при изради свога речника. Учинивши то, дошли смо до уверења, да овај речник, по потпуности и опширности, не изостаје иза поменутих речника, што, свакако, састављачу, с једне стране, може служити за похвалу, а речнику за препоруку; — али, да се у погледу остале садржине, н. пр. чистоте и правилнога тумачења руских речи, мношине примера за значење, начина и вештине у излагању и одабирању и др. — не може мерити с поменутих туђим речницима, чему се, у осталом, не треба ни чудити, кад се зна, да састављач овога речника није стручан филолог.

Као слабу страну овога речника, поменућемо, на првом месту, масу *туђих речи*, којима је састављач, без довољног оправдања, дао места у свом речнику. Помињући то, ми имамо на уму две врсте туђих речи у руском језику: а) прерушене и б) не-

прерушене, — међу којима је, при састављању овога речника, требало правити разлику. Та је разлика потребна с тога, што су прерушене речи изгубиле свој првобитни облик, претрпевши веће или мање гласовне и етимолошке промене; друкчије се пишу и читају, а у говору их је веома тешко познати, те је, дакле, потреба да буду у речнику. Непорушене пак, напротив, очувале су свој првобитни облик и ни у чем нису друкчије у руском, него ли у осталим језицима (осим акцента у неких): за то их је, у овој прилици, као непотребне, требало изоставити. Састављач овога речника није се држао наведене разлике, него је, покрај прерушених речи, унео у свој речник и мноштво непрерушених и непотребних туђих речи, као што су: Августъ, администраторъ, адресоватъ (у срп. тумачењу стоји: „атресирати“), академикъ, акордъ, акцентоватъ, амбаръ, аналитика, антикритика, антиква, астероидъ, астрономија, атмосфера, аэростатика, баллада, банкѣтъ, баронъ, библиография, библиотѣка, бигамія и још много других, без којих би овај речник могао ипак добар бити.

Осем тога, на више места, у овом речнику, находе се као нека граматичка правила, н. пр. код речи: *без-* (стр. 41), код глагола: *бытъ* (стр. 134) и т. д. Ова правила неуком читаоцу неће ништа помоћи (а ученом ваља да несу ни намењена), те су могла са свим изостати из речника. — Непотребност туђих речи и граматичких правила у речнику, потврђује се још и тиме, што се речник туђега језика пише увек ради оних, за које се претпоставља, да су већ прилично образовани и да знају бар основне законе из граматике дотичнога језика. — Напоменућемо, на овом месту, још и то, да је погрешка, у коју би лако могао пасти сваки читалац, у погледу сад. и буд. времена код сврш. и несврш. глагола, отклоњена, тек на крају друге свеске овога речника. —

Још би се могла забавити писцу овога новог речника доста велика опширност: као да неће бити српском читаоцу потребне баш све оне руске речи, које су у ове две свеске унете, и међу којима ће се наћи приличан број провинцијализама¹⁾, врло ретких у списима, широј публици приступачним. Ако се у овом размеру буде речник и даље радио, изнеће јамачно на 20 оваких свезака, те се бојати да то не буде и много и *скупо*. Али остављајући ово питање о потпуности и количини употребљенога језичког градива — другима, од нас стручницима (обично је боље кад има много но кад има мало), ми ћемо још мало застати на самом тумачењу руских речи,

¹⁾ Има их доста позајмљених из *Далева* речника, чија опширност овом речнику није потребна.

Даничића, а колико се мало код нас досле, у том правцу, и мислило и радило!

Г. Стојановић је својим речником одговорио жељи Даничићевој, и нама је мило, што можемо коп-статовати, да ми данас у том погледу идемо напред. Онај лепа глас, који руска књижевност ужива у новије време у целом свету — поздравља се, од неког времена, одушевљено и у нашој штампи и књижевности, те се можемо надати, да ћемо се кроз кратко време, у учењу рускога језика и преводима из њихове књижевности, надметати с осталим народима јепропским, код којих се данас руске песме и романи читају исто онолико и са истим заносом, као год и у Русији!

А у томе покрету, без сумње ће бити од нај-јачег утецаја овај речник, чије прве две свеске препоручујемо сваком пријатељу наше и руске књиге, и поздрављамо појаву њихову са жељом, да бисмо што пре добили цео речник, као потпун зборник чистог и правилног руског књижевног језика.

20/XI 1891.

Г. М. Ј.

Pädagogischer Jahresbericht von 1890. Im Verein mit Eichler, Freytag u s. n. bearbeitet und herausgegeben von *Albert Richter*, Schuldirektor in Leipzig. *Dreißundvierzigster Jahrgang.* Leipzig. 1891. 8° стр. 820.

Кад се сетимо како нам је спромашна педагошка књижевност, а нарочито у погледу просветне библиографије и статистике: онда, доста, није никакво чудо, што свака књига те врсте (на појавила се она код нас или прешла са стране), — долази као наручена људима, који се тим питањима занимају, те и нехотиче привлачи на се већу пажњу и пробудује живљи интерес. Међу такве књиге може се урачунати и дајцишки „*Pädagogischer Jahresbericht*“, који, још од 60-тих година, уређује друштво од неколико немачких професора, а издаје познати директор Рихтер у Дајцигу. Овогодишња свеска (тј. за 1890 годину) тога педагошкога алманаха и није управо свеска, него велики и потпун библиографски зборник свих школских књига, расправа и дела, из просветне струке у опште, а поглавито из основне наставе, — која су у прошлој години објављена на немачком језику. Покрај библиографског одељка, у овом зборнику врло угледно место заузимају и опширни прегледи прошлогдишњег просветног напредовања у *Немачкој, Швајцарској и Аустро-Угарској*. Имајући на уму корист, коју могу из овога зборника црпсти наши учитељи и професори, а и сви они, који желе да сазнаду: шта је и колико је урађено, прошле године, на просветном пољу у поменутих земљама — ми ћемо, само у неколико потеза, изложити читаоцима разноврсну садржину његову.

У првом одељку, библиографском, сабрана су, као што смо поменули, по струкама, сва дела, што се тичу школе и просвете, и то она која су се јавила

само 1890 године, и покрај свакога дела, што је врло добро, стављен је и кратак реферат о садржини и доброту израде. Тако су на првом месту изложена дела о *педагогији*, 89 на броју, међу којима је највише из опште, историјске, систематске педагогике итд. — *Из науке о вери* приказана су 44 дела, од којих готово ни једно није од већег интереса за нас, али се по њима депо може судити о том: колики значај ужива наука о вери међу осталим школским предметима, и како неуморно на њој раде немачки учитељи. — *Из природних наука* поменуто је 77 различних списа: о ботаници, хемији, зоологији, минералогии итд. већином за основне школе. — *Математика* је заступљена са 70 дела, од којих је већи део посвећен основима рачунице и намењен нижим грађанским школама. — *Из наставе цртања*, и то како слободноручног, тако и геометријског, топографског и др. — приказана су 22 дела. — *Из очигледне наставе*, заједно с читањем и писањем, има 26 дела. — *Из наставе матерњег (немачког) језика* приказано је 49 разних списа. — *Из географије*, заједно с етнографијом и картографијом, имају 63 дела, спашће народу и основној настави посвећен. — *Историја* је заступљена са 44 дела, међу којима се већа половина занима новијом историјом немачком и француском; има и неколико стручних и популарних дела за учитеље и народ. — *Из књижевности* има 49 дела; и сва су писана за школу; већина говори о митологији, нар. песмама, класичним писцима, и то само немачким итд. — *Из децје књижевности и књижевности за народ* набројано је 55 дела, о историским личностима, религиозним ратовима о владоцима (приче и анекдоте) итд. — *О гимнастици* су приказана сва дела, која су изашла од 1887 до 1891. г. — 191 на броју: ту има дела из историје гимнастике, теорије телесног вежбања; има разних извештаја, предлога, упута за вежбање у гимнастици, итд. —

Као што се из предњих навода може видети, у овом је зборнику приказано око 600 школских књига. Од њих су добре $\frac{2}{3}$ чисто националног карактера (немачког), а остатак је од општега значаја; ну и покрај тога, оне све, мање или више, могу бити од користи и нама, јер нас могу научити методу и вештини, којом Немци шире различна знања међу својом децом у школи. —

Још је важлији други део овога зборника, у којем су опширни школски *летописи* или расправе о целокупном стању и напредовању просветном у дотичним државама, а које су потекле из пера признатих стручњака у том послу. Опширност њихова не допушта нам, да на овом месту о њима коју више кажемо; зато ћемо се ограничити само на неколико интересних саопштења, упућујући оне који се интересују, да их прочитају.

Као што тврди директор *Леви*, у Угарској су основне школе још на слабиим ногама. Заплетено финансијско стање није допуштало влади, да одвоји извештај део од ког буџета (нпр. војног), па да подиже школе. Тако су од народних школа 38%, у рукама разних конфесија; а од 72 васпитна завода 47 су конфесионални, што свакако довољно потврђује предњи навод. — У преуређењу средњих

школа, данашњи шеф просветне струке, учинио је знатан корак у напред. Уверен о користи једноставног школовања, учинио је, те од дужег времена то питање претресају сви мородавни кругови, који су такође задахнути уверењем о потреби таквог школовања. — Средњих завода било је у Угарској, 1890 године, свега 1296, од којих се у 122 предаје само на мађарском језику. Потпуних средњих завода било је 179 са 43.670 ученика, дакле, на 100.000 становника долази 318 ученика средњих школа. Интересно је и то, да је од 1000 ученика уписаних у први разред, пре осам година, положило испит зрелости прошле године само 276! По народности у средње су школе слали на 100.000 становника: Мађари 474, Немци 335, Срби и Хрвати 135, Румуни 106, Словенци 93, Галичани 26. У свима средњим школама, радио је 1890. шк. године, 3031 наставник.

У Аустрији су биле прошле године 172 гимназије и 82 реалке (највише у Чешкој). За школу обавезне дече било је 3.335.674; од целокупног броја походило школу 9/10. — На универзитетима (8 на броју) било је 11.357 редовних ученика. Занимљиво је, да су чиниени покушаји и од стране министра и педагошког главног друштва, да све школе пређу у државне руке. Ово свакако неће ни у корист Словенима, нарочито у политичком погледу, и ако Немци причају о неизмерној користи тога предузећа. — Прошле је године ступио у живот и нов закон о школском надзору. — Распис о повећању школарине изазвао је велико негодовање и, после дужег претреса у штампи и парламенту, министар је морао учинити извесне услуге. Исте године промењен је и распис о санитетском надзору при појави заразних болести и распис о писменим задацима из живих језика и математике у реалкама, и т. д. —

У Немачкој и Швајцарској, које, као што је познато, у погледу просвете, заузимају најугледнија места — није било прошле године никаквих већих промена, јер, иначе практични Немци, увек с неком конзервативном опрезношћу, приступају свакој новини, коју треба у школи и васпитању одомаћити.

Ми ћемо се задовољити овим, што смо досле рекли, а ко жели да проучи у појединостима стање и напредак просветни у дотичним земљама, у години 1890, — тај нека узме наведене расправе, у којима је све што се тога тиче, расправљено до најмањих ситуација. Ми бисмо пак ради били, да ово неколико речи наших обрете читаоцима паљву на ову врсту књижевности, на којој ми до сад нисмо ништа ни почињали радити; да нестане једном оне равнодушности, која код нас влада, у том погледу, и да се људи стручни у том послу, прихвате рада, те да у скоро и нашу књижевност обогате каквим педагошким алманахом или календаром, у којем бисмо и ми и странци могли добити кратак преглед целокупног годишњег рада на просветном пољу у нас.

10/XII. 1891.

Г. М. Ј.

Лукијан Мушицки. Цртица из нове српске историје књижевности, од *Платона Кулаковскога*. Превео, по где где допунио и исправио *Ђорђе С. Ђорђевић*. Оштампано из „Кола“. — Београд, штампано у државној штампарији краљевине Србије 1890. Цена 50 пара дин. — Стр. 71 на 8°.

Неколике напомене, прибележене на крају овог малог реферата, назване су, као и сâм реферат, потребом, да се и овим путем данашње једнодушно поимање неких прилика у историском развоју наше књиже и писмености од стране свих српских литерарно-историских испитивача оградити од неправилног схватања, које је на странпутицу завело писца горе обележеног дела.

Књижица је превод једног чланка, који је из пера познатог проф. Кулаковског по одавно изишао у руском *Журналу министарства просвете*. Кулаковски је, радећи тај чланак, хтео, да изнесе руским читаоцима живот нашега песника, а за тим да обележи његов филолошки и песнички рад. За тај се посао служио све самим познатим изворима, радом Ђорђа Мушицког, Ђорђа Рајковића, Ник. Вукићевића, Лазара Војића, Ст. Новаковића и др. После врло кратког увода писац одмах на четвртој страни ове књижице прелази на живот Мушицкога: који издаже до 30 стране, где почиње говор о филолошком раду његовом, износећи поглавито везу његову с Кошитаром и Вуком, као и историју „односа Лукијана Мушицкога к ортографији и новачењу Вука Караџића“. Од 55 стр. па даље бележи песнички рад Лукијанов, признајући му више свега патриотизам.

Кулаковски је својим радом „Вук Караџић...“ и т. д. изазвао оштре протесте од стране наших историско-филолошких радника због многих рђаво схваћених мисли у оцени целокупног реформаторског рада Вукова, али је то његово дело опет све до данас, због многог и разноврсног биографског, библиографског и другог интересног градива, у њему први пут у толиком обиму скупљеног и сређеног, остало знаменито у низу расправа из новије српске историје књижевности. Овим пак својим радом о Лукијану Мушицком писац је изнео само оне слабе стране свога проматрања и суђења без обилног градива ради познања прилика, у којима је Мушицки живео и радио.

То је онај који је преводилац, али је ипак нашао, да тај рад треба превести, и — добро је урадио. Мислимо на средину, за коју је овај превод у првом реду рађен. На другој страни стоји прибележено, да је тај посао читан и примљен „на састанцима историјско-филолошке дружине „Даничић“ на нашој Великој Школи“. Свакако је добро било упознати младе чланове такве дружине са — ма и настраним — мишљењем о нашој књизи и њеним радницима једнога књижевника, који у великом братском народу руском важи као одличан познавалац прошлости и садашњости наше. Али за понуду таког рада ширем кругу читалачком теже је, и ако не немогућно, наћи оправдања.

Иначе је преводилац своју дужност савесно учинио. Писчеве погрешке и у фактовима и у суђењу исправљао је и у тексту и у напоменама до-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

давши 44 нове белешке зарад бољег разумевања предмета, о коме је говор.

Добро обавештен о правом „стању ствари“, преводилац је био на муци с пишчевим погрешним оцењивањем рада и заслуга Вука Ст. Караџића. С тога је на неколиким местима морао у напоменама да побија оно, што писац у тексту тврди. То би био посао хвале вредан, кад би имало да се исправе само ситна дата или н. пр. хронолошке омашке. Али кад се исправљањем потиरे само основно начело, од кога писац полази у своје сужењу о појединим важним питањима, онда преводилац, који се подухватио да пишчеве мисли протумачи својим сународницима, постаје и нехотице непомирљиви противник самога писца, с којим се често и у крупним питањима разплази. С тога ће и мање обавештени читаоци остати у недоумици, не знајући, да ли му ваља поћи за писцем или за преводиоцем.

Ево и неколико мисли пишчевих, с којима се данас не ће сложити нико, коме је збиља познат развој борбе за реформу правописа и примања народнога говора за језик књижевни.

На 3. стр. ове књижице вели писац: „Раскинувши везу са „славено-сербским“ или „славено-руским“ језиком, Вук је Караџић јако одвојно сиромашну српску књижевност од савеза с руском, и тим ју је изложио знатним опасностима. Уводећи фонетички правопис, дао је сваком Србину у руке оруђе, које може да одведе дотле, да се српски књижевни језик раздели на неколико ниваса, сваки са својим словима у погледу на околицу“.

Противу овога напада на Вука устао је и сам преводилац.

На страни 30. стоји: „Као што је адмирал Шишков (1754.—1841.) увидео у Карамзинову (1766.—1826.) језику књижевну јерес, новину, која наноси штету развићу руске књижевности, тако су са свим, но с бољим основом, многи устајали против измена Вукових. Словено-сербски језик тесно је везивао српску књижевност с руском, дајући јој ослоња и укрепљујући њено оснивање — а по том су са свим биле природне бојазни противника Вукове реформе, које су, на жалост, биле само исмејане у позивијој српској књижевности“.

Преводилац је био приморан, да се и у напомени и у тексту два пута одвоји од писца.

Такође се преводилац није могао сложити с писцем ни у овоме (стр. 36.): „Особито важна је заслуга Мушицкога за скупљање народних српских песама. Његова постојана дружевна веза с Вуком Караџићем, потпомагање и помоћ, коју је указивао Вуку у његовим предузећима, на жалост, не нађе достојна одзива у издањима тога писца“.

А тако исто и на стр. 39.: „На тај начин може се рећи, да је Мушицки имао жива учешћа у раду В. Караџића, и да су Вук и Копитар дужни у суштини поделити славу с њим око скупљања и издавања народних песама и српскога речника“.

На стр. 48. писац долази у противност с оним, што је раније рекао: „Политички ускрсли народ, који се чинило да је пропао у непријатељском игу и који у један пут осети плиму свежих мисли, природно је било да створи књижевност

на свом језику“. — „Па зашто онда повика на Вука?“ разложно пита преводилац.

Преводилац се умесно оградно и од пишчевог напада и на стр. 70.: „Српски бесѣдний или говорный“ језик, како га називаше Мушицки, дели се на многе говоре и дијалекте, и појамно да је могла настати опасност, да написано Србином из једнога краја, не буде јасно Србину из другога краја“.

Мушицки је желео, да Срби имају два књижевна језика: словенски и српски. Први би се употребљавао у цркви и црквеним књигама, у конзисторији и код свештенства, у школи, школским и другим књигама, и у образованијем делу народа и т. д. Други би се језик употребљавао у обичном животу, у књигама за народ писаним и у новијим делима од Доситија. За тако схватање ствари проф. Кулаковски каже на 71 стр.: „Мисао пак Мушицкога о двама српским књижевним језицима заслужује у сваком случају уважање. Хтео је чврстим везама да веже српску писменост с руском; хтео је да изради књижевни српски језик на сталним историјским основама; тражио је потпоре за нежни млади организам српске писмености, која се појављује, у предањима српске старине, у заветима српске православне цркве“.

На стр. 70. писац вели: „Желео је (Мушицки), да српски књижевни језик прође оним истим путем, којим је прошао и руски, и по том он за основе књижевнога српскога језика узимаше црквено-руско-словенски“. Па зар је за основу руског књижевног језика узета туђа редакција туђега језика?

На стр. 70. писац вели: „Српски песници после Мушицкога нису унели у српску појесију ниједнога обрасца, који је владао у западно-европској књижевности. Мушицки својом одом унесе псевдо-класицизам. Последници његови нису владали ни таквом многостручном ученошћу ни таквом великом љубављу према својој народности; с тога ни један од њих није надмашио Мушицкога у тој врсти књижевности“. Ако овде *врста књижевности* није погрешно употребљена место *правац поезије*, онда је све то речено без већег размисљања.

На стр. 57. и 58. писац наводи похвалу Јов. Суботића о Лукијановом песничком раду. Не знамо чијом погрешком, али Суботић није тачно и потпуно наведен — ако се не варамо по сећању, јер за овај мах немамо при руци Суботићевог текста.

Ипак је проф. Кулаковски упознао овим својим списом руске читаоце — колико је најпотребније са животом и радом Лукијана Мушицког, а преводилац српске читаоце с мислима и судом пишчевим.

Противу међусобног упознавања не можемо имати ништа, и сматрамо, да је у томе добит од труда и пишчевог и преводиоцевог.

А. Г.

Истинске приче. *Автобиографија у одломцима од Драгашевића*. — 7. *Аподиксис или десет дана затвора*. — 1891. Београд, парна штамарија Д. Димитријевића. — 8° стр. од 181—415.

1888. год. штампао је Драгашевић прву свеску своје „автобиографије у одломцима“, где је изнео

шест одломака, који су дотле већ били штампани у појединим листовима. Он их је назвао „истинским причама“, јер је у облику приповетке износио истинске догађаје, које је сам доживео. За те је његове радове критика још онда рекла, да им за име *приче* недостаје уметничке обраде и студије.

Ове је године под истим називом *истинских прича* штампао другу свеску своје аутобиографије, где је изнео опет један одломак из својих успомена у времену од 1865.—1872. год. То је све обухваћено у седмом одломку, већем од првих шест скупа. Као што су догађаји, које човек за седам година проживи, разноврсни, тако и овај одломак садржи причање о различитим стварима и догађајима.

Дело је подељено у седамнаест одељака, и ако је погрешно означено да има шеснаест, јер је број VII. два пута стављен и за одељак седми и за осми. У I. одељку писац говори о оснивању школе за старешине у народној војсци, у II. о својем постављењу за професора војне академије, у III. о покушају за официрско удружење, у IV. о раду у школи поменутој под I, у V. наводи мисли, које је онда изнео о народној војсци, у VI. је епизода из рада у школи под I, у VII. је историја једне беседе певачког друштва, у VIII. је изнесена једна епизода из првих дана после топчидерске катастрофе, у IX. се прича о награди, која је писцу пуђена ако напише чланак са одређеним политичким смером, X. износи разговор с првим намесником о неком нарочитом питању политичком, XI. говори о личним неприликама пишчевим у служби, XII. одељак прича зачетак мисли о прослави педесетогодишњице ослобођења Србије и пишчеве неприлике у приређивачком одбору, XIII. садржи разговоре с министром полиције и војним о владачевом васпитању и тадашњим приликама, у XIV. су представљене опет пишчеве неприлике с одбором за прославу 10. августа 1872., XV. одељак казује нам писца као наставника кнежевог, XVI. умовања и размишљања о појединим сувременцима, а XVII. домаће неприлике пишчеве. — То су главније мисли појединих одељака, али се готово у сваком од њих говори и о другим мањим питањима.

Као што се из изложеног садржаја види, овај рад још мање може претендовати на назив *приповетке*, од чега се у неколико ограђује и сам писац велели: „И тако ова је приповетка, — ако се приповетком назвати може, — из мога живота.“ Али писац и иначе погрешно схвата уметничку приповетку. Он хоће, да се у приповеци износи само истинит догађај, што се десило, не задовољавајући се тиме, што приповетка мора износити само могућан и вероватан догађај, који се није морао догодити, али за чије вршење има основа и могућности. За такву приповетку и књигу он вели, да је „само забава и ништа више. И књижевност овака зато се и зове *забавна*, што жели да беспослелено што кажу, прекрати „дуго време.“ Али — нек ми се дозволи да бар кажем, — таква књига *некористи* ништа више, него колико користе додоле, кад пред кућом играју..... а можда још и штети.....“ Овако поимање, истина, не може никога, ко мало боље разуме ствар, поместити, али писцу самом мадо чини

части, јер показује, да настрано схвата један од најглавнијих облика песничких. Није потребно противно доказивати, јер они, који ове редове буду читали, и сами добро знају: шта је данас приповетка, и да ли је она баш онака, какву „изобличава“ писац, одиста „додола.“

Драгашевић није стекао хвале своје стилу ни првом свеском „Истинских прича.“ Овом ће, без сумње, још мање. Несавршеност и опорост, већући кроз цело дело, карактерни су знак и самога стила, којим је то дело писано. Јеткост, која се у делу налази на свакој страни, није даља да се мисли излажу природним редом просто и разумљиво, а то је донело и хладноћу, којом је дело рађено, а која се ни од читаоца не може сакрити.

Још се мање може похвалити језик. Разноврсних погрешака има и сувише. Не ћемо исписивати овде све неправилности, а оне се броје на стотине, већ наводимо примера ради неколико погрешака прибележених само са првих десет страна. Не се редовно саставља с појединим облицима код свих глагола; даље: сасвим, приповетци, ал (м. ал'), дозволи, дозвољава, дозвољен, незадовољан са генерацијом, да се бавим око оног психолошког елемента, одклони, подмладку, снажди узгред, когод, Аустријска, популаритет *кога* писам заслужно. — Интерпункција је рђава.

Издавање је материјала у главном ишло хронолошким редом, ма да су неки догађаји после топчидерске катастрофе испричани пре но догађаји од 1865. год.

Аутобиографски део наше књижевности није велики по броју радова, али опет има да покаже класички рад једнога Доситија, самоучки писане али лепе и родољубљем задахнуте мемоаре војводе-проте Ненадовића и важне државно-историске погледе Јов. Ристића. „Анодиксис“ не може ни важношћу догађаја; које износи, ни начином, како их износи, стећи трајне цене. Писац, незадовољан и онда и сад, мање *излаже* догађаје а више војује за *своје* погледе, те му с тога дело и носи полемично-агитаторски карактер, а тога бар не би требало да буде у часу, кад се у старијим годинама свога живота пишу *успомене* на некадашње дане.

Књига је, ако се не варамо, прештампана из једног недељног листа, те јој је, у том случају, и цена од два динара велика.

А. Г.

НОВЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВИ

Хрвојев служабник. — Овдашње аустро-угарско посланство, по жељи ц. и кр. заједничког министра финансија, г. Калаја, предало је краљев српској влади један примерак *Хрвојевог Глагољског Служабника* („Missale glagoliticum Nervoiae, Ducis Spalatensis“), који је ове године издала путем штампе босанско-херцеговачка земаљска влада, и који се сада чува у беогр. Народној Библиотеци. То је служабник онога војводе Хрвоја, који је крајем XIII. и почетком XIV. века владао једним делом Босне и у исто време био кнез сљетски.

Кад су Турци овладали Боспом, Хрвојев Служабник (мисал), који је био састављен по палогу његову и који би се по томе могао звати и Хрвојев Глагољаш, однет је у Цариград, где је чуван у старом сарају. Ту га је нашла комисија, коју Маџарска Академија Наука беше послала 1889. г. у Цариград, да истражује дела из Корвинове библиотеке.

Издање овога Служабника приређено је у 110 нумерисаних примерака, а текст је објашњен латинском редакцијом познатих стручњака професора *В. Јагића*, *А. Талоције* и *Ф. Викхова*. Примерак, који је послат Народној Библиотеци јесте под бр. 35.

БИБЛИОГРАФСКИ СПИСАК

УРЕДНИШТВУ ПОСЛАТИХ КЊИГА

Beiträge zur Geologie u Paläontologie Ost-Serbiens. — Von *Svetolik Radovanović*, Separat-Abdruck aus d. „Annales géologiques de la péninsule balkanique.“ Belgrad, Druck u. Verlag d. königl.-serb. Statsdruck., 1891. — Обична 8°, стр. 17.—64.

Ботаника за ниже разреде средњих школа. Написао *Т. Козарац*. Са сликама. Београд, издање и штампа држ. штампарије, 1891. — Већа 8°, стр. IV. и 135. Цена ?

Весела је Србадија. — Парафразе за гласовир. Композовао *Хуго Дубек*. (Весела је Србадија. Paraphrases pour le piano. Compose par Hugo Doubek). Нови Сад, Издање књижарнице и штампарије *А. Пајевића*. — Ноте у 4°, стр. 7. Цена 90 новч.

Весник српске цркве. — Лист свештеничког удружења, за хришћанску поуку и свештеничко усавршавање. Година II. Свеска I. до XII. (Јануар—Декембар 1891). Власник и издавалац „Свештеничко удружење.“ Одговорни уредник *архимандрит Фирмилијан*, ректор Богословије. Београд, нар. штампарија *Љуб. Ј. Бојовића*, 1891. — Већа 8°, стр. 1164 и IX. Цена годишње 12 дин. или 6 фор. (за српске покрајине) или 16 франака (за друге земље).

Голуб. — *Календар 1892.* (Преступ. година). По дозволи Високосл. цар. отом. минист. просвете у Цариграду, № 484., од 26. Мохорем 309 и 19 Августа 307. У штампарији синова *А. Зелића*, у Цариграду. — Мала 8°, стр. 84. Цена 1 грош. (Овом је календару ово трећа година).

Дечје игре. — За ђаке првог, другог, трећег и четвртог разреда основне школе. Са сликама. По новом програму. Побележила — *В. и С.* — учитељи. Друго поправљено издање. Београд, штампарија радикалне странке, 1891. — Мала 8°, стр. 32. Цена 0-20 дин.

Ђаче. — Дечји лист. Година IV. Уредио *Пет. М. Никетић*. Београд, „Смиљево“ — штамп. П. Тодоровића, 1891. — Већа 8°, у 12 бројева, 172 стр. Цена годишње 2 дин. или 1 фор.; полугодишње 1 динар.

Журнал министарства народног просвешћенија. — Шестое десетилѐтије. Часть 273. (Јанварь и Февраль), 274. (Мартъ и Апрель), 275. (Май и Юнь), 276. (Юль и Август), 277. (Сентябрь и Октябрь) и 278. (Ноябрь и Декабрь). Редактор *В. Васильевский*. С.—Петербургъ, 1891. — Већа 8°; сваког мес. по једна свеска од 23—25 табака с овим одељцима: I. „Правителств. распоряженія;“ II. „Отдѣлъ наукъ“, у ком има и „Критика и Библиографија;“ III. „Отдѣлъ педагогич;“ IV. „Современная лѣтопись;“ V. „Отдѣлъ классич. филологиѣ.“ Цена годишње: у Петрограду 12 руб. (и 75 коп. за доставку), изван Петрограда 14 руб. и 25 копејака.

Зборник црквених духовних песама на Божић са тропарима Христових, Богородичиних и заповедних свјетитељских празника. За ученике свечаре и свакога. Српски у стихове сложио *Иван М. Поповић*. Нови Сад, издање и штампа *А. Пајевића*, 1892. — Средња 8°, стр. 32. Цена 10 новч.

Izvjestaj Matice Hrvatske za upravnu godinu 1890. U Zagrebu 1891. Naklada Mat. Hrv. — Мала 8°, стр. 147. (Из овог се извештаја види да је Хрват. Матица имала у години 1890. свега чланова 7787).

Извештај о српској великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1890—91. У Нов. Саду, штампарија браће *М. Поповића*, 1891. — 8°, стр. 105. (На стр. 1. до 32. је „Прослава 25 година од како је гимназија подигнута на 8 разреда и од како је добила јавност државну“). Цена ?

Историја Срба за основне школе у краљевини Србији. По новом наставном програму. Написао *Милан С. Убавкић*. Београд, у штампарији код „Просвете“, 1891. — Мала 8°, стр. 100. Цена 0-70 дин.

Из грчке слободијаде. Препевао *Војислав В. Рашкић*. У Београду, штампарија Свет. Николића, 1891. — Мала 8°, стр. 48. Цена 0-50 дин.

Јован Ђак. Један биографски запис *М. Ђ. Милићевића*. У Београду, држ. штампарија, 1891. — Мала 8°, стр. VIII и 143. Цена ? (Јован Ђак је отац *М. Ђ. Милићевића*).

Кућарство. За школу и народ. Написала *Милица Симића*, учитељица више девојачке школе. Одобрено од народног црквено-школског савета. Нови Сад. Издање и штампа *А. Пајевића*, 1892. — Средња 8°, стр. 191. Цена 70 новчића.

Лекције из експерименталне физике (основа Физике). За ниже разреде средњих школа и пријатеље природних наука. Са 98 у тексту штампаних слика. Уредио *С. П. Бајаловић*, професор беогр. реалке и хонорарни професор више женске школе. Београд, штампарија краљев. Србије, 1891. — Обична 8°, стр. 159. и IV. Цена ?

Летопис Матице Српске. Уређује *А. Хаџић*. Књига 165., 166. и 167. Год. 1891. св. 1., 2. и 3. У Нов. Саду, 1891., српска штампарија др. Свет. Милетића. — 8°, стр. 157, 159 и 156. Цена је свакој књизи 70 новч. а. вр.

Лене туђинке. — Песме страних песника. Препевао *Вл. М. Јовановић*. Друго издање. Шабац, издање књиж. Павла Ј. Павловића, штамп. М. А. Славуја, 1891. — Мала 8°, стр. VIII и 200 и 4 листа. Цена 1 дин.

Мува. — **Славуј.** — **Румене и беле руже.** — Три приповетке *Хр. Шмида*. За Српчад превео *Јован Грчић*. У Новом Саду, издање и штампа А. Пајевића, 1892. — Мала 8°, стр. 118; тврдо везано. Цена 30 новч.

Народна Банка. — Београд, у држ. штампарији, 1891. — Мања 8°, стр. VII и 38. Цена? (Ово је одговор — без потписа — јамачно *управе банчине*, критичару — *И.* — на његов чланак „Нар. Банка и сребрне новчанице“, у 134. и 135. броју „Трговинског Гласника“).

Наука о чувању здравља и о спасавању живота. — За употребу народних школа. Написао *Др. А. Сел*. Превео *Стеван В. Поповић*, епарх. школ. референт. Нови Сад. Издање и штампа А. Пајевића, 1892. — Мала 8°, стр. 68. Цена 20 новч. (Ово је дело награђено краљ. угар. министарство богоч. и просвете).

Отаџбина. — Књижевност, наука, друштвени живот. Свеска за Декембар 1891. Година X; књ. 30.; св. 117. Власник *Владан Борђевић*. Уредник *Милан Јовановић*. Београд, држ. штампарија, 1891. — 8°, стр. 164. Цена: 16 динара годишње; 10 д. полугодишње; 6 дин. за 3 месеца; 3 динара за 1 свеску. Овој свесци је додата слика Симе Милутиновића — Сарајлије.

Орао. — Велики идустровани календар за годину 1892., која је преступна, има 366 дана. Уз сарадњу српских књижевника уређује *Стеван В. Поповић*. Година осамнаеста. Нови Сад; издање и штампа А. Пајевића; 1891. — Обична 4°, стр. 127 и 14 листова огл. (На засебном листу је лик Доситија Обрадовића, а 22 слике су у тексту). Цена 50 новчића или 1 динар.

Петко Циганин. — Прича *Ф. Хофмана*. Превео *Светозар Влишкалић*, гимназиста. Издање и штампа издав. књижарнице и штампарије А. Пајевића, 1892. — Мала 8°, стр. 152. Цена (тврдо везан) 50 новчића.

Преглед садржине 90-орих књига Гласника Српског Ученог Друштва. 1841.—1847.—1891. По писцима, по структурама и хронолошки приредио *Јован Бошковић*. Прештампано из Гласника 75. У Београду, штампарија краљевине Србије, 1891. — Већа 8°, стр. 126. Цена?

Причање Петра Јокића о догађајима и људима из првог српског устанка (1804.—1813.). Записао *М. Љ. Милићевић* (Српске краљевске Академије Споменик XIV). Београд, држ. штампарија, 1891. — Обична 4°, стр. VIII и 56. Цена?

Приповетке грофа Лава Николајевића Толстоја. — С руског превео *Јован Максимовић*. I. и II. (св. 30. и 31. „Књига за народ“ из задужб. Петра Кошевића). Нови Сад, књиж. и штампарија Браће М. Поповића, 1891. — Мала 8°, стр. 56. Цена 10 новчића свакој свесци.

Програм српске велике гимназије карловачке за шк. год. 1890—91., у којем има: 1. Првих сто година српске велике гимназије карловачке, од директора *С. Лазића*; 2. Школске вести. Година 39. Књига 32. У Новом Саду, штампарија А. Пајевића, 1891. — 8°, стр. 107. Цена?

Познавање природе. — За III. разред основне школе. Познавање и неговање човечјег тела. — Животиње. — Биљке. — Минерали. Израдио *Д. Ј. Путниковић*, учитељ. Београд, у штампарији код „Просвете“, 1891. — Мала 8°, стр. 104. (У књизи има и слика). Цена 50 пара дин. — Уз ову књигу иде и „Упутство за предавање“ (8 стр. мале 8°) од истог писца.

Психолошки основи воље и карактера у вези са педагошком применом. По *Докучајеву*, *Маљцеву* и другим писцима. Израдио *Јосиф В. Стојановић*. Ниш, издање и штампа штампарије *Ж. Радовановића*, 1891. — Већа 8°, стр. 32. Цена 40 пара дин.

Ратни догађаји из другог српског устанка, 1815. год., под војводом Милошем Обреновићем. Књига II. Белешке *К. С. Протића*, генерала. — (Прештампано из Чупићеве Годишњице за 1891. Београд, држ. штампарија, 8°, стр. 104).

X. Споменик Српске Краљевске Академије, (разни придози *Ч. Мијатовића*, *М. Б. Милићевића*, *Л. Стојановића*, *Л. Ковачевића*, *П. Срећковића*, *И. Руварца* и *С. М. Веселиновића*). Београд, држ. штампарија краљевине Србије, 1891. — Обична 4°, стр. 91. Цена?

Српски народни везови. — Прибрао их *Вид Вулетић—Вукасовић*. (Српске Краљевске Академије Споменик VIII.) Са четири таблице. Београд, држ. штампарија краљевине Србије, 1891. — Обична 4°, стр. 7 и 4 табле слика. Цена?

Српска историја. — За IV. разред основне школе. По новом програму уредио *Мих. Јовић*. Шесто (на корицама пише *седмо*) поправљено издање. Београд, држ. штампарија, 1891. — Средња 8°, стр. 120. Цена?

Српске народне пјесме слијепца Раде Рајајића. Вјерно побољшио и за штампу приредио *Манојло Кордунаш*. Приказ скупљачима српског народног блага. Нови Сад. Издање и штампа А. Пајевића, 1892. — Мања 8°, стр. XVI и 248. Цена 80 новч. (Ово је „Књига II. збирке српских народних умотворина из Горње Крајине“).

Српски језик у нашим средњим школама. Расправа *Момчила Иванића*, професора. Читана у секцији историско-филолошкој на III збору „Професорског Друштва.“ У Београду, држ. штампарија, 1891. — Већа 8°, стр. 28. Цена 50 пара дин. (Ово је прештампано из „Наставника“ за 1891).

Српски звуци. — Народне песме и игре. За клавир уредио *Тихомир Остојић*. Нови Сад, 1891. Издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића. — Ноте у 4°, стр. 7. Цена 80 новчића.

Са Њ. В. краљем Миланом на Истоку. — Путничке белешке *Мих. Рашића*, краљ. ађутанта,

артиљ. капетана. I свеска. Цариград—Бело Море—Хаџилук. Београд, држ. штампарија, 1891. — Већа 8°, стр. 247. Цена 2-50 дин. У тексту има и слика.

Српска граматика за I. разред гимназије. Израдио *Светозар Марковић*, професор I. београдске гимназије. Београд, штампарија Св. Николића, 1891. — Обична 8°, стр. 43. Цена 0-60 дин.

Трг Брсково и жупе брсковска и љубовићска. Од *Л. Ковачевића*. (Српске Краљевске Академије Глас XXX.) Београд, штампарија краљевине Србије, 1891. — Обична 8°, стр. 16. Цена ?

Теорија грађанског судског поступка. — С погледом на законик о поступку судском у грађанским парницама за краљевину Србију. За потребу својих слушаца написао *Андра Борфевић*, професор права у Вел. Школи. Друга половина.

Свеска I. Београд, у Државној штампарији, 1891. Већа 8°, стр. 231.—520. (пема натписног листа). Цена 2-70 дин.

Учитељ. — Педагошко-књижевни лист. Орган учитељског удружења. Година XI. Свеска 1., 2., 3., и 4. (септ., окт., нов. и дец 1891.). Власник и издавач Учитељско удружење. Уредник *Д. Ј. Пугиковић*, учитељ. Београд, штампарија краљевине Србије, 1891. — Вел. 8°, стр. 96.—176.—264.—344. Цена: за Србију годиш. 10, полугодишње 5 дин.; за стране земље 6 фор. (12 фран.) и 3 фор. (6 фран.). Месеца јула и августа не излази.

Што ти је мати. — Приповетка за децу. Написао *Фр. Хофман*. Предео *Јован Грчић*. Са сликама. У Новом Саду, издаје и штампа А. Пажевића, 1892. — Мала 8°, стр. 143. Цена 40 новч.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

ГЛАСОВИ О ШКОЛАМА

Иностранство

Стање императорских универзитета: петроградскога, московскога, казанског, кијевског, харновског и новоруског — до 1. фебруара 1891. године.

Петроградски универзитет има четири факултета: а) *историско-филолошки*, који има: 10 катедара, 11 редовних професора, 4 изванредна професора и 21 приватног доцента; б) *физичко-математички*, који има: 11 катедара, 17 редов. проф., 6 изванредних професора и 20 приватних доцената; в) *правни*, који има: 12 катедара, 12 редовних професора, 3 изванредна професора и 9 приватних доцената; г) *факултет источних језика*, који има: 9 катедара, 10 редовних професора, 2 изванредна професора и 7 приватних доцената. — Свега, дакле, 50 редовних професора, 15 изванредних професора и 57 приватних доцената.

Московски универзитет има четири факултета: а) *историско-филолошки*, који има: 10 катедара, 12 редовних професора, 4 ванредна професора и 21 приватног доцента; б) *физичко-математички*, који има: 11 катедара, 11 редовних професора, 10 изванредних професора, и 24 приватна доцента; в) *правни*, који има: 12 катедара, 9 редовних професора, 4 изванредна професора и 11 приватних доцената; г) *медицински*, који има: 23 катедре, 14 редовних професора, 15 изванредних професора и 36 приватних доцената. — Свега дакле: 46 редовних професора, 33 изванредна професора и 92 приватна доцента.

Казански универзитет има четири факултета: а) *историско-филолошки*, који има: 10 катедара, 9

редовних професора, 3 изванр. професора и 6 приватних доцената; б) *физичко-математички*, који има 11 катедара, 12 редовних професора, 4 изванредна професора и 9 приватних доцената; в) *правни*, који има: 12 катедара, 4 редовна, 4 изванредна професора и 5 приватних доцената; г) *медицински*, који има: 23 катедре, 14 редовних професора, 9 изванр. професора и 19 приватних доцената. — Свега дакле: 39 редовних професора, 20 изванред. проф. и 39 приватних доцената.

Кијевски универзитет има четири факултета: а) *историско-филолошки*, који има: 10 катедара, 11 редов. проф., 1 изванредн. професора и 7 приватних доцената; б) *физичко-математички*, који има: 11 катедара, 10 редовних професора, 5 изванредних професора и 8 приватних доцената; в) *правни*, који има: 12 катедара, 6 ред. професора, 2 изванред. професора и 7 приватних доцената; г) *медицински*, који има: 24 катедре, 14 ред. професора, 9 изванредних професора и 15 приватних доцената. — Свега дакле: 41 редовни професор, 17 изванредних професора и 37 приватних доцената.

Харновски универзитет има четири факултета: а) *историско-филолошки*, који има: 10 катедара, 6 редовних професора, 4 изванредна и 7 прив. доцента; б) *физичко-математички*, који има: 11 катедара, 13 ред. професора, 5 изванред. професора и 3 прив. доцента; в) *правни*, који има: 12 катедар, 11 редов. професора и 2 изванред. професора; г) *медицински*, који има: 23 катедре, 18 ред. професора, 8 изванредних професора и 13 приват. доцената. — Свега дакле: 48 редов. професора, 19 изванредних професора и 23 приватна доцента.

Новоруски (у Одеси) универзитет има три факултета: а.) историско-филолошки, који има: 10 катедара, 11 редовних професора, 2 изванр. професора и 6 приватних доцената; б.) физичко математички, који има: 11 катедара, 11 редовних професора, 5 изванредних професора и 14 приватних доцената; в.) правни, који има: 12 катедара, 5 редовних професора, 5 изванредних професора и 6 приватних доцената. — Свега дакле: 27 редовних професора, 12 изванредних професора и 26 приватних доцената,

На свима поменутиим универзитетима било је свега: 251 редовни професор, 116 изванредних професора и 274 приватна доцента!

По „Журн. мин. нар. просв.“ Г. М. Ј.

Основне школе у Маџарској. — У Маџарској има 16.805 основн. школа са 24.908 наставника. 14 хиљада школа су с једним наставним језиком, а у осталима су негде два, три или и више наставних језика. Осим маџарског језика, наставни су језици у основним школама у Маџарској још и ови: српски, хрватски (Маџари рачунају у засебне језике, поред српског и хрватског, илирски, буњевачки, шокачки, немачки, румунски, словачки, малоруски, италијански, чешки, словенски (нови), бугарски, грчки.

Од школа с једним наставним језиком долази на маџарски језик више од половине, 8994; у 2587 школа наставни је језик румунски; са словачким наставним језиком има 1115 школа; немачких 674; српских 312; малоруских 211; хрватских 39. Број школа с маџарским наставним језиком увећао се за последњих 20 година са 146 процената. Српских школа има 159 више, него пре 20 година. Број школа свију осталих народности у Маџарској опада.

Занимљиви су подаци о издржавању основ. школа. Од школа са маџарским наставним језиком на државном је буџету свега *дванасети* део од целокупног броја. Све остале школе падају на терет општина или разних вероисповести. И тако државних школа има 799, комуналних 1276, римокатоличких 3174, реформаторских 2351, израелских 523, лутеранских 363, грчко-католичких (унијатских) 244, источно-православних 13, унитарских 46.

Издатак за све основне школе у Маџарској изнео је 1890. год. 15,495.584 фор., пет пута више него што је износио 1870. год. Од те суме пада на Буда-Пешту 1,647.128 фор. (Беч издаје годишње на основ. школе 8 милиона форината), а на државу свега 1,830.000 фор. Општинама је издатак на основне школе за последњих 20 година порастао од 2 на на 4 $\frac{1}{2}$ милиона, црквама од 0,78 на 3,6 милиона, а школски је прирез четворостручен.

У школама које стоје на државном буџету износи издатак на сваког учитеља просечно 830 фор. годишње, а школовање сваког ученика стаје по 14 форината. Плата учитељска у Маџарској износи просечно 388 фор., а школовање сваког ученика стаје 7 фор. годишње. Обзиром на места плата

је учитељска веома неједнака. Максимум је плате редовних, сталних, учитеља (у Буда-Пешти) 1057 фор., а минимум (у кокелбуршком комитету) 223 фор. годишње. Далеко је неповољније стање ванредних учитеља (Hilfslehrer-а, помоћника учитељских). Годишња је плата њихова (у Туроцу) 48 фор., (у богатом Заболцу) 54 фор., (у Кокелбургу) 88 фор., и т. д.

(P. L.)

Женско образовање у Румунији. — У једним страним новинама читамо ову белешчицу: „У Немачкој, земљи мислалаца и песника, има још супротивника оснивању женских гимназија, а Румунија, која по образованости долази у младе државе-јевропске, има, у том погледу, чиме да се подичи. У Румунији има толико приватних завода, који се зову девојачки лицеји. У њима се ученице спремају за испит зрелости и за похађање свеучилишта. Државних школа, под именом женских гимназија, нема истина још нигде у Румунији, али у Букурешту, Јашу и Краљеви (Крајови) постоје женске средње школе с пет разреда. У тим се средњим школама спремају учитељице за основне школе. Осим тога оне, које сврше коју од тих школа, имају права, пошто се још две године дана буду приватно спремале (а ова се приватна спрема може постићи и у оним приватним лицејима), да траже да се подвргну полагању испита зрелости, зарад продужења учења на свеучилишту. Девојке из многих врло имућних и одличних кућа користе се овим законским овлашћењем, те не пропуштају прилику да овако дођу до вишег образовања, на које се и државна сведочанства добивају, и ако се, по положеном испиту зрелости, не мисле државне службе давати. Ну поред оваквих, има сваке године све више студенткиња на универзитету, и то је јасан доказ, како је у Румунији питање о женском образовању престало бити чисто теориско спорно питање, као што је у Немачкој још и данас. Од румунских студенткиња на свеучилишту већина изучава т. зв. лепе науке и књижевност, и тога ради походе предавања, која се држе у нарочитом одељку букурешког философског факултета. Одатле излазе кандидаткиње за женске средње школе, особито за оне петоразредне, у којима се спремају учитељице основних школа. Али за последње три године биле су свакад по три—четири нове слушатељке уписане на правничком и медицинском факултету и оцена надлежних стручњака о њима врло је повољна. Стручњаци веде, да тамошње студенткиње не остају иза својих другара мушкараца ни што се тиче ревности у учењу, нити пак што се тиче озбиљна схватања своје дужности. Исто тако и својим достојним понашањем не дају никоме повода да им се подсмева, или да им мушкарци какве досаде причињавају. Сад има у Румунији већ две докторке медицине у државној служби. (Једна је од њих Немца и зове се *Валх*. Она је намештена у једној женској болници, а њена је колегиница у бабичкој школи). Исто тако имају Румуни и своја два женска адвоката. Кажу, да оштрива дијалектике у тих адвокаткиња ни мало не изостаје иза дијалектике њихових мушких колега.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Што још треба у Румунији да се уради за женско образовање, то се за сад своди просто на то, да се оне петоразредне учитељске школе повећају с две—три године учења, те да се на тај начин те средње школе претворе у праве гимназије. Овој се допуни сви надају и веде, да ће се скоро и остварити.“

Ново-грчки језик у мађарским средњим школама.

— По препоруци грчког генер. консула Хариса у Б.-Пешти, мађарска је влада одлучила да заведе *ново-грчки изговор при учењу старо-грчког језика* у гимназијама. Сем тога је у тргов. академији у Б.-Пешти установљена катедра за *ново-грчки језик*, на коју је већ позват за професора д-р Русо Русопуло, који је и аустријској царици предавао тај језик. Мађарска се влада одлучила на овај корак због велике важности, коју ће добити грчки језик, кад се буде, по извршеној регулацији Бердапа, развила трговина на доњем Дунаву, која је већном у рукама Грка.

(P. L.)

Највећа је школа на свету — мухамедовски универзитет у *Кајру* (у Мисиру), који је основан 975. год. У њој има 10.000 ученика и 370 наставника. По учионицама нема ни клупа, ни столова, већ ученици уче, једу и спавају на патосу или на рогожинама (асурама). Уче се ови предмети: граматика, правосуђе, физиологија и богословске науке, и то све по корану. Наставници немају плате, већ живе од поклона, које добивају од имућнијих ученика.

(Pr. L. Z.)

ПРЕДЛОГ

Закон о основној настави у краљевини Румунији.

(НАСТАВАК¹) И СВРШЕТАК)

§. V.

Стручне основне школе.

Чл. 42. — У сваком округу завешће се стручне основне школе за мушку и женску децу. У овим ће школама деца, поред опште наставе, добивати и упуства у ручним радовима, како би стекли потребну уметност за вршење које занатске струке.

Чл. 43. — У овим ће се школама учити:

1., предмети основне наставе, и то у већој опширности и с обзиром на занате, које ће деца учити у школи;

2., ручни радови, као спрема за учење заната.

Какви ће се занати у којој школи учити, стајаће до потреба и средстава за производњу оне области, у којој је школа.

3. Учиће се и други предмети, које не обухвата основна настава, ако су за учење заната потребни.

¹) Види стр. 589. у октоб. свесци.

Чл. 44. — У стручним основним школама, које држава буде отворила, пашће на терет државном буџету:

1., плата наставника за научне предмете, и за занатске;

2., учила.

Окрузи ће примити ове терете на себе:

1., трошкове на подизање и одржавање школских зграда и радионица, за набавку потребних машина, алата и другог прибора за ручни рад;

2., куповање, одржавање и обнављање научних средстава;

3., осветљење и грејање учионица;

4., плаћање послуге.

Ови ће се трошкови редовно стављати у окружни буџет.

Чл. 45. — Свака општина, која припада области оваке једне школе, биће дужна давати благодејање бар за једнога ученика.

Чл. 46. — Школе ове врсте, које буду подигли окрузи, општине и поједини приватни људи, министар је просвете овлашћен да прогласи за јавне, ако се увери да им је рад правилан.

У овом ће случају министар одобрити им правила и наставни план.

Чл. 47. — Ако се извиђајем докаже, да су школе, поменуте у претходном члану, од користи, а немају се чиме издржавати, државна ће власт наредити:

1., или да се оваквим школама пружи државна помоћ;

2., или да општине дају ученицима благодејање;

3., или да се чини и једно и друго.

§. VI.

Издржавање основних школа.

Чл. 48. — Основна настава пада на терет држави у свем што се тиче:

1., плаћања наставничког особља;

2., плаћања и накнаде путних трошкова школским надзорницима;

3., набавке учила, спискова и других тискарија, потребних за школу.

Општине ће сносити трошкове:

1., за грађење, узимање под закуп и одржавање школских зграда, као и станова управитељских по варошким, а учитељских по сеоским школама;

2., за набавку, одржавање и обнављање школског намештаја;

3., за осветљење и грејање школских просторија;

4., за плаћање послуге у школи.

Ови ће трошкови редовно улазити у општински буџет. Ако општина на ово никако не пристане, или ако за то одреди недовољну суму новаца, ревизор ће о том извести министра просвете, који ће оценити, да ли је умесно обратити се надлежној политичкој власти, па да она званично стави потребну суму у општински буџет.

Општине су дужне плаћати трошкове, намењене школи, редовно и кад затреба, а према упуствима, која ће добити за то од министарства просвете.

Ако општина не би пристала на плаћање, главни ће благајник задржати из општинске благајнице потребну суму и преко сталног окружног одбора предати је учитељу.

Чл. 49. — Ако би школа имала својег сопственог имања, стеченог поклонима, завештањима и т. д., послужиће оно, на случај потребе, за подмиривање трошкова, које би иначе морала општина сносити, сем ако су дародавци друкчије наредили.

Г Л А В А Ш.

Спремање наставника за основну школу.

Учитељске школе.

Чл. 50. — У учитељским се школама спрема наставничко особље за основне школе

Учитељске су школе јавни заводи. У њима се спремају за наставнички позив учитељи и учитељице основних школа, и учитељице за дечја забавишта.

Чл. 51. — Учитељских школа има од четири врсте :

- а) за учитеље варошких мушких основних школа;
- б) за учитељице варошких женских основних школа;
- в) за учитеље сеоских мушких основних школа;
- г) за учитељице сеоских женских основних школа, и за учитељице дечјих забавишта.

Чл. 52. — Све су учитељске школе заводи с интернатима. Ученици и ученице учитељских школа за основну наставу и за дечја забавишта живе сви у интернату, и то једни су благодетанци, а други плаћају. У приправној школи за професоре сви су питомци у интернату и у исто време благодетанци.

Чл. 53. — Уза сваку учитељску школу за варошке учитеље и учитељице установиће се по једна вежбаоница, а свака учитељска школа за сеоске учитеље и учитељице, и за учитељице дечјих забавишта, имаће по две вежбаонице, од којих ће једна бити основна варошка, са одељеним разредима, а друга ће бити основна сеоска са здруженим разредима, а под једним само професором.

Ако се гдегод вежбаоница друкчије не може завести, придружиће се интернату учитељске школе још један интернат од највише 60 питомаца, од којих ће, ако школа има варошки тип, једна половина плаћати, а друга ће примати благодетанце; а ако школа има сеоски тип, биће сви ученици благодетанци.

Свака учитељска школа за сеоске учитељице и за учитељице дечјих забавишта имаће и своје забавиште (дечји врт).

Чл. 54. — Ученици и ученице примаће се у учитељску школу по расписаном стечају, а под овим погодбама :

- а) За пријам у школу за учитеље мушких варошких основ. школа, и то само у први разред, моћи ће се јавити они, који су свршили 4 разреда гимназије, реалке или богословије; од њих ће се тражити спрема из предмета средње школске наставе

у опште, не обзирући се и на оне предмете који су се могли учити искључно у једној од ових школа.

б) У школу за учитељице варошких основних школа примаће се ученице, које су училе какву женску средњу школу, или су свршиле 4 разреда учитељске школе за сеоску основну наставу, а тражиће се спрема из предмета, који се у главном уче у школама те врсте.

в) У учитељску школу за сеоске учитеље и учитељице моћи ће се примати, и то само у приправни или први разред, она мушка и женска деца, која су свршила сеоску или варошку основну школу. Спрема им мора обухватати предмете основне наставе.

Ученици, који су свршили 4 разреда богословије, могу тражити да се приме у трећи разред учитељских школа за сеоске учитеље.

Чл. 55. — За варошке учитељске школе држаће се стечај у Јашу, Букурешту и Крајеву (Срајова), пред једним истим одбором, одређеним од министра просвете; за сеоске учитеље и учитељице биће стечај у згради појединих учитељских школа, и то пред одбором, састављеним од професора дотичне школе, а под председништвом једнога министарског изасланика.

У учитељске школе за сеоску основну наставу примаће се само деца румунских земљорадника.

О свим осталим погодбама за пријам у учитељску школу, о времену и броју испита, као и о начину, како ће се поступати при држању стечаја, прописиће се нарочита правила.

Чл. 56. — Настава у учитељским школама траје :

- а) у школама за варошке учитеље три године дана теоријског учења, и годину дана у вежбаоници;
- б) у школама за варошке учитељице три године дана теоријског учења и годину дана у вежбаоници;
- в) у школама за сеоске учитеље и учитељице, као и за учитељице дечјих забавишта, једну приправну годину, у којој ће се поновити сви предмети учени у основној школи, четири године теоријског учења и годину дана у вежбаоници.

Учитељске приправнице, које ступе у вежбаоницу, вршиће своју педагошку практуру како у вежбаоници за основну школу, тако и у дечјем забавишту.

Чл. 57. — С обзиром на опште образовање и на стручну педагошку спрему, коју треба дати будућим учитељима основних школа, унеће се у наставни план учитељских школа ови предмети :

- 1., веронаука;
- 2., румунски језик с литературом;
- 3., познавање опште историје, а нарочито историје Румуна;
- 4., географија;
- 5., математика;
- 6., познавање природе, физика и хемија;
- 7., хигијена;
- 8., цртање и лепо писање;
- 9., музика;
- 10., гимнастика;

11., француски језик;

12., педагогика с помоћним јој наукама, и практични школски рад.

Сем ових наука учиће се обавезно:

1., у мушким учитељским школама: познавање уставног и административног права, и војених уредаба;

2., у женским учитељским школама: газдинство и ручни радови;

3., у учитељским школама за варошке учитеље и учитељице: немачки језик.

У учитељским школама за сеоске учитеље предаваће се: народно лекарство, наука о пољопривреди и сточарству, практична земљорадња и ручни радови у радионицама.

Чл. 58. — Ученици свих учитељских школа полагају у сваком разреду годишњи испит на крају школске године.

Чл. 59. — По свршеној учитељској школи, ученици ће полагаати главни испит из предмета, које су слушали у овој школи, а пред одбором, састављеним од свију наставника дотичне учит. школе, и од једнога изасланика министарства просвете. За изасланика ће се одређивати један професор с универзитета, или друго какво лице, којем је уређење учитељских школа добро познато. Изасланик се поставља на три године дана. Он председава на испиту.

Чл. 60. — У учитељским је школама главни (учитељски) испит тројак:

а) писмени испит;

б) усмени испит;

в) испит из практичне педагогије.

Чл. 61. — Нарочитим упуствима одредиће се правила како за годишње испите ради прелаза у старији разред, тако и за оцене, које приправници треба да добију на главном испиту, и које не смеју бити ниже од оцена, потребних за прелаз у старији разред.

Чл. 62. — Ослобођени су од војене дужности у сталном кадру: ученици и професори учитељских школа, као и приправници, који су добили диплому о положеном учит. испиту. У свакој ће се учитељској школи, под надзором министарства војног, учити и војени предмети, и ученици, који се одмах приступају у учитељску школу званично уписују у војску, добиће, ако с добрим успехом сврше школу, онај чин у војсци, за који, по положеном војничком испиту, покажу да су подобни.

Чл. 63. — За наставнике у свима учитељским школама постављају се универзитетски лиценцијати. У мушким учитељским школама вршиће наставни рад само мушкиње, а у женским које мушкиње које женскиње, али ће се у женским школама, при иначе једнакој квалификацији, давати женским лицима првенство.

Чл. 64. — У учитељским се школама наставничка места попуњују стечајем. Кандидати доказују своју спрему за ова места тројаким испитом: писменим, усменим и практично-педагошким. Највиша је оцена успеха број 10, а кандидат мора добити на испиту, као општу средњу оцену, најмање 7, па да буде постављен за професора.

Место, дан и програм стечаја одређује министарство, објављује се у званичним новинама пуна три месеца дана пре стечајног рока.

Испитни ће одбор бити састављен од два универзитетска професора, које министарство одреди, а као трећи члан ући ће у одбор или главни надзорник основних и учитељских школа, или начелник одељења за основну наставу у министарству просвете.

Чл. 65. — При расписивању стечаја за учитеље музике, гимнастике, цртања и лепог писања, министарство ће прописати квалификацију, коју морају имати компетенти за оваква места, а примаће се само они, који су, свршивши учитељску школу и поставши сталним учитељима, најмање пет година с добрим успехом вршили наставничку дужност у основној школи.

Чл. 66. — Наставнике за једногодишњи припремни течај у учитељским школама за сеоску основну наставу поставља министарство просвете, а бира их међу наставничким лицима, која су свршила учитељску школу за варошке учитеље и учитељице, или међу варошким учитељима, који су на основу чл. 82. овог закона стекли ову титулу.

У припремном течају раде два наставника.

Чл. 67. — За учитеље у вежбаоници постављају се најодличнија дипломирана лица оне исте учитељске школе, којој припада вежбаоница.

Чл. 68. — Наставници за припремни течај и за вежбаоницу постављају се на предлог управитеља вежбаонице.

Чл. 69. — Најодличнији професори учитељских школа слаће се поступно о државном трошку у најчувеније учитељске школе у иностранству на годину дана, да би се проучавањем наставног рада у тим заводима што више усавршили у својој струци.

Чл. 70. Старешина је учитељској школи оно наставничко лице, којем је поверена управа у том заводу.

Управитељ се поставља краљевим указом, а бира се међу сталним професорима учитељске школе, којима је најмање 30 година.

Управитељ настоји, да подручни му професори врше своју дужност у свем тачно по прописима школске наставе и дисциплине, те да се тиме у заводу очува потребно педагошко јединство наставе.

Он има нарочито ова права и ове дужности:

1., да управља интернатом, како у моралном тако и у административном правцу;

2., да надгледа целокупни школски намештај;

3., он настојава да учитељска школа и вежбаоница буду једна нераздвојна целина, и да међу њима влада потпуна сагласност;

4., он пази да се педагошко-дидактичка начела, која се уче у учитељској школи, како треба примене у вежбаоници;

5., он саставља, у договору с професорима, распоред предмета на часове, који се доставља министарству на одобрење, и пази да се и наставници и ученици тога распореда тачно придржавају;

6., он руководи професорске зборове (конференције);

7., одобрава наставницима, у довољно оправданим случајевима, изостанак од дужности до 8 дана, и наређује им за то време замену; одсуство дуже од 8 дана може одобрити само министарство;

5., он саставља распоред испита, у споразуму с професорима;

9., он има право надзора у основним школама својега круга, где раде наставници који су свршили онакву учитељску школу, каквом он управља; у надзорну књигу записује он своје напомене и предлоге, о којима су школски ревизори дужни водити рачун.

Чл. 71. — Сваки је професор обавезан држати своја предавања и редовно учествовати на свима професорским скуповима ради договора о дидактичким питањима.

Неоправдани изостанак од часа предавања или од професорског скупа казниће се одузимањем плате.

Чл. 72. — Професор педагогије и дидактике у исто време је и управитељ вежбаонице. Он раздаје ученицима све научно градиво, које ће се предавати у вежбаоници; он држи предавања ради угледа; присуствује на предавањима приправничким, упућује их како треба да предају, и руководи испите у вежбаоници.

Чл. 73. — Професори учитељских школа уживају иста права као и професори средњих школа.

Учитељи и учитељице техничких предмета, наставници припремног једногодишњег течаја и учитељи вежбаонице уживају права наставничког особља оне категорије, којој припадају.

Чл. 74. — Професори и учитељи мушких учитељских школа примаће плату и периодске повишице, како је прописано за професоре и учитеље лицеја и класичних гимназија.

Професори и учитељи женских учитељских школа добиваће плату и периодске повишице према одредбама закона о професорима и учитељима женских средњих школа.

Професор педагогије, који у учитељској школи врши дужност управитеља вежбаонице, примаће за то, сем своје редовне плате, још и једну целу учитељску плату.

Управитељи учитељских школа добиваће месечно по 200 дин. на име додатка.

Учитељи ручног рада у школама за сеоске учитеље и учитељице постављаће се према потреби, а с наградом која ће им се нарочито одредити. Они могу бити и туђи поданици.

Г Л А В А И V

Постављање учитеља у основним школама.

Чл. 75. — После главног (учитељског) испита, предвиђеног чл. 59-им, управитељ ће сваке учитељске школе доставити министарству просвете преглед (списак) о класификацији испитаних ученика, који су свршили ту школу.

У министарству ће се саставити ове четири врсте прегледа:

- 1., прегледи за варошке учитеље;
- 2., прегледи за варошке учитељице;
- 3., прегледи за сеоске учитеље, и
- 4., прегледи за сеоске учитељице и за учитељице дечјих забавишта.

Ових ће прегледа бити онолико колико је учитељских школа, а записаће се у њих само они кандидати, који су положили учитељски испит.

Чл. 76. — Они, који су свршили учитељску школу, биће постављени за привремене варошке и сеоске учитеље и учитељице, и за учитељице дечјих забавишта, и то у кругу школе, где су свршили своје науке. При том ће се имати на уму време кад је који кандидат уписан у класификациони преглед, а међу кандидатима, уписаним у исто време, даће се првенство ономе који има боље оцене.

Ови прегледи важе за три године дана.

Чл. 77. — У целој ће се земљи установити онолико школских кругова, колико има учитељских школа, а по школским категоријама. Министар просвете одредиће којем ће школском кругу припадати поједини окрузи.

Чл. 78. — Месеца јула сваке године, министарство ће у званичним новинама објавити класификационе спискове за сваки школски круг.

Чл. 79. — Кад се упразни које место варошког или сеоског учитеља, инспектор ће поставити за заступника једнога од кандидата, који су ушли у дотични списак, а министар ће, најдаље за две недеље дана доцније, преко званичног листа објавити, да је и у којем је кругу учитељско место упражњено.

Кандидати, који желе добити то место, а ушли су у класифик. списак, обраћају се тога ради с молбом министарству, и то најдаље за месец дана по званичној објави. Министар ће међу пријављеним кандидатима изабрати онога, који, према напред изложеним начелима, буде најдостојнији.

Ако има више упражњених места, избор ће се удесити по реду уписа у преглед; с тога ће сваки кандидат у својој молби нарочито означити место, које би му највећма годило, што ће министар просвете морати узимати у призрење.

Ако се за једно исто место пријаве два или више компетентата, који су свршили различите учитељске школе, онда ће се они морати подврћи стечају. Стечај ће се држати у року од највише три недеље дана у учитељској школи онога круга, где је место упражњено.

Резултат оцена одређиваће се комбиновањем средње оцене у поднетој сведоци са средњом оценом добивеном на стечају.

Чл. 80. — Над лицима, која буду привремено постављена, водиће се нарочити надзор.

Чл. 81. — Три месеца после првога испита, сваки ће кандидат бити дужан да положи други и последњи учит. испит, и то онет у школи где је добио своју педагошку спрему, а пред оним истим одбором, који га је први пут испитао.

Овај други испит обухватаће само педагошке предмете, а полагаће се онако како то прописује чл. 60. овог закона.

Испитни ће кандидати предавати својим испитачима добивене записе инспектора и напомене управитеља учитељске школе. Испитачи ће прегледати те записе, и могу, ако нађу за потребно, кандидату одложити испит до извесног рока.

Чл. 82. — Кандидати који као средњу оцену добију најмање 7, поставиће се за сталне учитеље;

они којима је средња оцена нижа од 7, али виша од 5, остају привремени учитељи, и дужни су, до прве прилике, поновити испит; најзад ће се, као неспособни за учитеље, отпустити сви они, који добију средњу оцену нижу од 5.

Они кандидати, који су свршили школу за сеоске учитеље, па на другом испиту добили најмање 7, као средњу оцену, стећи ће право на варошко учитељско место, и уврстиће се у класификациони списак варошких учитеља одмах за онима, којима је на првом испиту већ призната квалификација за овакве учитеље.

Чл. 83. — Кандидатима се, према успеху који покажу на испиту, издаје диплома за варошке учитеље (учитељице), сеоске учитеље (учитељице), или учитељице дечјег забавишта.

Г Л А В А V.

Права, дужности и плате наставника основних школа.

§. I.

Права и дужности.

Чл. 84. — Учитељи основних школа дужни су долазити редовно у школу, и савесно примењивати школске законе, правила, програме и упуства, а тако исто и педагошко-дидактичка начела. Учитељи треба да су уједно и примерног владања.

Чл. 85. — Свако наставничко лице основне школе моћи ће се, према правилима која се буду за то прописала, одредити да врши дужност или у нижој, или у продужној основној школи, и то с највише 34 часа недељно.

Чл. 86. — Неоправдани изостанци од школске или ма које друге дужности, на коју је учитељ обавезан школским законом или наредбама школске власти, казниће се сразмерним одузимањем плате.

Неоправдани изостанак за време од 30 дана сматраће се као оставка.

Чл. 87. — Наставници, којима је поверена управа основне школе, дужни су одржавати у добром стању: школску зграду, намештај, научна средства и школску архиву.

Чл. 88. — Казне, на које се могу осудити наставници основних школа, јесу:

- а) опомена;
- б) укор;
- в) губитак плате од једног дана до једног месеца; ну та казна, код једне исте особе, не сме обухватати више од 30 дана, у току једне године;
- г) губитак права на повишицу плате за највише једну годину дана;
- д) премештај у другу основну школу исте врсте;
- ђ) привремено разрешење (suspension) од дужности на један месец и један дан, до две године дана, с губитком плате за то време;
- е) отпуст из службе с искључењем из учитељског staleжа.

Чл. 89. — Ове ће казне изрицати, и то: казну под а): ревизор; казну предвиђену под б): надзорник (инспектор) дотичног школског круга; под в) и

г) наведене казне, а и оне под а) и б), изрицаће министар на предлог сталног одбора при министарству просвете, а казне под д), ђ) и е): дисциплинарни суд, састављен по одредбама чл. 90.

Чл. 90. — У свакој учитељској школи за сеоску наставу, у појединим окрузима, а у Букурешту у учитељској школи за варошке учитеље, установиће се по један дисциплинарни суд од пет чланова, и то:

1., два стална професора дотичне школе, које поставља министар просвете на основу изборне листе коју ће, у два примерка, поднети титуларни професори истог завода; у Букурешту ће предавати ту листу титуларни професори варошке учитељске школе и титуларни професори учитељске школе за варошке учитеље;

2., два стална професора лицеја или гимнасије (класичне или реалне), постављена од министра просвете на основу двојаке листе, коју ће предавати титуларни професори поменутих школа у кругу дотичне учитељске школе;

3., управитељ дотичне учитељске школе.

Чл. 91. — Дисциплинарни се суд поставља на 5 година. Чланови му могу бити поново бирани.

Ако се у току тих 5 година које место упразни, подносиће се нове листе онако како прописује претходни члан.

Чл. 92. — О сваком кажњивом делу суде три члана дисциплин. суда, који ће се коцком одредити.

Остала два члана могу се, према потреби одредити да накнадно учине какав нов извиђај.

Чл. 93. — Тужбу ће подносити главни надзорник основних школа, или његов заступник. Тужба ће се достављати оптуженом пре суђења.

Оптужени ће се бранити сам пред судом.

Чл. 94. — Дисциплинарни ће суд, према каквоћи учињене кривице, изрицати казне, предвиђене тач. в), г), д), ђ), и е) у чл. 88.

Жалбу против пресуде дисциплин. суда моћи ће како надзорник, који је оптужио, тако и оптужени подносити сталном одбору, установљеном при министарству просвете.

Ако овај стални одбор одбаци жалбу, пресуда постаје извршна. Ако се пак жалба уважи, кривична ће се ствар упутити дисциплин. суду којег суседног школског круга, који ће о њој донети коначну одлуку.

Чл. 95. — Одредбе овога закона примениће се како на садашње сталне варошке учитеље и учитељице, тако и на сталне сеоске учитеље и учитељице, који буду на основу овога закона постављени.

Да би и садашњи сеоски учитељи и учитељице могли стећи права, прописана овим законом, они ће имати да положи испит, предвиђен чл. 80-им.

Привремене учитеље и учитељице осуђиваће на казне, наведене у чл. 88., под тач. д) ђ) и е), стални одбор у министарству просвете. Они ће се бранити или усмено, или писмено.

Чл. 96. — Министар просвете отпуштаће непосредно оне учитеље, који су редовним судом осуђени за злочине или преступе, предвиђене казним законом; који су на основу судске пресуде, од чести или са свим, изгубили права поменута у чл.

22. казненог закона; најзад и оне, којима је судском одлуком забрањено заузети какво место у јавној служби.

Министар може оне наставнике основн. школа, који на основу казненог закона падну под суд, привремено разрешити од дужности, док се не изрече пресуда, и то до дана, кад она постане извршна.

Чл. 97. — Стални и привремени учитељи, који услед поднесене оставке, или услед укидања звања иступе из службе, могу од министра бити опет примљени и постављени у онаквој школи, у каквој су били, само ако од дана, кад су из службе иступили, није протекло више од 2 године дана.

Чл. 98. — Сваки стални учитељ може се по молби преместити у другу коју школу исте врсте.

Чл. 99. — Сваке ће године учитељи основних школа долазити у окружно место на збор, на којем ће председавати ревизор. Збор ће трајати 10 дана непрекидно. На њему ће се држати предавања по главно о предметима педагошке и дидактике.

Засебним правилима одредиће се овим зборовима време, кад ће се, и места, где ће се наизменце држати.

Чл. 100. — Они учитељи, о којима се искусило да још немају довољне спреме за свој позив, скупљаће се, по наредби министра просвете, а у време великог школског одмора, у места где су учитељске школе. На тим ће састанцима професори учитељске школе поучавати учитеље ради допуне њихове стручне спреме, и упознавати их с најновијим наставним методима.

Учитељи ће приликом тих састанака добивати од државе путни трошак, становаће у згради учитељске школе, и примаће сем тога по 1 динар на име дневнице из државне касе.

§. II.

Плата учитеља основних школа.

Чл. 101. — Учитељска је плата састављена из два дела: једна је стална (почетна, прва), и зове се *основна плата*; друга се мења према годинама учитељске службе, и зове се *повишица*.

Чл. 102. — Сталним је учитељима *основна* плата, и то:

а) сеоским учитељима и учитељицама по 90 динара месечно; ко од њих у току године буде имао редовно више од 50 ученика, примаће на крају шк. године, сем редовне плате, још и награду у 120 динара;

б) учитељима и учитељицама у вежбаоници учитељских школа плата је 150 дин. месечно;

в) учитељицама дечјих забавишта плаћа се по 150 дин. месечно, а онима које врше надзор над децом, по 60 дин. месечно;

г) варошки учитељи и учитељице, као и наставници припремног једногодишњег течаја у учитељским школама за сеоску наставу, примају на име плате по 225 дин. месечно.

Привремени учитељи добиваће 90% плате сталних учитеља.

Заступницима учитеља основних школа плаћаће се 70% плате сталних учитеља.

Чл. 103. — Сваки — стални или привремени — учитељ добива, кад наврши 5 година учитељске

службе, на име *повишице* 15% од средње месечне плате, коју је примао за тих 5 година, проведених у учитељској служби.

Периодске повишице имају свега четири.

Повишица је саставни део редовне плате, и узима се у рачун при одређивању пенције.

(„Bucarest“.)

РАЗНИ ЗАПИСИ.

У Јапану се склопило друштво са задатком да заведе употребу *латинице*, ове „светске буквице“, као што они веле. Друштво има већ неколико тисућа чланова, издаје нарочити свој лист „Romaĵi Zasshi“, т. ј. „Римска слова“, и са свим згодно је применило латин. слова на јапански језик. Седиште је друштву Токио.

(Allg. deut. Lehrerz.)

Школски трошак. — Кад се број становништва у 7 највећих држава у Јевропи упореди с целокупном сумом просветнога буџета, онда излази да се на сваку главу троши:

у Француској	3,79 дин.
„ Енглеској	3,70 „
„ Немачкој	2,60 „
„ Аустрији	1,97 „
„ Русији	1,30 „
„ Италији	1,06 „
„ Шпанији	0,87 „

У Краљевини Србији, којој је проsv. буџет 3,6 милијуна динара, долази на сваког становника по 1,74 дин.

Усправно писање. — Цар. краљ. земаљски шк. савет у Прагу држао је недавно свој састанак, на којем је претресано питање о завођењу *усправног* писања по школама. На овај су састанак били позвати, сем редовних чланова саветских, још и три немачка и три чешка учитеља, као и три одлична лекара. После подуже дебате донесена је одлука: да је питање о усправном писању, са хигијенскога гледишта, од велике важности, и да би требало препоручити да се овај начин писања што пре заведе у школи.

(Österr. Schulb.)

Једно мишљење о спремању учитеља основн. школа у Немачкој. — На 29. општем скупу немачких учитеља, држаном у Манхајму, претресало се питање: каква треба данас да је спрема учитеља основ. школа?, те су после дуге дебате, које огромном већином гласова, које једногласно усвојене ове тезе:

1. Лежи у интересу јединствене, пространје спреме учитељске, да се учење т. зв. препарандија замени успешним похађањем какве реалке или друге више школе, или да приправник, пре ступања у семинар (практична стручна школа за учитеље), при-

јамним испитом докаже, да има онаку исту спрему какву доносе слушаоци реалке или друге више школе.

2. Обавезни интернатски семинар треба укинути, јер не одговара данашњем духу времена. Семинар се учи најмање 6 година; у њему се добива пре свега опширна, на научном темељу основана стручна спрема.

3. С тога ће се, поред Логике и Психологије, као помоћних наука Педагогике, дубље проучавати историја наставе (Erziehungswesen), специјална методика и већ учени нови језици, и вршиће се практична вежбања у потпуном семинару.

4. За директоре и учитеље у семинарима треба постављати ваљане педагоге, који су своју научну и практичну спрему доказали дугогодишњим успешним радом у којој основној школи.

5. Стадан учитељ у семинару може бити само онај, који државним испитом засведочи своју научну и техничку спрему. (Allg. d. Lehrere.)

Утицај гимнастике на телесно развиће. — Француски лекари, Dally и Lhassagne, изнели су о овоме питању на основу многобројног посматрања веома интересантну статистику. У току од 5 месеци проширио се плућни кош за $2\frac{1}{2}$ сантиметра у 76% гимнастичара; у 36% прошириле су се мишице (развиће мишића) за 1,38 сантиметра; у 62% предња страна руку за 0,57 см.; у 63% за 1,38 см. ноге; у 36% за 0,82 см. листови код ногу.

Као последица услед развића мишића долази и снага. Тако снага за дизање терета умножила се у 86% за 25 Кграма. Снага у рукама (Zusammenziehen oder ballen) у 81% за 9 Кгр. Ну што се више мишићи развијају и њихов рад увећава, тим више опада гојазност и тежина тела. За 5 месеци она је тежина у 63% за 7,5 Кгр.

Несрећне случајеве и телесне повреде, што често противници гимнастике наводе против ње, ова два лекара су такође посматрали, и то у размаку од 6 година. За цело ово време код 8000 људи десило се свега 30 несрећних случајева, у којима је гимнастика супротно дејствовала, 19 убоја и само 2 случаја, где су кости, једна или друга, преломљене; дакле, једва да би било 9 телесних повреда годишње на 8000 људи или од прилике 1 на 1000 гимнастичара.

Из овога је јасно, да гимнастика има ове користи: боље здравље, јачање целог организма, лепота форме, развијање снаге, окретности, смањивање гојазности, и т. д. и т. д.

Радимо дакле гимнастику!

Љ. М. П.

Практични упуту бечког статистичког конгреса. — На међународном статистичком конгресу у Бечу, изнесено је неколико практичних упута, који су потекли из научног испитивања статистичких података. Мајкама, које имају породицу пеће бити на одмет да знају из реферата Керезија (из Будим-Пеште), да оне не треба да хитају са удајом својих кћери, јер од веома младих мајака рађају се слаба деца, коју смрт жестоко коси. Смртност деце постаје све мања што су матере мало старије и постаје нормална кад матере достигну 25 годину. Ово је најбоље доба за оне, који хоће да имају здраву децу. Године отаца имају такође утицаја на смртност деце: млади људи, који се жене пре 20 година, имају слабу децу, и, ако су оба супружника сувише млади, онда смртност достиже свој максимум. Керези је још нашао, да многобројне породице губе пропорционално више деце него породице малобројне. Ну пошто обично сиромашне породице имају највише деце, ту смртност долази од супротности, а не од заједничког живљења многе деце.

На предлог Левазера, конгрес је усвојио нову систему школске статистике. Разне државе позивају се да износе на јавност после сваких пет година бројеве по овим рубрикама:

1) издаци (трошкови) на почетно учење, засебно по општинама и окрузима; — 2) број елементарних школа, од којих треба засебно рачунати продужне школе, приуговорне, вечерње, недељне, деце вртове, заводе за децу млађу од 6 година и од 12 година; — 3) број учитеља; — 4) број ученика; — 5) број новака који умеју читати и, по могућству, број жељених, који су подобни потписати брачни уговор.

Само строгим вршењем ових категорија може се добити тачна упоредна статистика, какве до сад није било због различности система.

Противу муцања. — Професор Др. Зрадлек, у Леопшицу, пронашао је средство, да се деца одвикну од муцања. Треба, вели, навикнути дете, које муца, да у говору и читању пред сваком речи изговори самогласник у. Тако би нпр. реченицу: „Птице певају,“ дете морало овако изговорити: „У—птице у—певају“ и т. д. За три месеца дана свако се дете одвикне од муцања, и после тога времена може се ослободити обавезе, да пред сваку реч меће „у“. Г. Зрадлек тврди, да је он овим начином постигао сјајне успехе.

(Allg. d. L.—Z.)

РАДИ ОДБРАНЕ.

Основински метод у латинској граматици. — У овом листу, а у свесци за месец јуни о. г. (стр. 351.), изашла је белешка с горњим насловом. Као писац белешке потписао се неки В. Ј—ћ.

Белешка почиње тиме, како је „и у нашој отаџбини искрснуло питање о предавању латинскога језика по основинском методу, који г. В.

Малина, наставник I. београдске гимназије, предлаже и брани¹⁾.

Шта управо г. В. Малина, наставник I. београдске гимназије, за предавање латинског језика предлаже и брани, изнео је он год. 1888. у „Просв. Гласнику“, и то у својим „Предавањима из латинског језика“, односно у својој „Трећој деклинацији латинских именица.“ У критици на ову трећу деклинацију латинских именица, коју сам ја с натписом: „Каква је латинска граматика потребна за ниже гимназије?“ у 70. књизи „Гласника Срп. Уч. Друштва“ публиковао, ја сам гледао, да још боље расветлим, шта за предавање латинског језика у нашим гимназијама г. Малина „предлаже и брани.“ А кад изиђе мој одговор на одговор, што га је г. М. у „Просветном Гласнику“ за год. 1890. написао на поменути моју критику, биће сваком стручном читаоцу потпуно јасно, шта г. М. за предавање латинског језика „предлаже и брани.“

Одмах за тим напомиње се у белешци, како „г. др. Ј. Туроман, проф. Вел. Школе, основински метод у предавању латинског језика напада и као неуместан у школској граматици истиче.“

Није истина, да проф. Туроман основински принцип „напада и као неуместан у школској граматици истиче.“ Та, начелно није против основинског принципа нико, па ни проф. Туроман. Само у томе ису школеки људи сложни, колико од тог основинског принципа или основинске теорије да се унесе у гимназијску наставу, и када да се унесе. Школски људи старог, традиционалног метода за то су, да се *деклинација*, и то нарочито *трећи* (јер остале четри израђене су по старом методу, готово и у свима оним лат. граматицама, које су написане по основинској теорији) у првој, елементарној настави из дидактичних обзира не учи по основинској теорији, а школски људи тако званог новог правца за то су, да се већ и у елементарној настави учи латинска деклинација по основинској теорији. То је, може се рећи, сва разлика између бранилаца и противника основинске теорије. Предавању дакле латинске деклинације по овој теорији одмах у првом почетку учења језика латинског противан је проф. Туроман, као што је противна и огромна већина школских људи у Немада, у чијим се гимназијама најбоље уче стари језици. Ето у томе се састоји све „нападање“ проф. Туромана на основински принцип у латинској граматици.

После тога каже писац белешке ово: „Неће бити с горега, ако у овом препорном питању саслушамо мишљење филолошке секције професорске скупштине у Бечу (од 3. априла 1890. г.), која је озбиљно претресала ово важно питање.“¹⁾ Доиста неће бити с горега, али само треба да је то мишљење филолошке секције професорске скупштине у Бечу од 3. априла г. 1890. представљено *истинито* и *верно*, а не *неистинито*, као што је учињено од стране г. писца белешке. Што је ишло на во-

¹⁾ Извештај о претресу овог питања у филолошкој секцији професорске скупштине у Бечу (3. апр. 1890. године) изашао је у органу средње-школских професора аустријских, који се зове *Oesterreichische Mittelschule*, и то у IV. Jahrgang, 2. Heft, p. 230—235. По овом извештају написао је г. В. Ј—ћ своју белешку, а тако исто и ја овај свој одговор.

деницу писца белешке, то је саопштио; а што није ишло, то је прећутао.

Ево одмах и доказа за ово моје тврђење.

Госп. В. Ј—ћ наставља своју белешку овако: „Дебату о овом предмету отворио је директор Хи-мер, који је у одушевљеној беседи на опште одобравање изнео историју основинског метода и његову корист у предавању латинског језика, указујући на лепе успехе оних гимназија, у којима се предаје латински језик по граматицама, израђеним по овом методу. Спомињући правда граматику Голдбахерове, вели, да је противници зову: „die alte Methode mit sprachwissenschaftlicher Verbrämung“, и додаје: „Ich gebe unbedingt zu, dass der, welcher in der von den Gegnern supponierten Weise unterrichtet, nicht nur nichts ausrichtet, sondern sogar den Latein-Unterricht schädigt. Aber in dieser Weise wird nicht unterrichtet. Dass bei dieser neuen Methode die Zahl der Ausnahmen eine sehr kleine geworden ist, müssen selbst die Gegner zugeben und deshalb haben auch sie jetzt die Ausnahmen möglichst entfernt. Welcher Methode muss man denn der Vorzug geben, der wissenschaftlichen oder der rein mechanischen? Einheitlichkeit der Methode ist anzustreben, die Pflege des judicious Gedächtnisses hat den Vorzug vor dem bloss mechanischen. Aus der geschichtlichen Betrachtung hat sich mir ergeben, dass sich die neue Richtung erst sicheren Boden erworben hat, seitdem man die Forderungen der Schule mit dem wissenschaftlichen Ergebnis in Einklang gebracht hat.“

За што г. писац белешке и даље не настави навођење Химерових речи? Та навео је истом, може се рећи, десети део из говора његовог, а иучне су и осталих девет десетина. За што не наведе и оне речи Химерове, што непосредно долазе иза горњих завршних речи, за што не наведе ове речи: „Ja, ich glaube, dass diese neue Methode von der alten noch mehr übernehmen kann. Merk-Verse können bleiben beim Elementar-Unterrichte.“

За тим да запитамо г. писца белешке: шта га је побудило, те није споменуо и ове речи Химерове: „Die Erfolge, die mit der griechischen Grammatik erzielt worden waren, führten die Schulmänner darauf, dieselbe Methode auf die lateinische zu übertragen, und zwar war es ein österreichischer Schulmann, der zuerst den Versuch wagte: A. Vaniček mit seiner lateinischen Grammatik für Untergymnasien, Prag, 1858. Der Versuch missglückte aber. Nach Vaniček versuchten es deutsche Schulmänner, vergl. Löbl. — Neben literarischen Versuchen fehlte es nicht an praktischen, so that dies Mitte der sechziger Jahre K. Schmidt beim Unterrichte, war aber nicht zufrieden. Vaniček trat noch einmal auf (1873), wieder ohne Erfolg.“

И ово да споменем овде. Кад је председник филолошке секције директор Ф. Сламечка позвао Химера „in irgend einer These seinem Wunsche Ausdruck zu geben“, одговорно је овај између осталог и ово: „Eine bestimmte These formuliere ich nicht, mir ist es darum zu thun, die Sache angeregt zu haben. Wir können höchstens constatieren, dass wir für eine *mässige Heranziehung der sogenannten*